

Diplomová práce

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

Diplomová práce

MEZI POVĚSTÍ A ROMÁNEM.
BÍLÁ PANÍ JAKO FOLKLÓRNÍ
A LITERÁRNÍ MOTIV

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Faktorová, Ph.D.

Autor práce: Soňa Urbánková

Studijní obor: Bohemistika – Anglický jazyk a literatura

Rok: 2022/2023

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

28. července 2023

.....

Soňa Urbánková

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucí této práce Mgr. Veronice Faktorové, Ph.D. za ochotnou pomoc, cenné rady a věcné připomínky

ANOTACE

Bílá paní neboli Perchta je ve středoevropském kontextu již od dob středověku výraznou démonickou postavou pověstí, legend a jiných mytologických příběhů. Toto folklórní pozadí bude zváženo i v předložené práci, která se však primárně bude soustředit na oblast české, umělecké i populární literatury 19. až začátku 21. století. Cílem práce bude zdokumentovat dostupné texty, v nichž byl soustavněji rozvíjen obraz této postavy, sledována následně bude jeho koncepce, významová dynamika, uplatnění napříč žánry a proměny v kontextu dobových literárních diskurzů. K rešerším budou využity dostupné elektronické zdroje (katalog Caslin, databáze Retrobi aj.). Práce bude vybavena obrazovou přílohou, která by měla doplnit intermediální rozměr tématu.

Klíčová slova: literatura národního obrození; literatura 19. až 21. století; romantismus, parnasismus, realismus; bílá paní; Perchta z Rožmberka; obraz bílé paní v literatuře, filmu a výtvarném umění

ANNOTATION

The White Lady, or Perchta, has been a prominent demonic figure in legends, folktales, and other mythological stories in the Central European context since the Middle Ages. This folkloric background will also be considered in the present work, which, however, will primarily focus on the area of Czech, artistic, and popular literature of the 19th to early 21st centuries. The thesis will aim to document available texts in which the image of this character has been more consistently developed, and then to trace its conception, meaning dynamics, application across genres, and transformations in the context of contemporary literary discourses. Available electronic resources (Caslin catalogue, Retrobi database, etc.) will be used for research. The thesis will be accompanied by a pictorial appendix, which should complement the intermedial dimension of the topic.

Key words: Literature of the National Revival; Literature of the 19th to 21st century; Romanticism; Parnasism; Realism; The White Lady; Perchta von Rosenberg; The image of the White Lady in literature, film, and visual arts

Obsah

Úvod	9
1. Fenomén Bílé paní	11
2. Symboly bílé paní	14
3. Nejstarší doklady o bílé paní.....	18
4. Bílá paní ve folklóru	22
4.1 Folklórní slovesnost a orální kultura: vymezení pojmů	22
4.2 Pověst jako žánr lidové slovesnosti, čeští sběratelé pověstí o bílé paní	23
4.3 Pověsti / legendy o bílé paní v evropském kontextu	29
4.4 Regionální varianty pověsti o bílé paní, jakož i černé a modré paní na území Čech a Moravy.....	37
4.5 Bílá paní v pohádce a písni	49
5. Bílá paní v beletrii.....	59
5.1 Próza	59
5.2 Poezie.....	83
5.3 Drama	90
6. Zobrazení bílé paní ve výtvarném a filmovém zpracování	96
Závěr.....	101
Bibliografie.....	104
Obrazová příloha	113

Úvod

V předkládané diplomové práci se budu zabývat postavou bílé paní v českém literárním a kulturním kontextu. Tato postava je v českých zemích velmi populární a známá. Z dostupných pramenů, zejména z lidové slovesnosti, je zřejmé, že bílá paní je prostřednictvím legend a pověstí spojena s více jak 300 hrady, zámky či zříceninami na území Čech a Moravy. Tuto bytost učinili předmětem svých bádání nejen historici, nechali se jí též inspirovat i beletristé, malíři, filmaři. Tento materiál ještě nebyl komplexně prozkoumán, k dispozici jsou pouze dílčí studie o jednotlivých bílých paních či jejich podobách (Meluzína, černá paní/kněžna, modrá paní, ...).

Materiálový základ pro diplomovou práci budou tvořit zejména tato beletristická díla 19. až začátku 21. století: *Perchta z Rožmberka, zvaná bílá paní* (1874), *Bílá paní* (Pečírka 1880), *Bílá paní Rožmberská* (Ruth 1895), *Legenda o bílé paní* (Kubátová 1978), *Perchta z Rožmberka aneb Bílá paní* (Kriseová 2001), *Slavné bílé paní: [příběhy 7 bílých paní]: Bílá paní Markéta z Hradce, Bílá paní Perchta z Rožmberka, Bílá paní pernštejnská, Bílá paní velhartická, Bílá paní dřínovská, Bílá paní žerotínská, Bílá paní starojičínská* (Březina 2004), *Pověsti z hradů a zámků: po stopách Bílé paní* (Martínková 2007) aj. Uvedená díla budou následně porovnána s dalšími vybranými prameny.

Cílem diplomové práce je shromáždit a analyzovat dostupnou beletristickou literaturu tematizující látku pověsti o bílé paní. Sledováno bude, v jakých žánrech se látka objevuje a jak je zachycována, popřípadě, zda se obraz bílé paní proměňoval v průběhu času. V tomto přístupu mohou být metodologicky nápomocné práce Franka Wollmana *Pověst o bílé paní v literatuře a v tradicích českého lidu* (1912), Vladimíra Proppa *Morfologie pohádky a jiné studie* (1999) a Pavla Šidáka *Mokře chodí suše: vodník v české literatuře* (2018) aj.

V prvních kapitolách bude podrobně popsána postava bílé paní, v jejímž rámci se bude pozornost soustředit na její symboliku, vývoj, proměny a místo v sociokulturním kontextu. Dále se zaměřím na podobu bílé paní ztvárněnou lidovou slovesností a na komparaci jednotlivých žánrů folklórní literatury. Stěžejní pro tuto část práce bude vymezení pověsti, její geneze, historie a typologie, odlišení od pohádky, legendy a mýtu.

Pozornost bude věnována také zobrazení postavy bílé paní v beletrii, v této části se pokusím podat podrobný literární analýzu vybraných děl, a to především z hlediska jejich literární diskurzivity – zde spoléhám například na práce Daniely Hodrové *Na okraji Chaosu* (2001) nebo Aleše Hamana a Dalibora Turečka *Český a slovenský literární*

parnasismus (2015) ad. (viz seznam literatury). Součástí analýzy bude i přesah této látky do jiných zemí (Německo, Polsko, Slovensko, Sicílie aj.).

Hlavním cílem práce je vysledovat a interpretovat modifikace reprezentace této postavy jak z hlediska folklórního, tak i z hlediska beletristického. Jejich porovnáním tak vznikne obraz bílé paní, model, tak jak ji zachycovali jednotliví autoři či sběratelé. Zkoumaný materiál byl pečlivě vybrán, tak aby vznikla ucelená představa o reprezentacích bílé paní v literatuře a kultuře 19. až začátku 21. století. V závěru práce budou získané poznatky podrobeny další komparaci, obrazy bílé paní budou porovnávány nejen v českém kulturním rámci, ale i ve světovém, zvláště pak středoevropském kontextu.

Pro rešeršní účely této práce jsem využila dostupné knihovní databáze (caslin.cz, retrobi.ucl.cas.cz, citace.com, digitální knihovna Kramerius).

1. Fenomén Bílé paní

Bílá paní – přízrak, strašidlo, přelud, duch či duše? Nejčastěji bývají používány pojmy strašidlo a duch. Abychom věděli, co vyjadřuje sousloví *bílá paní*, musíme si nejdříve definovat výše zmíněné termíny.

Slovníky definují tyto pojmy následovně:

Přízrak – „*neskutečný zjev, vybájený n. vyvolaný chorobným stavem mozku, zprav. děsivé podoby; zjevení, příšera, strašidlo, mátoha*¹“, resp. „*smyslový přelud, hrozná představa, vidina*“².

Strašidlo – v širším slova smyslu se jedná o cokoliv, co nám nahání strach, v užším významu se jedná o něco/někoho, co/kdo využívá nadpřirozených sil (Březina 2000). Podle Riegrova slovníku naučného pak strašidla „*[...] dle obecné pověry nejvíce v noci obcházejí, kteréž má lid za zlé duchy anebo za duše zemřelých, jimž takové obcházení uloženo za trest nebo za hřích, za něž neučinily dostatečného pokání na tomto světě [...]*“ (Rieger 1870, s. 1051). *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* přináší tuto definici: „*nadpřirozené, hrůzu budící postavy vystupující v historických a místních pověstech*“ (Brouček, Stanislav a Richard, Jeřábek 2007, s. 970)

Dalšími využívanými pojmy v souvislosti s definováním bílé paní bývají používány i pojmy přelud, duch a duše. Slovník spisovného jazyka českého definuje přelud jako „*matoucí smyslový klam; halucinace, vidina; mylná představa, představa něčeho neskutečného, nemožného*“ nebo „*ztělesněný výtvar obraznosti; fantóm, přízrak, vidina*“³.

Dle Masarykova slovníku naučného z roku 1926 je duch „*nehmotná bytost*“ (*Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí* 1926, s. 422), přesto si je vědoma svých pocitů a stavů. V *Ottově slovníku naučném* se též dozvídáme, že duch „*vchází do duše jednotlivcovy, zakouší též změny duše*“ (*Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, 1894, s. 128)

¹ Přízrak. In: *Slovník současné češtiny* [online]. [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://www.nechybujete.cz/slovník-soucasne-cestiny/p%C5%99%C3%ADzrak>

² Přízrak. In: *Slovník spisovné češtiny* [online]. [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=p%C5%99%C3%ADzrak&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

³ Přelud. In: *Slovník spisovné češtiny* [online]. [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=p%C5%99elud&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

Oproti duchovi je duše schopná opustit tělo a žít mimo něj, je na něm nezávislá. „[...] *duplikát lidské podoby, avšak povahy stínu, páry, schopný tělo opustiti, žiti mimo ně, rychle se přenáseti prostorem a zjevovati se ve smu i za bdění*“ (Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí 1926, s. 451).

Celá řada slovníků či encyklopedií výše zmíněné pojmy považují za synonymní výrazy, nebo je dokonce neuvádějí. Proto je velmi těžké vymezit přesně podstatu toho, v čem spatřujeme, jak vnímáme bílou paní. Žádná z definic pod pojmem duch, duše, přízrak, přelud, strašidlo přímo neuvádí jako příklad sousloví *bílá paní*. Nicméně můžeme ve slovnících či encyklopediích nalézt jako samostatné heslo *bílá paní* či *Perchta* (*Berchta*).

V *Ottově slovníku naučném* je bílá paní charakterizována těmito slovy:

„*Bílá paní – osobnost vymyšlená a bytost mythická, kteráž má původ v mythologii německé. U nás se pověst o Bílé paní na zámcích, zejména Hradci Jindřichově, Telči a Krumlově, [...] přinesena tam byla skrze manželky prvních pánů Hradeckých, které byly rodu německého. [...] postava bílým rouchem oděná, kteráž se ukazuje, jen když rodu hrozí nějaké nebezpečí, nebo je-li nebezpečí, že by se některému z nich něco státi mohlo [...]*“ (*Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, 4. Bianchi-Giovini – bžunda, 1891, s. 49*).

V témže slovníku lze nalézt pojmenování *bílá paní* pod heslem *Berchta*. „*(Perchta) jest v pověrách germánských nadpřirozená bytost, která kolem sv. Tří Králů chodí po domech a dohlíží, zdali jest všecko v pořádku*“ (*Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, 3. B-Bianchi, 1890, s. 809*). Jejím cílem je dohlížet, odměňovat a trestat. Dle toho, jaký člověk je a jak se chová, se před ním zjevuje ve dvou podobách: „*laskavá bílá paní nebo jako ošklivá stařena s dlouhým nosem, železnými zuby a rozčuchanými vlasy*“ (*Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, 3. B-Bianchi, 1890, s. 809*). Podle místa výskytu této bytosti jsou jí přiřazena různá přízviska – v jižních Čechách je známá pod jménem *Perchta* či *Berchta* (dle německé verze), na Moravě jako *Šperchta*, u Slovinců jako *Pertha* nebo *Vehtra baba*.

Z uvedené citace vyplývá, že postava bílé paní není jen českou látkou, můžeme se s ní setkat i v jiných evropských zemích, např. v Německu se jí také říká *Olívie* – strašidlo z bílé věže, ve Francii ji nazývají *Meluzinou*. *Meluzína* a pověsti o ní jsou známé v českých zemích, avšak není ztotožňována s bílou paní. Najdou se ale i takové případy, kdy obě tyto bytosti splynou, např. *Bílá paní z Kumburku*. „[...] *jelikož pověst o Meluzině k nám doputovala až z Francie, kde Meluzína byla francouzská Bílá paní – napůl žena,*

napůl had, která se zjevovala na hradě Lusignan, je i kumburská Meluzína spojována s přízrakem Bílé paní“⁴.

Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska k heslu *bílá paní* uvádí následující:

„bílá paní, bájně zjevení ženy, zařazované mezi noční přízraky; neklidná duše, která v hrobě nenachází pokoje, jindy kající duše nevinně zavražděné ženy, předzvěst smrti, někdy také ochránkyně rodu. Zvěstuje štěstí a neštěstí, pečuje o šlechtické děti v rodových sídlech; trestá škůdce rodu“ (Brouček, Stanislav a Richard, Jeřábek 2007, s. 53).

⁴ FORMÁNKOVÁ, Hana. Pověst o Bílé paní z Kumburka. In: *Babinet.cz* [online]. 2018 [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://babinet.cz/clanek-17314-povest-o-bile-pani-z-kumburka.html>

2. Symboly bílé paní

S postavou Bílé paní je spojená celá řada symbolů, typických znaků. Právě ty jsou neodmyslitelnou součástí této bytosti, podle nichž ji lze rozpoznat. Již její jméno nám napovídá jeden z jejích nejdůležitějších atributů, a to bílou barvu. Snad ve všech publikacích či jiných zobrazeních je bílá paní oblečena do bílých šatů či roucha, může, ale nemusí mít taktéž bílou pokrývku hlavy (klobouk, čepec, závoj aj). V době středověku bílá barva nesymbolizovala to samé, co dnes (radost, narození, čistotu apod.), byla spojena se špatným znamením – neštěstím a smutkem. Symbol bílé barvy využil v krátké básni Vavřinec z Březové:

*„Bielá barva dobrú naději mieni,
ale žet' sě snadno ušpini,
protož ji mnozí vini,
že z radosti smutek čini“* (Zíbrt 1891, s. 50)

O oděvu typickém pro bílou paní hovoří Březina jako o „*úboru klarisek – dlouhý bílý kabát, bílou zástěru, čepec, přes bledý obličej závoj*“ (Březina 2000, s. 171).

Dnes je v českých zemích smuteční barvou černá. I u bílé paní se však s touto barvou můžeme setkat. Jsou uvedeny příklady, kdy si místo bílých rukaviček navléká černé, a to z důvodu sdělení špatné zprávy (Jirásek 1894). Dle Karla Březiny (2000) kromě bílých a černých rukaviček jsme na bílé paní mohli vidět i červené rukavice, a to jen tehdy, pokud mělo v blízké době hořet. Barevná symbolika u těchto bytostí je velmi široká, kromě bílé paní jsou známé příběhy o černé paní či kněžně (zámek Kuřim, zámek Nové Město nad Metují, hrad Valdek, Starý Jičín atd.) a modré paní (zámek Nové Hrady) (Březina 2000).

Symbolika bílé a černé barvy se nám může zdát jasná, avšak není tomu tak. Každá barva může znamenat/symbolizovat něco jiného na základě kultury, v níž se nachází. Například bílá barva je ve více případech/kulturách brána jako barva čistoty. V Orientu bílá barva znamená truchlení nebo způsob poznání. Černá barva na Západě vyjadřuje smutek, smrt nebo dokonce spojitost s podsvětím, peklem. Ve Španělsku se ale tato barva mění na slavnostní barvu hojně využívanou při událostech jako je svatba či jiné oslavy. Pro Egyptany je to symbol zmrtvýchvstání. Obecně pro hinduisty je to symbol času spojený s bohyň Kálí.⁵

⁵ FRÁŇKOVÁ, Veronika. Psychologie barev. In: *Onlio.com* [online]. 2009 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.onlio.com/-/psychologie-barev-dokonceni>

V některých pověstech bílá paní drží svazek klíčů. Je to tak u bílé paní z České Lípy, bílé paní rožmberská apod. Symbolika tohoto předmětu je v tomto případě velmi důležitá, protože „*souvisí s funkcí zamykání a odemykání*“ (Becker 2007, s. 117). Pomocí klíčů se bílá paní dostane do každé komnaty v zámku/hradě. S postupem času se i význam klíčů měnil, změnu zapříčinila jak nová doba, tak i náboženství. Ve středověku i novověku se klíč svěřoval osobám na důkaz předání moci. Z jedné báchorky (*Karolinka*) se dozvídáme, že bílá paní takto předala svazek klíčů mladé dívce (Mikšiček 1897). Jelikož se s postavou bílé paní nejčastěji setkáváme v žánrech lidové slovesnosti, je zde symbolika klíčů poněkud odlišnější. „*[...] v pohádkách a lidových pověstech se klíč objevuje jako symbol přístupu k tajemství nebo jako erotický symbol*“ (Becker 2007, s. 117).

Dalším atributem bílé paní je sladká kaše. Spojena je s ní např. bílá paní z Jindřichova Hradce a Telče, Strakonice aj. Za svého života, ještě než se hradní/zámecká paní stala bílou, nabízela svým poddaným uvařenou sladkou kaši. Taktéž přislíbila, že dokud ona a její rod budou živy, bude se tento starobylý zvyk dodržovat. V případě bílé paní jindřichohradecké a telčské se sladká kaše podávala jednou ročně, a to na Zelený čtvrtek. Aby nikdo o tuto pochutinu nepřišel, vždy bylo dáno znamení z věže hradu/zámku a všichni se posléze sešli na nádvoří. Tento obyčej byl natolik oblíben, že dokonce Adam z Hradce ve své závěti uvedl, aby s ním pokračovali i ostatní majitelé panství. V pověstech o bílé paní jindřichohradecké či telčské se praví, že pokud se někdo odvážil tomuto zvyku zabránit, byl posléze potrestán (viz regionální pověsti). Dodržování tradice na zámku v Telči a Jindřichově Hradci trvalo do roku 1783, v tomto roce císař Josef II. dekretem zrušil veškeré zachování starých pověr a zvyků. Na Strakonickém hradě se taktéž dbalo na plnění zvyklosti podávání sladké kaše. Vždy před 15. srpnem se chudí poddaní shromáždili na druhém hradním nádvoří. Zde zvyk pokračoval až do roku 1784, následně došlo k vykoupení z této „služby“ – byla založena nadace z pozemků nazvaná "Na medové kaši" (Březina 2000).

Příznačná pro bílou paní jsou také místa jejího zjevení. Nejčastěji se jedná o určitou budovu – zámek, hrad, zříceninu či tvrz. „*Bílá paní na hradech a zámcích se vyskytuje tak často v pověsti, že stává se téměř typem. [...] Již Balbín jmenuje kromě bílé paní Vítkovců [...], kol které se utvořil celý kruh pověstí a dal jí určitější ráz, několik jiných hradů, kde se bílá paní zjevuje: Hlubokou, Bechyni, Tollenštejn, ...*“ (Wollman 1912, s. 174). Není však ojedinělé, že se bílá paní ukazovala i na méně rušných místech, jako jsou např. rybníky, studánky „*Lid vypravuje nejednu báji o bílé paní. Ale ta v těchto*

bájích není paní z rodu Hradeckého, nýbrž bytostí, jež přebývá při vodách, lidem se zjevuje, děti straší a také smrt ohlašuje“ (Jirásek 1919, s. 301). Frank Wollman ve své studii *Pověst o bílé paní v literatuře a tradicích českého lidu* (1912) uvádí i další místa výskytu této postavy. Je to v první řadě volná příroda, kdy se bílá paní znenadání objeví na cestě, mostě, u kříže, kaple a dalších (například lužická pověst, pověst z Krkonoš, saská pověst aj.). Jinde podle některých pověstí se zjevuje na vrchu či hoře (například pověst z Vlkanice nebo německá krkonošská pověst). Bílá paní se také dle Wollmana (1912) se může objevit na místech vražd, sebevražd, neštěstí. „*Představa o bílé paní jest tu pouhým vyjádřením lidového náboženského názoru o posmrtném životě a trestu, který stíhá hříšnou duši tím, že nenalézá pokoje*“ (Wollman 1912, s. 179). Pověstí o bílé paní a jejím výskytu v České republice je mnoho, můžeme ji nalézt takřka v každém kraji (viz Příloha č. 1). Nejpočetnější přítomnost této bytosti však zaznamenaly kraje v tomto pořadí: kraj Jihočeský, následně Středočeský, Karlovarský a Královéhradecký.

Co se týče chování bílé paní, jedná se o různé prototypy jednání, které se objevují u jednotlivých bílých paní. Z pramenů víme o hodných i zlých bílých paních. Vroucí láska a starost je naprosto zřejmá u bílé paní rožmberské, která se po nocích zjevovala a dohlížela na potomky svého rodu – nejznámější je pověst o ní a o Petru Voku (viz podkapitola regionální pověsti). Další pověry o bílé paní starající se o potomky jsou známy u pánů z Kaltenštejna a Pernštejna, v této verzi se bílá paní Adléta zjevuje společně s dítětem a tím zvěstuje narození nového člena rodiny. Jako ochránkyně rodu a majitelů panství se objevuje bílá paní Starojičínská a Smiřická, zde kromě toho, že chrání všechny před nebezpečím, dohlíží i na všeobecný pořádek na hradě. Po zámeckých chodbách smutně chodívá, bloumá a pláče bílá paní z Hazmburku, Krupky, Lichnice, Pušperku a Ostrého. Všechny tyto zmíněné bílé paní jsou smutné a svůj zármutek ukazují vždy, když se zjeví. Okolnosti jejich žalu jsou různé, pokaždé se však jedná o úmrtí někoho jim blízkého. Bílé paní hazmburské zemřelo dítě a každou noc pro něj truchlí, bílá paní Sabina z hradu Krupka oplakává milencovu smrt. Bílá paní z hradu Pušperk se za svého života zamilovala do svého sokolníka, ten její lásku však neopětoval, jelikož byl zamilovaný do jiné slečny. Když se o tom však bílá paní dozvěděla, nechala jeho milou zavraždit, ani poté si ji sokolník nechtěl vzít, nechala tak zabít i jeho, a nakonec sama spáchala sebevraždu skokem do hradního příkopu. Bílá paní na hradě Ostrém má dvojí důvod pro zármutek – při souboji zemřel jak její otec, tak milenec (Březina 2000).

V literárních záznamech se však objevují i zcela protikladné zmínky o chování bílých paních. Například bílá paní z Dřevohostovic se na první pohled zdá jako přívětivá

a laskavá, ale je tomu jen do té doby, než někomu nabídne klíč od pokladu – v tu chvíli onu osobu klíč spálí a bílá paní se už jen směje. Zde existuje ještě druhá verze příběhu, v níž bílé paní z úst šlehají plameny. Dalším příkladem, jak může být tato bytost nebezpečná, je bílá paní ze Šelmberku. K ní se váže historka, že svou mocí může svázat milence na věky spolu, ale až na věčnosti. Hradu se tak zejména vyhýbají zamilované páry a ti, kteří někoho již mají v srdci, neboť by je čekal brzký skon. Brzkou smrt také může předpovídat bílá paní ze Šenkenberku či Prácheňská bílá paní, kdy vás jen pohled na ně nejdéle do roka usmrtí nebo vás zavedou do komnaty a již nespátříte světlo světa (Březina 2000). V Krolmusově sbírce *Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy ohledem na bájesloví česko-slovanské* (1844–1851) je zmíněna bílá paní z Bydžovska jako zlý démon, který „*vychází ze studně, třikrát ji obejde a zase v ní mizí. Každý rok se utopí v studni děvče, jež bílá paní k sobě požádá*“ (Wollman 1912, s. 161).

Poslání bílé paní nespočívá jen v péči o druhé nebo ve zvěstování radostné či špatné zprávy, má i zcela jiné úkoly. V několika pověstech se můžeme dočíst, že bílá paní plní roli strážkyně pokladu. „*Obtížně získatelný, skrytý nebo střežený mnoha překážkami. [...] Poklady skryté v zemi se vždy v určitých intervalech nabízejí k nalezení, př. o svatojánské noci*“ (Becker 2007, s. 224–225). Podmínky pro získání pokladu si určují bílé paní. Na Krnovské tvrzi předá bílá paní poklad jen tomu, kdo se o něj rozdělí s druhými. Pokud projevíte dostatečnou odvahu při hledání pokladu, získáte jeho část např. na hradě Cimburku. Bílá paní nestráží jen poklad, ale i jiné „cennosti“ – na hradě Hoštejně hlídá i velké sudy s vínem. Ve většině případů si bílá paní vybírá hodné lidi, kteří projevíli odvahu a starost o druhé. Bílá paní kraslická mimo jiné volí uchazeče/hledače o poklad dle jejich data narození. Vždy na Velký pátek eliminuje všechny kandidáty, kteří se narodili v jiný den než v neděli. Následně duchové strašící na hradě domýšlí další podmínky pro obdržení pokladu (Březina 2000). V některých pověstech je spojen motiv získání pokladu s vysvobozením bílé paní – jedinec musí bílou paní osvobodit za určitých podmínek, aby mu náležela odměna, v tomto případě poklad. Obyčejně však člověk zklame, tudíž poklad nezíská (ohlédne se, vezme si z pokladu více než je dovoleno, zalekne se psa apod.) (Wollman 1912).

3. Nejstarší doklady o bílé paní

Postava bílé paní není jen českou látkou, zmínky o ní nalezneme snad v celé Evropě i mimo ni. První zmínky o této bytosti kupodivu nepocháží tedy z českých zemí, nýbrž z Německa, kde je spojována s rodem Hohenzollernů. Jedním z prvních, kdo zmínil spojitost rodu Hohenzollernů s výskytem bílé paní, byl Erasmus Franciscus (Finx). V díle *Proteus* (1695) zmiňuje, že o témže strašidle, bílé paní, píše i Balbín. Sice se mělo jednat o bílou paní z rodu Rožmberků, ale dle Erasma není vyloučeno, že se mohlo jednat vždy o jednu a tutéž osobu. „*On the genuineness of this ghost I have no doubt, because it has been seen repeatedly in several electoral and princely houses of the Roman Empire, both Calvinist and Lutheran, and also in the Bohemian family of the Barons of Rosenberg*“⁶ (Thackery 1887, s. 303). William Thackery (1887) spojil informaci o bílé paní se zámkem v Bayreuthu a Albertem III. Achillem – braniborským kurfiřtem, markrabětem braniborsko-ansbašským a braniborsko-kulmbašským, krosenským knížetem a slezským zemským hejtmanem z rodu Hohenzollernů. Když v roce 1486 zmiňovaný markrabě zemřel, začala se na tomto zámku zjevovat postava bílé paní. K tomuto datu jsou i první písemné doklady o setkání člověka s touto bytostí.

Bílá paní Hohenzollernská je spojena především s pruskou císařskou rodinou – prostřednictvím uzavřených sňatky se tak toto zjevení objevuje nejen v Berlíně, Bayreuthu, ale můžeme ji i právě proto nalézt na našem území či ve Vídni (Thackery 1887).

Dle Cornhillského měsíčníku (1887) jsou za zjevením bílé paní tři odlišní ženy, která to však je, není přesně historicky určeno. Údajnou „pramáti“ bílé paní by mohly být Anežka Meránská nebo Bertha Rožmberská (na našem území nazývaná Perchta) či princezna Kunhuta. Poté, co Anežce zemřel v roce 1293 manžel (hrabě Otto z Orlamünde, Otto III.) a zůstala se svými dvěma dětmi sama, bezhlavě se zamilovala do purkrabího Alberta z Norimberku, který byl o mnoho let mladší než Anežka. Albert k Anežce choval určité city, avšak na žádost o sňatek měl Anežce odpovědět, že dva páry očí jim stojí v cestě. Jeho odpověď si Anežka interpretovala, tak že její dvě děti jsou tím problémem stojící v cestě jejímu štěstí, a proto je zavraždila (vzala zlatou nebo stříbrnou jehlici a vrazila jim ji do mozku skrze uši). Albert tím však mýnil své rodiče. K sňatku mezi Anežkou a Albertem už nedošlo. Anežka přemožena svými hříchy se raději vydala

⁶ „*O pravdivosti tohoto ducha není pochyb, poněvadž byl opakovaně viděn v několika kurfiřtských a knížecích rodech římské říše, jak u kalvinistů, tak luteránů, tak i v českém rodě baronů z Rožmberka.*“ (Překlad S. Urbánková/autorka)

do Říma, aby tím odčinila své hříchy, následně také založila klášter. Anežka Meránská by svým životním příběhem zapadala do schématu bílé paní – za své hříchy byla potrestána proměnou v bílou paní. Avšak dle historických pramenů manželkou Otty III. nebyla Anežka, nýbrž Beatrix Meránská. Dále víme, že zmíněný Albert nemohl mít milostný vztah s Beatrix/Anežkou, protože byla jeho příbuznou. Ve starších dostupných pramenech se píše o bílé paní Kunhutě (manželka Otty IV.), která stejně jako výše zmíněná Anežka, měla jehlicí zabít obě své děti (Thackery 1887). I Frank Wollman (1912) ve své studii hovoří o duchu matky vražedkyně, spojuje ji však s výše zmíněnou hohenzollernskou bílou paní. „*Jest to strašidelný zjev, bez pokoje bloudící duše, zjevuje se před smrtí aneb i po smrti členů rodu*“ (Wollman 1912, s. 185).

Jako druhá možná „první“ bílá paní je zmiňována Bertha (Perchta) z Rožmberka (*1420/1430), jejímž manželem byl krutý Jan z Lichtenštejna. Za svého života s ním si moc radosti neužila, spíše se jen trápila. To se změnilo po jeho smrti, kdy se vrátila ke svému bratrovi Jindřichovi a svůj život zasvětila péči o sirotky. Spojitost s bílou paní naznačuje její smuteční bílý oděv, který si na sebe vždy oblékala. Svou laskavost projevovala několika způsoby, například založila dobročinnou charitu pro zedníky nebo každoročně pořádala různé hostiny (Thackery 1887). Bílá paní Rožmberská je proto dosud popisována jako velmi milující a starostlivá bytost, která dohlíží nejen na děti, zvláště na novorozence, ale i na chod celého zámku.

Jako třetí možnost se nabízí Kunhuta Uherská, manželka Přemysla Otakara II., se kterým měla dvě děti – dceru a syna. Ta však nikdy své děti nezavraždila, a tak je vyloučeno, že by ona byla původní bílou paní. Je více pravděpodobná, že skutečnou a prapůvodní bílou paní byla její jmenovkyně Kunhuta, manželka Otty IV., jejíž následovnicí se pak stala zbožná, za svého života utrápená Bertha z Rožmberka (Thackery 1887).

V českém prostředí se zmínky o existenci bílé paní začaly objevovat od 16. století ve spojení se „*strážnými duchy mocných rodů*“. Dle Wollmana (1912) k přenesení motivu bílé paní jako ochranného ducha rodu na naše území došlo nejpozději v 16. století z jižního Německa, pravděpodobně z Bayreuthu. Martin Nejedlý v díle *Středověký mýtus o Meluzině a rodová pověst Lucemburků* (2007) datuje první písemné svědectví spjaté s bílou paní do roku 1577 a spojuje ji s rodem Pernštejnů. „*Již pro první polovinu 16. století se zachovala pozoruhodná zpráva vrchnostenských úředníků, kteří na hradě Pernštejně pátrali po rodových pověstech a zaznamenali přitom i skazku o bílé paní pernštejnského rodu*“ (Nejedlý 2007, s. 96).

Její zjevení mělo přinášet dobré zprávy – měla ohlašovat potomkům z rodu Pernštejnů narození a smrt. Martin Nejedlý (2007) dále uvádí, že výskyt bílé paní „*nebyl omezen pouze na pernštejnské, rožmberské a hradecko-slavatovské prostředí*“ (Nejedlý 2007, s. 96). Nepovažuje tedy za jediné správné přenesení legendy z německého prostředí na naše území prostřednictvím sňatkových aliancí.

Karel Březina (2000) uvádí jako nejstarší písemnou zprávu o bílé paní rok 1600. Jednalo se o Bílou paní Vítkovců zaznamenanou ve spise Řehoře Richtera *Axiomata Oeconomica*. „*Na jednom hradě vznešené rodiny v Čechách se zjevuje obraz v ženském smutečním šatu – předtím jedna z manželek oněch páni zemřela*“ (Březina 2000, s. 25).

Počínaje 17. stoletím se písemné záznamy o bílé paní objevují čím dál častěji. Píše o ní například v latinském listě z roku 1618 Vojtěch Chanovský (rektor českokrumlovské jezuitské koleje). Zmiňuje zde taktéž bílou paní Vítkovců. Další zpráva o téhož autora vyšla posmrtně ve spise *Vestigium Bohemiae piae* v roce 1659. V roce 1620 bílou paní zmiňuje ve spise *Amuletum castrense* jezuita Adam Tanner. Z roku 1668 pochází zmínka o bílé paní od Jiřího Krugera – jezuita, pedagog a barokní historik.

Za nejrozsáhlejší a nejdůležitější pramen můžeme považovat zprávu od Bohuslava Balbína z roku 1679. Tento zdroj se týká bílé paní Vítkovců. Balbín během svého pedagogického působení v gymnáziu v Jindřichově Hradci a Českém Krumlově slyšel historiky vztahující se k postavě bílé paní a ty jej natolik zaujaly, že dospěl k závěru, „*že řada legend, kolujících v těchto místech, má společný pramen*“ (Březina 2000, s. 26). V obou případech (bílá paní jindřichohradecká a krumlovská) zpodobňovala Perchtu z Rožmberka, „*kteřá za svého života zažila mnoho příkoří*“ (Březina 2000, s. 26). Na základě svých zjištění sběru dokumentů sepsal dílo *Miscellanae historica regni Bohemiae* (1679), v němž najdeme životopis Perchty z Rožmberka.

Nicméně není jasné, jak Balbín dospěl k domněnce, že bílá paní z Jindřichova Hradce a z Českého Krumlova jsou tatáž osoba. Neexistují k tomu žádné písemné podklady, kromě něho ostatní badatelé/historikové považují bílou paní rožmberskou a jindřichohradeckou za odlišné postavy.

Že se jedná o populární strašidlo/zjevení/přízrak dokládá i fakt, že se již v 18. století bílá paní začala objevovat po celé Evropě a dostala se i do odlehlejších států. Od té doby je téma bílé paní velmi populární a i dnes o ní vycházejí různé publikace – *Perchta z Rožmberka aneb bílá paní* (Kriseová 2001), *Slavné bílé paní – příběhy 7 bílých paní* (Březina 2004), *Bílá paní na hlídání* (Brycz 2010), *Bílá paní a jiné historické povídky z českého lidu* (Brabec 2013), *Perchta z Rožmberka – prokletí bílé paní* (Černá 2015),

Bílá paní (Eliáš, Šimánek 2019), *Bílá paní na hlídání je zpět* (Friedl 2021) aj. Postava bílé paní a příběhy o ní nejsou omezeny na jeden určitý žánr, proto ji najdeme v různých útvarech všude po světě. Nejčastěji se jedná o pověsti, legendy, romány, pohádky, píseň, aj.

4. Bílá paní ve folklóru

4.1 Folklórní slovesnost a orální kultura: vymezení pojmů

Ještě před vynálezem písma vznikala slovesná umělecká díla označovaná jako lidová kultura. Synonymním vyjádřením je též pojem folklórní slovesnost (z anglického *folklore* = vědění lidu). Vznikala anonymně především ve venkovském prostředí a byla předávána na ústním/orálním podáním z generace na generaci. Tato tvorba vyjadřovala názor, neprivilegovaných vrstev na život, touhu po svobodě, nezávislosti, postoje a citění kolektivu.

Dle Dagmar Mocné a Josefa Peterky (2004) jsou pro ni typické především tyto znaky:

1. orálnost
2. variabilita – důležitou roli zde sehrává improvizovanost; jednotlivé lidové výtvořiny mají časovou, místní, individuální modifikaci
3. kolektivnost – anonymní tvůrci vycházejí z uznávaných, tradovaných pravidel společenského života a vzniklý slovesný výtvoř je následně považován za součást daného společenství
4. synkretismus – „*Dochází k prolínání uměleckých a mimouměleckých forem*“ (Mocná, Peterka 2004, s. 207).
5. tematická utilitárnost a žánrová synkretičnost – dochází ke spojování, propojování různých žánrových postupů, důraz je kladen na předmět daného sdělení.

U této tvorby převládá krátká forma, sdělení jsou srozumitelná, s přehlednou konstrukcí za využití „*ustálených formulí, stylistických stereotypů či topoi (opakování, ustálená epiteta [...], standardizované motivické řady, triplicitní schémata [...]*“ (tamtéž, s. 207).

Folklórní literatura tvoří velmi obsáhlý celek s řadou útvarů a žánrů:

1. lidová próza – do této skupiny především řadíme pohádky, pověsti, legendy, bajky, pověrečné povídky nebo povídky ze života, anekdoty
2. lidová píseň
3. lidové divadlo – hry obřadní, loutkové, občůzkové apod.
4. drobné folklórní žánry – jedná se především o přísloví, pranostiky, hádanky, pořekadla, zaklínadla, říkadla apod.
5. dětský folklór – řadíme sem rozpočítadla, říkadla, dětské hry, ukolébavky, vtipy, popěvky.

6. psaný folklór – do této skupiny patří nejrůznější nápisy na zdech domů, náhrobcích, keramice, oznámení o úmrtí či svatbě apod. (Mocná, Peterka 2004).

Zlatý věk lidové slovesnosti spatřuje Dagmar Mocná v době pobělohorské, kdy v opozici k oficiální jezuitské tvorbě vznikaly pověsti, pohádky, písně a lidové hry. „Z 18. století pochází drtivá většina pohádkového i písňového fondu zachovaného v klasických sbírkách 19. století“ (tamtéž, s. 209). Rozšířené také byly pověsti (o světcích, zázracích, poutních místech, o zbojnicích) a proroctví.

Zájem o lidovou slovesnost zesílil v době romantismu, resp. v období tzv. národního obrození, kdy značná část lidové tvorby byla sesbírána a zaznamenávána význačnými českými představiteli tohoto období. Řadíme k nim především K. J. Erbena, B. Němcovou, F. L. Čelakovského, F. Bartoše, J. Š. Kubína, V. Tille, B. V. Kuldu, E. Pecku, A. Sedláčka a další.

„Současný zájem o folklór a folklórní slovesnost, který započal v romantismu, pokračuje v podmínkách 20. století tzv. folklóristem, tj. sekundární existencí folklóru vyčleněného v literární, scénické, filmové a televizní formě z původního prostředí“ (tamtéž, s. 208).

V dnešní společnosti je lidová slovesnost vytěšňována moderními technologiemi, přesto folklór zůstává součástí společenského života. V národním písemnictví plní dvě základní funkce – resonanční a udržující = uchovává tradice, regenerační = oživuje umělou tvorbu, doplňuje ji. (Jedlička 1940).

Lidové výtvoř mají důležitou výpovědní hodnotu a pomáhají vytvářet a zachovávat soudržnost jednotlivých sociálních vrstev, skupin, generací. Jak umělá tvorba, tak lidová slovesnost, folklórní umění jsou dodnes ve vzájemném působení. „Romantismus viděl v lidové slovesnosti ideál, ke kterému má umělá tvorba směřovat, a pozitivismus opět považoval lidové umění za pokažený odvar umělého [...], umění lidové i umělé jsou v mnohonásobných vztazích“ (Jedlička 1940, s. 236).

4.2 Pověst jako žánr lidové slovesnosti, čeští sběratelé pověstí o bílé paní

Pověst je krátký epický prozaický žánr lidové prózy, „ve kterém se prolíná realita vždy s určitou mírou fantazie, která ji dotváří“ (Čeňková 2006, s. 99). Je pro ni typické časoprostorové ukotvení a plní hned několik funkcí. Jedná se především o funkci informativní, kdy si příjemce sdělení rozšiřuje své zkušenosti o světě a formuje si tak svůj postoj k osudovosti a nahodilosti; dále jsou to funkce věcná a výchovná. Důležité jsou i funkce estetická a zábavná – plní důležitou roli v současných pověstech. (Beneš 1990).

Nesmíme opomenout funkci sociální kontroly – „*při porušení sociálních pravidel nebo různých druhů tabu přichází trest*“ (Luffer 2014, s. 13).

Hlavní hrdina není v pověsti idealizován a ani se v tomto žánru nevyskytuje větší počet jednajících postav. Typická je také pro pověst jedno motivická narace a překvapivá pointa. (Čeňková 2006). Častými motivy pověsti jsou láska, nenávisť, souboj dobra se zlem, motivy odměn a trestů; rozmanitost motivů je nebývalá.

Dagmar Mocná a Josef Peterka (2004) pověst definují jako „*příběh s podivuhodnými, pamětihodnými, nezřídka i kouzelnými a zázračnými motivy*“, jenž je předkládán „*jako nevymyšlený a tradicí potvrzený (tzv. fabula credibilis)*“ (Mocná, Peterka 2004, s. 509). Vařejková ve své publikaci *České pověsti v čtbě mládeže a dětí* (2000) uvádí, že pověst „*vznikla z potřeby zachytit a udržet v paměti osoby a příběhy, které se vymykaly svou výjimečností z všedního toku dní a vryly se do vědomí jistého kolektivu natolik, že se staly součástí jeho vypravěčských tradic a jeho vlastního (místního, kmenového, národního) sebeuvědomění*“ (Vařejková 2000, s. 4-5).

Role vypravěče/sdělovatele je zde velmi důležitá – usiluje o to, aby jeho vyprávění působilo věrohodně, využívá k podtržení této skutečnosti řadu stereotypních formulí – *je to pravda pravdoucí, a to se skutečně stalo, říkám vám pravdu* apod. Vypravěč se nepouští do složitých odboček, jedná se spíše o krátkou zprávu zakončenou nečekaným rozhrěšením či mravním ponaučením, svým vyprávěním tak ovlivňuje posluchače. Konkrétní sdělení je vždy vytvořeno s časovým odstupem, což je další typický rys pověsti. Expresivitu svého sdělení vypravěč zvyšuje opakováním, použitím ustálených slovních spojení a přímé řeči. Jazyk vypravování je přitom jednoduchý, sdělovatel využívá formu spisovného jazyka nebo interdialekt.

„*Svět pověstí není v ústech vypravěče snovým světem pohádky, ale historickým přesahem dřívějších zkušeností a společenských norem do současného světa. Ústní podání umožňuje rozmanité variování, umožňuje vypravěči reagovat na přání posluchačů, vysvětlovat nejasné [...], zamýšlet se nad záhadami zjevování bílých paní [...]*“ (Beneš 1990, s. 298).

Forma pověsti nemá přesně danou podobu, je tedy variabilní, protože vychází z konkrétní zkušenosti; proto o každém konkrétním sdělení můžeme říct, že se jedná o nepřipravenou komunikaci.

Pověst jako vyprávění usilující o hodnověrnost není žánrově vyhraněná. Vztahuje se jak k mýtu, tak k pohádce i legendě. „*Na rozdíl od mýtu však pověsti nebyly posvátné a nejsou spojovány se symbolickými významy*“ (Mocná, Peterka 2004, s. 509). Oproti

pohádce je svět nadpřirozených bytostí a fantaskních jevů od světa reálného jasně odlišen. Také jazyk a kompozice pověsti jsou jednodušší, skládá se většinou z jedné epizody, maximálně dvou nebo tří. Témata/motivy pověstí jsou „*etnicky a krajeově specifitější*“ (Mocná, Peterka 2004, s. 510).

Podle Oldřicha Sirovátky (1998) můžeme pověsti rozdělit na základě motivů a námětů do tří skupin – historické, místní a démonologické. K tomuto rozdělení se přiklání i Mocná a Peterka (2004). Sirovátka též uvádí, že někteří odborníci z oblasti folkloristiky první dvě skupiny pověstí (historické a místní) považují za jeden typ pověstí, a to kulturněhistorické. Odlišný je také způsob vyprávění jednotlivých pověstí. Jan Luffer (2014) předkládá typologii pověstí v širším kulturním kontextu. Rozlišuje pověsti démonologické (mytologické), historické a etiologické. V *Národopisné encyklopedii Čech, Moravy a Slezska* (2007) se můžeme dočíst: „*pověsti patří do mezinárodního slovesného fondu a diferencují se na jednotlivé druhy a podskupiny. Dělí se na pověsti historické, etiologické a numinózní*“ (Brouček, Stanislav a Richard, Jeřábek 2007, s. 91–92). Dle této publikace členění na pověsti historické a místní není přesné, neboť se vzájemně prolínají – historické pověsti mohou být i místní a naopak. Historické pověsti vyprávějí o určité historické situaci/události spojené s důležitými osobnostmi, jež se těchto událostí účastnili či je dokonce sami vedli. Tyto příběhy mají širokou škálu témat od válek, epidemie až po různá povstání. Jako zvláštní podskupinu bychom sem zařadili i soubor *Starých pověstí českých*. Dle *Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* další podskupiny k historickým pověstem tvoří genealogické a heraldické pověsti, jež mají etiologický charakter. „*Zvýrazňují starobylost a vznešenost šlechtických rodů (Bílá paní, Meluzína)*“ (Brouček, Stanislav a Richard, Jeřábek 2007, s. 794). Místní pověsti zaznamenávají různé příběhy týkající se míst – jejich vzniku, pojmenování, ... či mohou odkazovat na důležité okamžiky, které se udály na zmiňovaném místě. Taktéž pověsti etiologické mají svoji podskupinu – jedná se o pověsti etymologické (pojmenovávají určité místo). V numinózních pověstech vyprávěč sdílí svou zkušenost ze setkání s nadpřirozenou bytostí, fantomem, přízrakem apod., objasňuje různá tajemství a záhady. „*Nadpřirozené bytosti lze diferencovat na chtonické (spjaté se zemí) a atmosférické i na bytosti vycházející z kultu předků a animismu [...]. Vyprávělo se např. o duších neklidných i vysvobozených. Velkou skupinu představovaly bludné duše*“ (Brouček, Stanislav a Richard, Jeřábek 2007, s. 792).

Pověsti o bílé paní jsou obtížně zařaditelné k jednotlivým typům pověstí, podskupinám – mohou být jak místní, tak historické (genealogické, erbovní) či

démonologické. Jan Luffer v díle *Katalog démonologických pověstí* (2014) vymezuje slovní spojení *bílá paní* následovně:

- „*zjevení v lidské podobě jako omen*“ – bílá paní se v tomto případě zjevuje lidem, aby jim oznámila, že někdo brzy zemře. Obvykle se objevuje den před smrtí. Bílá paní se takto ukazuje konkrétní osobě, která má zemřít či může být spojována s celým rodem nebo vesnicí (viz *Duch oznamuje neštěstí pro celou obec*) (Luffer 2014, s. 85).

- „*provinilý člověk jako revenant*“ – poté, co dcera trápila své rodiče, se po své smrti vrací jako bílá paní (Luffer 2014, s. 114)

- „*duch kulturního místa čeká na vysvobození*“ – postava bílé paní je uvězněna/zakleta na určitém místě (hrad, zámek, zřícenina) a osvobodit ji mohou pouze tací, kteří splní úkoly (přenocovat na daném místě, vyzvednou poklad, napraví dávnou křivdu, ...) (Luffer 2014, s. 150).

- „*duch obývá kulturní místo po určitý čas*“ – bílá paní každý rok na Květnou neděli smí udělat jeden steh na košili. Jakmile má došito, je vysvobozena. Další verze, že bude osvobozena poté, co budou všichni potomci jejího rodu po smrti (Luffer 2014, s. 151).

Bílá paní jako démonologická postava je často spojována s místy, která byla důležitá pro její životní příběh, či místy, kde se jí něco výjimečného přihodilo. Nejčastěji se objevuje na hradech, zámcích či zříceninách, které jsou spojeny s mocí, dědictvím a rodinnými událostmi. Nicméně není omezena pouze na tato místa, může se objevit i na odlehlých lokalitách jako jsou rybníky či louky. Démonologické pověsti o bílé paní pravděpodobně vycházejí z motivů rodových nebo místních pověstí.

Sběratelů lidové slovesnosti, kteří zaznamenali pověsti o bílé paní, nebo na jejich základě vytvořili vlastní dílo byla celá řada. Byl to například Václav Krolmus (1790–1861) sběratel a vydavatel folklóru, též autor vlastivědné a náboženské literatury. Postavu bílé paní nalezneme v jeho nejvýznamnějším díle *Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy ohledem na bájesloví česko-slovanské* (1845-1851). Součástí tohoto díla je např. povídka *Bílá paní* (Lada, Lída) patronka – povídka s pohanským rámcem (Forst, Opelík, Merhaut 1985).

Současníkem V. Krolmuse byl i Jan Kollár (1793–1852), básník doby preromantismu, sběratel lidové slovesnosti na Slovensku a propagátor myšlenek panslavismu. I v jeho *Slávy dceři* (1832) najdeme zmínku o bílé paní (viz podkapitola 5.2 Poezie).

K významným sběratelům a vydavatelům moravských a slezských pohádek a pověstí patřil Matěj Mikšíček (1815–1892). Stejně jako Kollár či Palacký a Šafařík patřil k propagátorům česko-slovenské vzájemnosti. Svoji sběratelskou činnost motivoval výchovně vzdělávacími cíli. Pohádky a lidové povídky „poměrně zdařile literárně upravil, vyprávěl je prostším stylem a často zachoval dialektické obraty a charakter lidové mluvy“ (Forst, Opelík, Merhaut 1985, s. 264). Z jeho sběratelských počínů můžeme jmenovat například *Národní báchorky* (1845), *Pohádky a povídky lidu moravského* (1847), *Moravské a slezské národní báchorky* (1897) aj.

Dalším významným sběratelem pověstí byl Josef Virgil Grohmann (1831–1919), pražský německy píšící mytolog, autor beletrie. Po studiích filologie a germánských jazyků pracoval jako středoškolský učitel němčiny. Aktivně se zapojoval do politického hnutí – několikrát byl zvolen poslancem do *Českého zemského sněmu*. Jeho kniha *Pověsti z Čech* (1863) je považována za „historicky první sbírku českých pověstí“⁷. Bohužel Grohmann publikoval pouze v němčině, proto jeho dílo bylo přístupné jen omezenému okruhu odborníků. V českém překladu pověstí vyšly až v roce 2009. Lidovou slovesnost, folklor vysoce cenil, „lidové pověsti chápal jako hodnotu a pramen stojící sám o sobě, který není třeba některak literárně upravovat“⁸. Vycházel především z ústního podání, které již následně neupravoval.

Grohmannovým vrstevníkem byl August Sedláček (1843–1926). Byl významným českým historikem, genealogem, heraldikem a sfragistikem. Stejně jako Alois Jirásek i on působil v Litomyšli jako středoškolský profesor dějepisu. Jeho dalšími působišti se staly Rychnov nad Kněžnou a Tábor. Již od studií na Karlově univerzitě našel zálibu v bádání v pražských archivech. Zde se seznámil s Josefem Emlerem, jenž se pro něho stal vzorem a napomohl mu k vydání patnáctisvazkové publikace *Hrady, zámky a tvrze království Českého* (1882–1927), nejpropracovanějšího a nejkomplexnějšího díla o hradech na našem území. Do dnešních dob se zachovala kartotéka jím prostudovaných archiválií, kterou dnes spravuje Historický ústav akademie věd ČR. Spolupracoval mimo jiné s Ottovým slovníkem naučným. Stal se zakladatelem kastelologie, české nauky o hradech a zámcích. K jeho dalším dílům patří: *Sbírka pověstí historického lidu českého v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (1895); *O starém rozdělení Čech na kraje* (1921); *Paměti z mého života* (1997). Svou sběratelskou a literární činnost ve vzduchu

⁷ Josef Virgil Grohmann: *Pověsti z Čech*. In: *Vltava.rozhlas.cz* [online]. 2013 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/josef-virgil-grohmann-povesti-z-cech-5048355>

⁸ Tamtéž

k pověstem okomentoval následovně: „*K vyznávání některých panív uvolil jsem se sebrati a sepsati pověsti historické, které by byly zábavným a spolu poučným čtením pro každého přítele české minulosti, a zvláště pro vnímavou naši mládež. Nebylo mým úmyslem poříditi úplnou sbírku a sebrati všechny i ty romantické pověsti, které se jindy nejvíce líbivaly, nýbrž vybrati takové pověsti, jejichž původ z lidu aneb z jednotlivých stavův byl patrný, které se k určitým místům neb osobnostem aneb rodům vázaly*“ (Sedláček 1895, s. 5).

Alois Jirásek (1851–1930) byl významný český prozaik, dramatik, historik, představitel realismu, několikanásobný kandidát na Nobelovu cenu za literaturu, talentovaný malíř a politik. Při tvorbě *Starých pověstí českých* Jirásek čerpal nejen z historických pramenů, ale také z lidové slovesnosti. Kniha vznikla na popud Františka S. Procházky, redaktora *Mladého čtenáře*, který usiloval o to, aby někdo z uznávaných autorů sepsal pověsti právě pro mladé čtenáře. Stal se jím právě Alois Jirásek, který se k úkolu postavil pozitivně: „*Pověsti historičtějšího, národního rázu, to by se mi zamlouvalo, a napsal bych je. Byla by to kniha*“ (Jirásek 1921, s. 436). Reagoval tak na knihu pražských pověstí – *Pražské pověsti a legendy* (1883) od Josefa Svátka, ty však Jirásek považoval pouze za „*báchorkovité a lokální*“ (Jirásek 1921, s. 436). *Staré pověsti české* obsahují celkem 34 pověstí členěných do tří částí – Staré pověsti české; Pověsti doby křesťanské a Ze starobylých proroctví. Právě ve zmíněné druhé části se nachází pověst o bílé paní.

Jiráskovým vrstevníkem byl i další ze sběratelů lidové slovesnosti Vratislav Václav Tomek (1868–1933). Znamé jsou především jeho úpravy pověstí a legend, k nejznámějším převyprávěným pověstem a legendám patří *Ze zášeří českých hradů – sbírka historických a lidových hradních pověstí* (1922). Je pro ně typická zejména vlastenecká tendence a volnost v zacházení s datací. Často autor využívá zdobná epiteta. Jeho tvorba má především kulturněhistorickou hodnotu. Jako další můžeme uvést i díla: *Pověsti karlštejnské* (1921), *Ze starých pražských šantánů* (1930) (Forst, Opelík, Merhaut 1985).

Neméně významným autorem, jenž se zabýval ústní slovesností a jejím vlivem na knižní produkci, byl Frank Wollman (1888–1969). Věnoval se hlavně srovnávacímu studiu slovanských literatur. Je autorem rozsáhlé studie vztahující se k postavě bílé paní – *Pověst o bílé paní v literatuře a v tradicích českého lidu* (1912).

Sběratelé a vydavatelé starých pověstí se objevují až do současnosti a jsou podobně populární, jako byli u čtenářů Sedláček nebo Jirásek. Jmenovat můžeme

například Martina Stejskala (1944), který patří také k autorům zabývajícím se dávnými tajemnými příběhy. Na památná místa Čech, Moravy a Slezska se dívá očima hermeneutika⁹. Je známý též jako malíř, člen Surrealistické skupiny a esejista. Publikoval v exilu i samizdatu v mnoha českých i zahraničních periodikách a slovnících. Jeho kniha *Labyrintem tajemna* (1991) byla nominována na Nejkrásnější knihu ČR roku 1991 a ČT podle ní natočila v roce 1993 seriál *Magickou krajinou* (celkem 12 dílů), sám autor k němu napsal námět i scénář. První díl uvedeného seriálu/dokumentu je právě věnován Bílé paní.

Podobnou cestou jako Stejskal se ubírá i Eva Martínková (1947). Vychází z lidové tvorby a je autorkou místopisů a českých pověstí odkrývající tajemství kaplí, kostelů a bazilik – *Kaple, kostely a baziliky odkrývající svá tajemství* (2015), českých hradů a zámků (*Pověsti hradů a zámků – po stopách Bílé paní* (2008), *Tajemství českých hradů a zámků* (2009)). Vystudovala FF UK, obor bohemistika a slavistika, pracovala v redakci Československého rozhlasu a Lidových novin.

4.3 Pověsti / legendy o bílé paní v evropském kontextu

Jak bylo napsáno již výše, bílá paní není jen bytost obývající česká území, ale i jiné země. Nejstarší a pravděpodobně i první bílá paní pochází z Německa. Zde je její postava spojena s mytologickými představami o bozích a polobožích nebo o zázračných bytostech. Z toho důvodu je řazeno jak k žánru pověsti, tak legendy, a to zvláště legendy dynastické.

Legenda je prozaický či veršovaný středověký útvar popisující život osob, jež byly kanonizovány, vykonaly nějaký ušlechtilý čin nebo jejich počínání bylo považováno za zázrak. „*Cílem je oslavit památku příkladných křesťanů*“ (Mocná, Peterka 2004, str. 337). Hrdinové obvykle čelí duševnímu boji – různým pokušením vedoucím od křesťanské víry. Světec je nám představen jako vzor hodný následování, osoba podněcující křesťanské ctnosti. K tomu napomáhá výchovná a persvazivní funkce legendy. Její forma není ustálená, je variabilní, reaguje na místo, z něhož vychází, a přizpůsobuje se cílové skupině adresátů.

Charakteristickým rysem legendy je epičnost, jíž vypravěč zvyšuje expresivní účinek slov, což z tohoto útvaru vytváří strhující a napínavý příběh. Dramatičnost

⁹ Hermetismus – druh esoterismu, souhrn astrologie, alchymie a magie, původ ve starém Egyptě. NAKONEČNÝ, Milan. (Hermetismus. In: *Encyklopedie.soc.cas.cz* [online]. 2017 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hermetismus>)

umocňuje také střídání časového rytmu. Autor se snaží o ponoření se do duše světce, tím proniká do psychologické sféry žánru. Kompozici legendy tvoří maximálně 3 epizody – okolnosti narození světce, život a jeho posmrtné skutky. Legenda nemusí obsahovat nutně všechny tyto tři části. Pro příběh legendy je nejdůležitější epizoda popisující skutky světce (Mocná, Peterka 2004).

Podle Dagmar Mocné a Josefa Peterky (2004) lze legendy rozdělit dle jejich zaměření na 4 druhy: *vita* (život), *passio* (umučení), *translace* (přenesení ostatků) a *miracula* (zázraky). Uvedené druhy legend se liší hlavně délkou příběhu.

Legenda jako taková není považována za folklorní žánr, okrajově je do ní zařazovaná z důvodu podobnosti s pověstí a pohádkou. Svými charakteristickými rysy, především epičností, má blíže k beletrii. Specifickým druhem legendy je legenda dynastická, která vypráví příběh původu určitého šlechtického nebo královského rodu (zde je postava bílé paní frekventovaným motivem). Moderním typem legendy je pak tzv. urban legend, což je typ pověsti, která je umístěna do blízké minulosti až do současnosti (Šidák 2013).

V evropském kontextu je bílá paní spojena se jménem Bertha / Berchta, jež pochází ze středověkého jména Perchta, což dle německé tradice má být bohyně Měsíce, která je též nazývána Hulda/Holda. Tato bohyně je prezentována jako strážkyně dětských duší (hvězd, jimž vládne měsíc) a s nimi cestuje vlakem (Thackery 1887). Další legenda praví, že tato bohyně žije v hoře a svým hlasem k sobě vábí děti. Pokud poslechnou její volání, zemřou. Je tak prezentována jako žena milující děti (bohyně Lásky), a zároveň vražedkyně. Dle Williama Thackeryho (1887) Perchta kromě bohyně Lásky a Měsíce představuje bohyni Přírody. Ta své děti, květiny, přivolává k životu a ničí je s příchodem zimy. Vystupuje též jako vdova zarmoucená ze ztráty svého manžela, boha Slunce. K jejím symbolům patří stříbrná vlásenka v podobě mrazivého krystalu, rampouchu, již zabíjí své děti (Thackery 1887).

Jinou legendu podává Emma Huntington Nason v Munseyho zpravodaji (věstníku) - bílá paní Hohenzollernská pobývá na vrcholcích hor v oblasti Švábska. Je vyobrazena s bílým závojem, trsem růží a svazkem klíčů, které drží v ruce. Legenda praví, že právě tato bílá paní jako jediná ví, kde je ukrytý poklad Nibelungů¹⁰. Byla totiž

¹⁰ Nibelungové neboli „Synové mlhy a temnoty“ je označení pro kmen germánských Franků. Toto pojmenování převzali po smrti hlavního hrdiny eposu *Píseň o Nibelunzích*, Siegfrieda, a k tomu získali i jeho poklad. (Sága o Nibelunzích: Nibelungové. In: *Iereus.wz.cz* [online]. 2008 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <http://www.iereus.wz.cz/clanky/nibelungove.html>)

několikrát viděna, jak poklepává na skálu, následně se objevují tajemné dveře, za nimiž se má nacházet zmiňovaný poklad (Huntington Nason 1893, v.9).

Na německém území jsou známé především výskyty bílé paní na zámcích, panstvích a domech ve vlastnictví rodu Hohenzollernů a posléze i z rodu Rožmberků. Po sňatku Viléma z Rožmberka s Žofií v roce 1561 a následně sňatek Jáchyma Oldřicha z Jindřichova Hradce s Marií Maxmiliánou z rodu Hohenzollernů se tak pověst o bílé paní dostává na naše území. Existuje několik portrétů bílé paní Rožmberské, které jsme mohli dříve vidět na zámcích na našem území – Berchta je celá zahalena v bílém, s bledou tváří, blondatými vlasy a na rameni má trs růží, v ruce držící několik klíčů¹¹. Bílá paní Hohenzollernská je spojena především s Pruskou císařskou rodinou – prostřednictvím uzavřených sňatků ji tak můžeme vidět v Berlíně, Bayreuthu, ale i ve Vídni (Thackery 1887).

Již 15. května roku 1423 byla bílá paní spatřena, jak se prochází po hradbách Hohenzellernu a lomí rukama. V té době hrabě Friedrich na svém panství vzdoroval náporu obléhatelů. Poté, co se bílá paní objevila, věděl, že on i hrad padnou. A to se také stalo. Bílá paní Hohenzollernská dále měla předpovědět smrt kurfiřta Jana Jiřího z Bradenburgu v roce 1598 a Jana Zikmunda Braniborského v roce 1619 (Huntington Nason 1893, v.9).

V prosinci 1628 se bílá paní zjevila v Berlíně jednomu kurfiřtovi, aby mu předpověděla brzkou smrt. O padesát let později, 26. srpna 1678, markrabě Erdmann Filip z Bayreuthu spadl z koně při návratu na zámek. Několik dní před vyjížděnkou měl spatřit bílou paní sedící v jeho křesle. Jako další omen se nabízí to, že jeho kůň byl celý týden před projížděnkou zuřivý, nesvůj (Thackery 1887).

O rok později, v roce 1729 se měla bílá paní údajně objevit Jáchymu II. Braniborskému v jeho paláci v Berlíně. Zde bílou paní měla představovat stará žena, jež mu nechtěla prodat své pozemky. Tato příhoda byla zmíněna v dopise od hraběte Pollnitzeho. Několik let poté se další přízrak bílé paní ukázal Fridrichu II. Velikému v roce 1786, aby mu sdělil jeho osud (Thackery 1887).

Bílá paní se nezjevovala pouze potomkům Hohenzollernů, jsou známy případy, kdy se zjevila několika vojákům. V roce 1809 se údajně pokusila bílá paní uskrtnit generála d'Espagna. Během noci služebnictvo uslyšelo srdcervoucí pláč v generálově pokoji.

¹¹ Rose neboli anglicky růže, je další jméno pro Berchtu / Perchtu, odvozeno od jména rodu Rosenberg – česky Rožmberk (Thackery 1887).

Pokoj byl obrácený vzhůru nohama a generál ležel na podlaze v bezvědomí. Později, když si prohlížel portréty v panství, měl v jednom z nich poznat onu osobu, co ho napadla. Hned druhého dne odjel z Bayreuthu, ale své vojáky poslal prohledat celý zámek, aby našli skryše a tajné chodby, kudy ona tajemná postava zmizela. To mu však nepomohlo odvrátit osud, jenž pro něj byl určen – 21. května padl v bitvě u Aspernu (Thackery 1887).

Ani v polovině devatenáctého století se pro dědice a dědičky rodu Hohenzollernů nic nezměnilo, bílá paní se stále zjevovala na jejich panstvích. Během roku 1840 oznámila smrt pruskému králi Fridrichovi Vilému III. Deset let poté byla viděna, jak se prochází královským palácem v Berlíně, následně na to byl spáchán atentát na Fridricha Viléma IV. Ten však tento atentát přežil a zemřel až o několik let později (Huntington Nason 1893, v.9).

Z devatenáctého století jsou i dva záznamy o výskytu bílé paní v rodové linii Habsburků. Jeden úředník ji viděl v předvečer smrti arcivévody Rudolfa Jana Habsbursko-Lotrinského, hned druhý den ráno, 23. července 1831, byl arcivévoda mrtev a úředník v šoku. Druhého dubna roku 1835 přijal poslední pomazání od kněze arcivévoda Antonín Viktor, bratr výše zmíněného Rudolfa. Během tohoto aktu měl vidět bíle zahalenou ženu klečící na kolenou u jeho postele. Byla to bílá paní. Zemřel ihned nato (Thackery 1887).

Na několika územích Švábska se pátého ledna slaví na počest bílé paní tzv. Perchtentag / Berchtentag (den Berchty). Vše je zahaleno do bílé barvy (Huntington Nason 1893, v.9). Jiný zdroj (Thackery 1887) však uvádí, že se tento svátek slaví 30. prosince a pořádají se hody, při nichž je podáván speciální pokrm. V současnosti se na území Německa tento svátek slaví ve spojitosti s tradicí tří králů.

Vyobrazení bílé paní pocházející z německého prostředí se v mnohém shoduje s obrazem bílé paní na našem území. Jedná se zejména o její popis (bílý šat, popřípadě závoj či jiná pokrývka hlavy, svazek klíčů v ruce) a motivy jejího zjevování se (ohlašuje smrt nebo neštěstí spjaté s rodem, z něhož pochází).

Další zemí, kdy byl nebo stále je uváděn výskyt tajemné bytosti – bílé paní – je Francie. Zásadní odlišností od bílé paní zachycené v lidovém vyprávění na našem území nebo takém na německém, je jméno, pod kterým ji francouzští badatelé uvádějí – Meluzína. Jiný je i obraz této bytosti.

Meluzína (fr. Mélusine) je podle francouzské legendy považována za středověkou bájnou bytost (Becker 2007). Pravděpodobně nejstarší záznam o této fantastické bytosti

– víle – pochází z počátku 13. století a jako autoři jsou uvedeni sběratelé folkloru Gervasius z Tilbury a Vincence de Beauvais.

Dalším pramenem je dílo *Reductorium morale* (1310) od Pierra de Bersuire (1285–1362). V této knize mimo jiných tajuplných bytostí zmiňují i tuto „vílu“.

„*V mém kraji se vypráví, že pevný hrad Lusignan byl založen jakousi vílou a rytířem, který si ji vzal za ženu. Tato víla je předkyní mnoha vznešených a významných osobností, a dokonce i králové Jeruzaléma a Kypru stejně jako hrabata z Marche a z Parthenay jsou jejími potomky*“ (Nejedlý 2007, s. 85).

Nejvíce informací o této postavě však pochází z let 1387–1394, kdy podle etiologické pověsti příběh o Meluzíně zpracoval Jan z Arras v díle *Historie o Meluzíně*. Meluzína je zde představena jako jedna ze tří dcer víly Présine, se kterou se oženil skotský král Elinaise. Porušil však slib daný manželce, že jí nesmí spatřit při porodu. Víla se spolu s dcerami uchýlila na ostrov Avalon. Dcery v dospělosti potrestaly otce tím, že ho uvěznily v kouzelné hoře. Matka je ale za jejich čin proklela. Meluzínu stihl krutý osud – každou sobotu se proměňovala od pasu dolů v hada. Vysvobodit ji může pouze muž, který ji pojme za manželku a dodrží slib, že ji nikdy v sobotu neuvidí (Nejedlý 2007). „*Jde o verzi rozšířeného motivu svatby obyvatel různých světů, která bývá spojena s velkými oběťmi [...] a často určitou podmínkou trvání svazku*“ (Becker 2007, s. 169).

Bohužel transformaci víly její manžel, rytíř Raymond, odhalil. Podle Jana z Arrasu se víla proměnila v ohromného hada a se srdceryvným nářkem vyletěla oknem a zmizela (viz Příloha č. 2). „*Občas přicházela ke kolébce nejmenších dětí a usedavě plakala nad krutostí osudu*“ (Nejedlý 2007, s. 82). Od té doby je Meluzína – Mère de Lusigne (Stejskal 1991) považována za ochránkyni rodu de Lusignan, protože se dle pověsti zjevovala příslušníkům svého rodu a varovala je před smrtí nebo jim pomáhala udržet si panství a moc (Nejedlý 2007).

Obdobnou verzi příběhu o „víle s rybím tělem“ v básnické podobě zpracoval na přelomu 14. a 15. století Couldrett.

V Čechách a na Moravě jsme se o Meluzíně mohli dočíst od roku 1555. První zmínka o ní pochází ze záznamu v kopiáři Prusinovského, vydáno olomouckým tiskařem Kašparem Aorgem. S Meluzínou se také můžeme setkat na zámku Velké Losiny (Stejskal 1991).

V Masarykově slovníku naučném (1929) se též uvádí: „*[...] Meluzína kvílí v příkopech hradu de Lusignan*“ (Masarykův slovník naučný 1929, s. 862). Toto Meluzínino lkaní pro své ztracené děti vnímáme jako kvílení větru v komínech.

Ačkoliv se zdá, že bílá paní a Meluzína jsou dvě odlišné bytosti, není tomu tak. Právě ve Francii je zmíněná Meluzína považována za obdobu bílé paní. Obě tyto fantastní bytosti mají mnoho společného – bílý šat, motivy zjevování se a starost o své potomky či vnoučata. Nejvýraznější odlišností je mytická transformace Meluzíny do napůl zvířecí podoby – rybí, hadí či dračí.

Meluzínská látka byla po vydání Arrasovy publikace velmi populární a není divu, že se její příběh vyprávěl s různými obměnami i v jiných zemích (Německo, Španělsko, Švýcarsko). Tyto obměny souvisí především se způsobem, s jakým daný autor překládal předloženou látku a za jakým účelem. Varianty se týkají místa děje, jména rytíře, jenž pojme Meluzínu za ženu, podoby, do které se Meluzína proměňuje.

Polsko patří mezi další země, ve které je příběh o bílé paní vyprávěn mezi lidem. Předlohou pro tuto bytost se zde stala Teofila Działyńska (1714–1790), majitelka několika panství a zámku v Kórniku, jež přestavěla během poloviny 18. století. V té době byla považována za velkou obchodnici – nejenže se starala o správu mostů, silnic a chod větrných mlýnů, ale nechala také na jezeře zřídit přehrady a nedaleko svého panství založila farmu na výrobu hedvábí. Ne všichni lidé to však ocenili, šlechtičnu pomlouvali – tvrdili, že je bezvěrkyně a podporuje Židy, že má pletky s muži¹². Poté, co se rozvedla se svým druhým manželem roku 1754, vznikl i její portrét, na kterém je oděna do zdobných bílých šatů (viz Příloha č. 3). Pověst říká, že se nebála zlých sil, jež dle vyprávění ovládali lovecký zámeček Górka, a použila stavební materiál z tohoto místa k opravě domů poddaných. Často trpěla migrénami a nespavostí, obyvatelé Kórniku ji mohli často vidět procházet se v zámeckých zahradách. A zde má právě ona pověst počátek – chvíli před půlnocí vystupuje Teofila ze svého obrazu, míří k terase a na zahradě již na ni čeká neznámý rytíř na černém koni, se kterým až do svítání krouží po zahradách. S kuropěním se vrací zpět do obrazu¹³.

Sicílie patří mezi další země, ve kterých se zjevovala bílá paní. Její příběh se dozvídáme díky pověsti o šlechtickém rodu Millesimů, jehož členové byli velmi šlechtění a velcí vlastenci. Žili na hradě postaveném na příkré skále v okolí Catanie. Po smrti Francesca Millesima se jeho syna, Antonia, ujala jeho sestra Margherita. „[...] byla starší

¹² Łanuszka, Magdalena. Biała dama, czyli duch z obrazu: Portret Teofili z Działyńskich w zamku w Kórniku. In: <https://www.historiaopozukaj.pl/> [Online]. [Cit. 2023-06-01]. Dostupné Z: https://www.historiaopozukaj.pl/Wiedza,Obrazy,413,Obraz_Biala_Dama_Z_Kornika.Html

¹³ Teofila z Działyńskich Szoldrska-Potulicka. In: [Csw2020.com.pl](http://csw2020.com.pl) [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.csw2020.com.pl/biogram/teofila-z-dzialynskich-szoldrska-potulicka/>

svého bratra, a snad ještě šlechetnější. Chodila vždy černě oblečená a žila skoro jako řeholnice. Vyhýbala se všem světským rozkoším, [...] strava její byla velice prostá. [...] Navštěvovala stavění chudých vesničanů, poskytujíc pomoci potřebným“ (Šťastný 1895, s. 5). Ačkoliv byla stejně šlechetná jako její bratr, nemohla se stát Antoniovým poručníkem. Na smrtelném loži otec za poručníka určil šlechtice Benvenuta, jenž byl s rodinou spříbuzněn. Benvenuto byl však pravým opakem Francesca i Margherity – byl lakomý, sobecký a malicherný. Za to, že se stal Antoniovým poručníkem, dostával od Margherity určitý peněžitý podíl. Bohužel mu tato „renta“ nestačila. Jeho sluha Pietro vymyslel plán, který by jeho pánu vynesl velké mění – plánovali vraždu jak Margherity, tak Antonia. Během svého rozhovoru však zaslechli znepokojivý zvuk, skučení větru. A hned nato se za oknem objevila bílá bytost. Všichni poddaní včetně Benvenuta věděli, co ono zjevení znamená. Proto raději od svého plánu na čas odstoupili. Hradní služebnictvo tušilo, kdo je oním zjevením. Považovali za ně prababičku pana Francesca, která byla stejné povahy jako Margherita (zbožná, lidumilovná a vstřícná). Jednoho dne se na ni její manžel rozhněval a nechal ji zavřít do věže, aniž by se mohla stýkat se svými dětmi. Hradní paní velmi strádala, až steskem zesnula. A od té doby se objevuje na místním panství v podobě bíle oděné paní.

Benvenuto byl stále chamtivější. A proto znovu začali se sluhou spřádat vražedný plán. Bohužel je tentokrát zaslechl Antonio a vše pověděl Margheritě.

Společně vymysleli plán. Margherita se spolu se správcem panství tajně schovala ve své komnatě a čekali, až sluha vejde k ní do pokoje a do nápoje u jejího lože nalije jed. Sluha Pietro tak byl přistižen při činu. Zbrojnoši na Margheritin rozkaz se vydali pro Benvenuta. *„Když vstoupil do ložnice a užíval Pietra spoutaného, pochopil vše; všechna krev vymizela mu z obličeje a údy mu ztrnuly“* (Šťastný 1895, s. 34). Margherita se však rozhodla oběma udělit milost. Propustila je za podmínky, že odejdou do ciziny a začnou tam žít nový život.

O několik let později se znovu na panství zjevila bílá paní. Všichni si mysleli, že zvěstuje blízkou smrt paní Margherity. Ukázalo se však, že předpovídala možné dobytí hradu Saraceny, s nimiž se spolčil proradný Benvenuto. Ten se chtěl tajnou chodbou dostat do hradu a napadnout tak své nepřátele zevnitř. *„Nad věží ozval se náhle kvilící hlas, jenž daleko se rozléhal. Obhájci jej zaslechli: „Bílá paní, „zvolali, pohlížejíce ku věži, nad níž vznášela se bílá postava. A hle, nyní také uzřeli Saraceny“* (Šťastný 1895, s. 45). A tak hrad zůstal i nadále v držení rodu Millesimů.

Sicilská bílá paní v několika ohledech připomíná bílou paní Lusignanskou. Objevuje se za skučení větru (s meluzínou) a zvěstuje jak nebezpečí, tak brzkou smrt.

Legenda je dnes spíše historickým žánrem. V moderní literatuře však může být aktualizována. Pohybujeme se pak ale spíše na půdorysu beletrie než folklóru. Tento posun demonstruje i látka bílé paní. Legenda o Bílé paní (1978) Marie Kubátové je příkladem díla, které, jak uvádí anotace, není „*legendou v klasickém smyslu slova*“ (Vaněk/Kubátová 1978). Vhodnější označení pro toto dílo by byla novela tematizující osudy Perchty z Pernštejna, skutečné historické postavy. Kniha je rozdělena do pěti kapitol (Otvírání vrátek, Starý dům, Nový dům, Úplně jiný dům, Zavírání vrátek). Starý dům, Nový dům a Úplně jiný dům obsahují ještě podkapitoly. Termín legenda autorka pravděpodobně zvolila z toho důvodu, že Perchta je pro ni mučednicí. Souzněla by patrně s následující charakteristikou Františka Rutha: „*Všechny bídý, všechno trápení, jakéhož Perchta, kdy v domě Lichtenštejnském byla snášela, zakoušela větší ještě měrou. Trpěla za sebe a za své dětičky. [...] Trpěla jako světice*“ (Ruth 1895, s. 73). Autorka v knize líčí životní příběh ženy a její transformaci z macechy v matku, tedy změnu životní role. Postava bílé paní tu figuruje jako metaforické zobrazení „*mateřské lásky a rodinného života, hodnot, jež jsou nenahraditelné*“ (Vaněk/Kubátová 1978). „*Je to maminka, která nikdy neumřela. Vrací se pořád hlídat své děti*“ (Kubátová 1978, s. 12).

V příběhu dochází k mísení časových rovin, dominuje mistrovská fabulační schopnost autorky, jež dokázala rozkrýt lidskou psychiku i dětskou fantazii, čímž legendu obohatila o „*hlubokou etickou pointu, [...] z kontrastu starého a nového světa v příběhu vyplývá výrazný odsudek přežívajícího maloměšťáctví*“ (Vaněk/Kubátová 1978). Již na první stránce autorka slovy kastelána popisuje jakýsi obraz šlechtičny v bohatě zdobeném rámu, která „*vystupuje z vězení rámu, oděna měsíčním světlem chodí ke kolébkám vnuků zpívat neslyšné písň a nahlédá do časů příštích. Vidi-li nedobrá znamení, její strach o toho v kolébce navléká černé rukavičky*“ (Kubátová 1978, s. 11). I zde se objevuje symbol černých rukaviček, která zpravidla v pověsti věští neštěstí. U Marie Kubátové (1978) má toto slovní spojení odlišný význam. Černá barva není označením pro černé rukavičky, tedy rukavice černé barvy, ale označuje zčernání rukou z obavy o děti. „*[...] já těma rukama hnětu tmú. Nabírám jí dlaněmi, když houstne okolo kolébek mého rodu, hnětu jí v balvany a ty metám do strží, do roklin, pryč od svých dětí*“ (Kubátová 1978, s. 13-14).

V *Legendě o Bílé paní* Marie Kubátové tak tato legendární postava získává další, novou podobu – stává se symbolem matky, ochránitelky, průvodkyně životem.

4.4 Regionální varianty pověsti o bílé paní, jakož i černé a modré paní na území Čech a Moravy

V následující podkapitole se budu detailně věnovat rozboru některých pověstí o bílé paní. Verzí vztahujících se k této postavě je několik stovek, proto jsem si vybrala sedm nejslavnějších příběhů vypovídajících o bílé paní a podrobím je podrobné analýze. Jedná se o tyto bílé paní: Bílá paní Perchta z Rožmberka, Bílá paní Markéta z Hradce, Bílá paní pernštejská, Bílá paní velhartická, Bílá paní dřínovská, Bílá paní žerotínská, Bílá paní starojičinská. Součástí podkapitoly pak budou také pověsti o alternacích/variantách bílé paní – konkrétně o černé paní, modré paní a budou zmíněna zajímavá fakta k nim se vážící.

Je bílou paní Perchta z Rožmberka či Markéta z Hradce? Lidé po řadu století, desetiletí vedli několik sporů o tom, kdo se schovává pod tajemným bílým závojem. Jedni tvrdí, že se jedná o tutéž osobu, jež straší na zámcích rodu Vítkovců, poněvadž jak Rožmberkové, tak pánové z Hradce jsou rodovou linií Vítkovců. Jiní zase tvrdí, že se tyto dvě postavy (Perchta a Markéta) snadno zaměňují, tudíž se jedná o dvě různé ženy, jež potkal stejně krutý osud, a proto nyní pobývají na zámcích náležejících jejich rodu. Wollman (1912) uvádí, že pověst o bílé paní Vítkovců se dostala do Čech prostřednictvím šlechtických kruhů v 16. století a odtud se šířila mezi lid. Posléze došlo ke splnutí s českou historickou pověstí o bílé paní, zakladatelce sladké kaše. Došlo tak k vytvoření typického rodového symbolu. Hojně je tato pověst mezi lidmi vyprávěna v 17. století, jezuité se pokoušejí o její výklad (Wollman 1912).

Že se jedná o nejznámější bílé paní, svědčí fakt, že tyto dané bytosti strašívají na vícero zámcích patřících danému šlechtickému rodu (Rožmberk, Český Krumlov, Příběnice, Jindřichův Hradec aj).

„Bílá paní, jak byla lidmi jmenována, se zjevovala na více hradech rožmberských, ale paní Perchta jen na Rožmberku. Snad tím, že zjevení vázalo k tolika statkům rožmberským, splývaly mnohdy pověsti s přenášely se z hradu na hrad, ze sídla na sídlo a dávaly tak dojem, že jde o jednu jedinou bytost. Ale v případě rožmberského rodu bylo bílých paní několik a jednalo se o duchy různých šlechtičen tohoto rodu“ (Lev 2001, s.110).

Perchta, rozená z Rožmberka (asi 1429–1476) je v povědomí veřejnosti zapsaná jako bílá paní zjevující se na rožmberských panstvích. Její otec, Oldřich II. z Rožmberka Svoji nejmladší dceru provdal za Jana, též uváděného jako Hanuše, z Lichtenštejna. Bohužel s tímto mužem Perchta prožila velmi nešťastné manželství – byl to sňatek

z majetkových důvodů, nástroj finanční a politické moci. Perchta se v rodině svého manžela na zámku v Mikulově cítila ohrožena. Nejen že ji manžel podváděl, ponižoval, a dokonce i fyzicky týral, tak i jeho matka a sestra s Perchtou nezacházely nejlépe. Perchta zde nezažila téměř jediný hezký den. Jedinou útěchou pro Perchtu byly její děti, ale i ty bohužel Perchta přežila (o pět let). To, co Perchta doopravdy zažívala, se dovídáme z několika dopisů, které adresovala svým bratrům, obzvláště Jindřichovi, a také otci. *„Urozenému pámu, panu Oldřichovi z Rožmberka, panu otci mému milému dán. [...] A milý pane, vědětiť Tvé Milosti dávám, žeť já se mám tak jako jedná sirá a žalostivá žena a od vás ode všech přieliš opuštěná. [...] A by tomu byl milý buoh ráčil by mě byl ten den mrtvú viděl, kterýž's mě den jemu dal, byl by toho Tvá Milost větčí radost měl, nežli jie nade mnú dočkáte, jestliže mě neopatříte“* (Skýbová 1985, s. 60).

K poddaným se však Perchta vždy chovala s láskou a úctou. Po smrti svého manžela Perchta zanechala celý zděděný majetek jeho matce a sestře a okamžitě se vrátila tam, kde to dobře znala, domů, na zámek Rožmberk. Uplynulé chvíle na Rožmberku Perchta trávila dohlížením nad služebnictvem a pokaždé ji lidé mohli vidět ve stejném oblečení, který připomínal oděv řeholnice. *„Snad pro svůj těžký úděl stala se dobrou duší hradu a ochranitelkou slabých“* (Lev 2001, s.110). Díky listům, které Perchta zasílala z Mikulova svým blízkým, se proměnila v bílou paní rožmberskou. Zasluhou Bohuslava Balbína *„nešťastná Perchta z Rožmberka vstoupila do historie jako bílá paní rožmberská. Snad je to i jakési zadostiučinění, že její trpký život byl přeci jen takto proměněn ve věčnost“* (Skýbová 1985, s. 39).

Perchta – bílá paní rožmberská se nejčastěji zjevovala o půlnoci, ale také v pravé poledne. Tento čas je však ojedinělý. Protože je považována za dobrého ducha, byla nejčastěji spatřena u kolébek nemluvňat z rodu Rožmberků, jak je utěšuje a uspává.

Nejznámější a asi i nejpamátnější historika o zjevení bílé paní Perchty pochází ze 17. století, kdy se objevila na zámku v Třeboni právě u kolébky jednoho z potomků rodu Rožmberků, Petra Voka osmý den po jeho narození. Jošt z Rožmberka, otec Petra Voka, pátral po identitě tajemné ženy, ale nikdo mu nedokázal říct, kdo byla, ani v kronikách svého rodu nic nenašel. I jednou se dozvěděl o moudrém poustevníkovi Konrádovi, který by o ženě mohl něco vědět. Jošt z Rožmberka ho nechal zavolat na zámek a konečně byla vyslyšena jeho prosba. *„Duch ten, jenž dítě navštěvuje, není žena zlá, jedna z těch, které lidem vlastní děti podvrhují a lidské odnášejí. Jest to dobrá ochranitelka, která jest k tomu poslána, aby děťátko opatrovala, všeho nebezpečenství*

ochraňovala a k dobrému vedla. I poznávám z toho, že Petr vyrostl v muže dobrého a zbožného a dožije se věku dlouhého“ (Ruth 1895, s. 10).

Jedné noci však nebyla u kolébky přítomna chůva, která již bílou paní znala, ale žena, která ji pouze zastupovala. Ta bohužel o přízraku bílé paní neměla ani potuchy a spletla si Perchtu s obyčejným strašidlem a požadovala po ní, aby se držela, co nejdále od dítěte. Perchtu to rozhořčilo. „*Tak ty mi budeš vyhrožovat? Nuže, to dítě je z mého rodu, který už dlouhá desetiletí ochraňuji a budu tak činit i nadále! Ne ty mně, ale já tobě přikazuji, aby ses odtud klidila, je-li ti život milý!*“ (Hulpach 2007, s. 68). Nakonec se bílá paní rozhodla ponechat dítě ostatním ženám, které se mezitím objevily u kolébky. Před tím, než však zmizela, pronesla k chůvě a malému chlapci několik slov: „*Tudy jsem k tobě o nocích přicházela a tudy dnes také naposledy odcházím, Petříku. Pamatuj si to místo napořád, neboť jsem ti tou zdi přinášela svou lásku, štěstí i ochranu ...*“ (Hulpach 2007, s. 68). Několik let poté, co se z Petra stal muž, si nechal tuto historku vyprávět. Jakmile se dozvěděl, kudy k němu bílá paní přicházela, nechal zeď vybourat a našel tam poklad, kterým pak mohl splatit všechny své dluhy a vyplatit veškeré poddané. Trochu jinou verzi tohoto příběhu přináší Karel Březina (2004), dle jeho slov Perchta dítě položila zpět do kolébky tak, jak to po ní žádala chůva, a dodala, že má větší právo hlídat chlapce nežli ona, neboť jsou ze stejného rodu. A stejně jako v předchozí verzi chůvě ukázala, kudy k malému chlapci chodila. Adolf Daněk (1933) přináší dovětek k tomuto příběhu. Dle něho se paní Perchta sama objevila Petru Vokovi, ukázala mu, kde se nalézá skrytý poklad a řekla mu následující: „*To všechno je tvé, ale užívej s rozumem a neopouštěj cesty ctnosti a spravedlnosti!*“ (Daněk 1933, s. 155). S jinou verzí o setkání bílé paní s Petrem Vokem a hledání pokladu přichází František Ruth ve svém díle *Bílá paní Rožmberská* (1895). „*Podivná záře, jež vycházela z jejího šatu, svítila jim na cestu dlouho chodbou. [...] vstoupili do sklepení [...]. Bílá paní kráčela dále, až vchodem, jehož Petr nikdy posud neviděl, vešli do nevelikého sklepení, kde byla veliká truhla. [...] v tom vyskočili dva černí, velicí psi, z jejichž tlam sáhal pekelný oheň, a sáпали se na něho. Ale průvodkyně jeho rukou učinila znamení kříže a psi zmizeli*“ (Ruth 1895, s. 31). Celý život pak Petr žil světským životem a dobré skutky vykonával. Bílá paní se mu zjevila ještě jednou, a to na smrtelném loži. „*Z roucha jejího vycházela světlá zář*“ (Ruth 1895, s. 35).

Poslední pověst o setkání s bílou paní – Perchtou se vztahuje k období druhé světové války. V té době se na hradu Rožmberk usídlila německá nacistická dívčí organizace (Bund Deutscher Mädel). Každý den byly dvě dívky pověřeny vztyčovat na hradní věži Jakobínce vlajku s hákovým křížem, avšak jednoho dne byly vyrušeny

jakýmsi přízrakem. Obě dívky s hrůzným výkřikem seběhly po schodech z věže a prohlašovaly, že viděly ducha. Všechny dívky i jejich vedoucí se vydaly do věže, aby se samy přesvědčily o tom, zda tam ona postava je. I ony bílou paní uviděly – stála na věži a hrozila na ně prstem. Vedoucí nacistek po tomto hrůzném zážitku se rozhodla oznámit tuto skutečnost do Českého Krumlova na tamější oddělení gestapa. To na zámek přijelo a začali s vyšetřováním. Bílá paní se však již neobjevila. Od té doby vlajka ve věži vztyčena nebyla (Březina 2004).

Bílá paní jindřichohradecká je stejně jako bílá paní krumlovská (Perchta) převážně známá v jižních Čechách a také je spojována s rodem Vítkovců. Manželka Jindřicha II. z Hradce, Markéta, byla za svého života velmi laskavá a milá žena. Svou popularitu paní Markéta získala díky své dobročinnosti, své poddané odměňovala, a to hlavně v období přestavby hradu, kdy poprvé začala pro své poddané vařit sladkou kaši jako poděkování za jejich práci. Od té doby každoročně na Zelený čtvrtek byla všem poddaným podávána jáhlová kaše. „*Pan Adam z Hradce, nejvyšší kancléř českého království, vyjádřil dokonce ve své závěti (1529) přání, aby tento dobročinný starobylý obyčej byl dodržován i následujícími majiteli zámku*“ (Březina 2004, s. 6). Po smrti manžela Markéta našla útočiště u řádu klarisek. Jindřichohradečtí ji často vídali procházet se v bílém řeholním rouchu, právě z tohoto důvodu pak se Markéta po své smrti “přetělila“ v bílou paní. Jako taková se začala zjevovat příslušníkům svého rodu, například těm, kteří chtěli porušit tradici vaření kaše (více o této tradici v kapitole 2. Symboly bílé paní). Tradice podávání kaše poddaným se dodržovala nejen na zámku v Jindřichově Hradci, ale i na zámku Telč. Bílá paní Markéta bývala zpočátku lidmi vnímána jako strašidlo nebezpečné, protože se zjevovala svým blízkým krátce před jejich smrtí a také se dokázala zlobit na ty, kteří neuposlechli její rady. To pak rozbíjela všechny věci nacházející se blízko ní. Později se začala objevovat častěji, nejen v souvislosti se špatnými zprávami. (Martínková 2007).

Další známá bílá paní je spojena s hradem Pernštejnem. Podle Karla Březiny (2004) zde má bílá paní své místo díky poloze hradu a jeho podobě. „*Je to drsná gotická pevnost, jakou lze spatřit málokde ve světě. Pobyt v jejím areálu, zasazeném v zadumané krajině temných lesů, vyvolává v návštěvníkovi jak okouzlení z hrdé architektury, tak i silné mrazení v zádech. Ze zdí tohoto pyšného hradu na Vás vyzářuje něco stísnivějšího a tajemného*“ (Březina 2004, s. 21). Postava bílé paní v tomto případě je sice podobně jako paní Perchta či paní Markéta velmi známá, nicméně je s její existencí spojena řada nejasností týkající se jejího původu. Dostupné prameny hovoří o několika podobách/identitách bílé paní. Eva Martínková (2007) píše o bílé paní pernštejnské jako

o přenádherné a spanilé služebnici/služebné Adlétě, která byla otcem poslána na hrad Veveří, aby na něm sloužila. Krása a spanilost byly Adlétě spíše ke škodě než k užítku. Po krátké době její služby na hradě otěhotněla. Jelikož otcem dítěte nebyl pán hradu Veveří, snažila se před ním Adléta vše skrýt, tím se dopustila křivopřísežnosti. „*Pane bože, jsem-li břichatá, bodejt' se okamžitě propadnu do země,*“ a tak se i stalo. (Martínková 2007, s. 110). Kvůli svému hříchu se tak převtělila do bílé paní. Ačkoliv se toto vše událo na hradu Veveří, Adléta se zjevuje výhradně na hradu Pernštejn, který byl pro ni dlouhá léta domovem. Pokud se zjeví oblečená celá v bílém, zvěstuje dobré zprávy, nejčastěji o narození potomka, je-li však v černém, předpovídá smrt (Martínková 2007).

Další žena skrývající se za bílou paní pernštejnskou pochází ze 13. století a jedná se o dceru polského velitele Zibřida (Siegfrieda), která se chystala zamezit příměří mezi jejím otcem a Přemyslovci. Otec ji nechal zabít a následně se začala objevovat jako bílá paní (Březina 2004). Onu bílou paní měl dle pověsti dvakrát vidět i jezuita Jan Drachovský (1577–1644) během svého působení na hradě roku 1626. Poprvé ji potkal při procházení se po hradních chodbách a pokládal ji za služebnou. A jak bylo u jezuitů zvykem, snažil se ji přesvědčit o „pravé“ katolické víře. Mladá dívka mu s úsměvem naslouchá, neodpovídá však a raději dál pokračuje v chůzi. K dalšímu setkání s bílou paní došlo časně zrána v neděli před každotýdenní mší. Dívka seděla v okenním výklenku a rozčesávala si vlasy, což jezuitu značně popudilo a řekl jí několik slov: „*Nesluší se, aby křesťanské děvče dbalo o tělo více, než je nezbytně třeba. [...] Zvláště v neděli, den sváteční, by se mělo raději věnovat pokorným modlitbám nežli hanebnému fintění a strojení*“ (In: *History revue Speciál – 3 setkání s bílou paní*, 2017). Po jeho slovech se dívka zastyděla, přestala si pročesávat vlasy a sklopila hlavu. Od té doby ji již nikdy jezuita nespáčil.

Jiná pověst o bílé paní pernštejnské pochází z první poloviny 15. století. Zvláštností zde je skutečnost, že se v ní nepíše o bílé paní, ale o bílé panně. Jedná se o jmenovkyni již zmíněné bílé paní Markéty z Hradce, která byla dcerou Bavora z Pernštejna. Po jeho smrti zdělila veškerý majetek, dle pověsti ji o něj chtěl připravit její strýc Jan, poněvadž se všemi způsoby snažil udělat jí život na Pernštejně nesnesitelný. Byla plaché povahy, a kromě své služebné nikomu nevěřila. A tak jednoho dne se svou komornou uprchla z hradu a nikdo nevěděl kam. Po určité době se však v podobě strašidla – bílé paní – zjevila svému strýci a řekla mu o nedaleké jeskyni, ve které dlela. Strýc se rozhodl jeskyni najít, vyslal tam své služebnictvo. To následující den v jeskyni našlo jak ostatky paní Markéty, tak její služebné (Březina 2004).

Ať už se jednalo o paní Adlétu, Markétu či dceru Zibřida, vždy se bílá paní pernštejská procházela komnatami, dohlížela na sloužící a na jejich činnost. Pokud však někdo na bílou paní promluvil, ihned zmizela (výjimku tvoří příběh o setkání bílé paní a jezuity). Bílá paní pernštejská je též některými považována za nebezpečné stvoření předpovídající neštěstí či smrt člena rodu. V tomto případě ji lidé často zaměňovali za černou paní, poněvadž byla oděna celá v černém. Traduje se, že jednou dokonce připravila jednoho zbrojnoše o život kvůli tomu, že ji políbil (Březina 2004).

Bílá paní velhartická je dalším příkladem známé bílé paní. Ačkoliv je její přízvisko velhartická, má se jednat o bílou paní hradeckou, jež zemřela při porodu své dcery Elišky. Třetí den po narození se objevila u její kolébky a plačící Elišku ukolébavkou utěšovala. Tento rituál se opakoval do doby, než otec odvezl malou Elišku do Hradce. Nicméně ani to bílé paní nezabránilo, aby se zjevovala i nadále. Podobně jako u bílé paní pernštejské je zde několik možností, kdo se skrývá pod identitou této bílé paní.

Jako první se nabízí první manželka Jana z Velhartic, Anna. Tuto možnost však Karel Březina (2004) vylučuje, neboť se mělo jednat právě o manželku pána z Hradce, nikoli pána z Velhartic. Nicméně se však může jednat o dcery výše zmíněného Jana z Velhartic, Annu nebo Kateřinu, neboť se obě provdaly za pány z Hradce. Z těchto dvou dívek by zmiňovanému příběhu (početí dcery Elišky a pobyt na hradě ve Velharticích) odpovídala pouze Kateřina. I když dle historických pramenů nezemřela při porodu dcery (Březina 2004).

Se zámekem Dřínov je spjatá další pověst o bílé paní, jež se začala poprvé zjevovat hned několik dní po sobě tehdejšími majitelům zámku a tím zvěstovala blížící se smrt. To však nikdo z rodu Walderode tehdy nevěděl. Během 17. století se měla sedmkrát objevit na zámecké věži, přezdívané čínská. Ženská postava byla celá zahalena v mlze a měla na sobě bílý závoj. Takto ji spatřila hraběnka a výkřikem na ni upozornila svého manžela. Tímto způsobem se jim ještě zjevovala po sedm dnů. Následně se hrabě účastnil jezdeckých závodů v Olomouci, během nichž utrpěl úraz a po šesti týdnech svým zraněním podlehl. Po jeho smrti se k vdově přistěhoval její otec, aby jí pomohl se správou panství. Hraběnka po určitém čase zemřela steskem a zanechala po sobě dcerku Kiti. Deset let poté na zámku opět spatřili bílou paní, avšak starý pan hrabě tomu nechtěl uvěřit, ale pak sám onu postavu uviděl. Když o přízraku chtěli spravit i mladou slečnu Kiti, nemohli ji nikde nalézt. Utekla totiž se svým milým z domova. V tomto případě se bílá paní zjevila, aby předpověděla ne smrt, ale neštěstí. Po smrti starého pána se Kiti vrátila zpět na zámek. Ale z krásné, mladé slečny se stala pohublá, churavá žena, která chodila

oblečená v prostých (omšelých) šatech. Kiti se velmi trápila svým prohřeškem (útekem z domova) a omlouvala se svým blízkým za těžkosti, které jim způsobila. Traduje se, že po nějaké době se na zámku začal objevovat duch starého hraběte, jehož Kiti vždy prosila o odpuštění, aby alespoň trochu ulevila svému svědomí (Březina 2004).

Na hradě Starý Jičín se též objevila bílá paní, nicméně nepředvíдалa ani smrt člena svého rodu, ani nesdělovala radostné zprávy. Patřila k bytostem, které chrání své poddané, proto jí můžeme nazvat ochrannou bílou paní. K její existenci se vztahují dva příběhy. První z nich nalezneme v knize Evy Martínkové *Pověsti z hradů a zámku – Po stopách bílé paní* (2007). Začíná těmito slovy: „*V této pověsti se snoubí akční drama společně s romantickou scénou mladé dívky pasoucí dobytek, krásná starojičínská krajina, romantická příroda s téměř kýčovým pohledem na nedaleké trosky zdejšího hradu. [...] Idyla pozdního jara umocněného veselým štěbetem rozmanitých ptáčků a čilým bzukotem drobného hmyzu. Kol kolem děvčete romantická a líbezná krajina*“ (Martínková 2007, s. 140). Mladička pasačka se vzdálila od svých krav a šla trhat květiny pod hradní zdi. Byla tak zabraná do této činnosti, že si nevšimla bílého přízraku stojící nedaleko od ní. Dívka byla celá uchvácená neznámou postavou – půvabnou šlechtičnou v bílém šatu. Neznámá paní k ní promluvila a natáhla se pro pasaččinu ruku. Ta pokorně následovala tajemný přízrak až na louku, kde se pásly její krávy, daleko od hradní zdi. Po chvíli se ozvala hlasitá rána a tam, kde ještě před okamžikem pasačka sbírala květiny, se nacházely pouze trosky hradní zdi. Celá rozrušená si uvědomila, že ji bílá paní zachránila život. Do smrti tak s vděčností vzpomínala na bílou paní (Martínková 2007).

Druhá pověst pochází asi z přelomu dvacátých a třicátých let dvacátého století a týká se několika mladých dívek, jež si sedly na zeď zříceniny hradu Starého Jičína a vily věnečky. Znenadání se jim zjevila bílá paní a pohybem ruky naznačila, aby ji následovaly. Jakmile tak učinily, zeď se zborčila. Bílá paní polekané dívky konejšila a zdůraznila, aby se vyvarovaly podobně nebezpečných míst. Od té doby bílou paní starojičínskou již nikdo nespapal (Březina 2004).

Se zámek ve Velkých Losinách jsou spojeny hned dvě pověsti o nadpřirozených bytostech. Jedna z nich vypráví o bílé paní žerotínské, která se zjevovala na všech sídlech patřících rodu Žerotínů, např. na zámku Bludov a Brandýs nad Orlicí. Pověst o bílé paní začíná zmizením synáčka hradního pána Zdeňka ze Žerotína, Jaromíra. Za několik let poté se z dcery pana Zdeňka, Berty, stala krásná mladá slečna na vdávání. Jednoho dne na zámek přijíždí šlechtic Jaromír z Jeseníku, který se měl stát obětí loupežníků a žádal proto majitele panství o dočasný azyl. Jelikož pán ze Žerotína i jeho dcera Berta byli

hodní a chápali cizincovu situaci, nechali ho pobývat na svém panství. Hlavně Berta byla návštěvníkem unešená, neboť v něm poznala tajemného zachránce, jenž ji před několika dny ochránil taktéž před lupiči, když si samotná vyjela na projížďku do lesů. Už tehdy ji mladík okouzлил. Zdeněk ze Žerotína se rozhodl skoncovat s loupeživými útoky. Podnikl proti nim výpravu, která sice neobešla bez obětí, ale většina loupežníků byla zajata či pobita. Bohužel jejich vůdce uprchl a Zdeněk ze Žerotína byl smrtelně zraněn. Vojáci ukořistili vůdcův opasek. Berta však s hrůzou v něm poznala svůj dar Jaromírovi. V ten samý okamžik se před ní objevil zkrvavený a potlučený Jaromír. Doznal se k tomu, že on je hlavou loupežníků. Ale díky své nabyté lásce k Bertě se rozhodl všeho zanechat. Hradní pán ještě před svou smrtí svěruje Bertě hrůzné tajemství – ten, kdo ho zranil, byl Jaromír. Všiml si však u něho stejného rodového znaménka, jež měl i jeho dlouho ztracený syn Jaromír. Vůdce lupičů a pohřešovaný panský syn je jedna a tatáž osoba. Už více ohromeno panstvo snad nemohlo být, když se zničehonic objevila bílá paní a snažila se nastolit smír mezi přítomnými. Chtěla zamezit dalšímu krveprolití. Bohužel neumírá jen Zdeněk ze Žerotína, ale i Berta, které pravděpodobně ze žalu puklo srdce. Jakmile Jaromír uviděl, čeho byl strůjcem, vrazil si dýku do prsou a tím vymírá celá rodina Zdeňka ze Žerotína. Od tohoto tragického konce se již bílá paní na zámku ve Velkých Losinách neobjevila (Martínková 2007). Celá pověst nepostrádá dramatické napětí až do samého konce.

Kromě bílé paní žerotínské se na Velkolosinském zámku vyskytovala i Meluzína, která se po smrti rodičů stala majitelkou panství. Smutek, který vždy viděli lidé na tváři Meluzíny, přisuzovali právě této okolnosti. Na zámek chodil jeden nápadník za druhým, ale ani jednomu se nepodařilo získat srdce mladé Meluzíny. To však nebyla jediná zpráva, která se o Meluzíně šířila. Lidé tvrdili, že každý sedmý den vchází do zámecké věže a tam se zamyká na celý den. Nikdo však netušil pravý důvod, příčinu jejího jednání. Ženichů ubývalo. Až jednou na zámek přijel rytíř Bohumil. Nenechal se odradit žádnými klepy a mladí lidé se sobě zaslíbili. A tak se konala svatba, avšak Bohumil musel slíbit, že Meluzínu nikdy sedmého dne nebude vyhledávat. Rytíř tak učinil a od té chvíle byla Meluzína jako nový člověk – ze záдумčivé, smutné slečny se proměnila ve veselou zámeckou paní. Po několika letech manželství se páru narodil syn a na zámku bylo ještě více veselo. Jen vždy sedmého dne se Meluzína stávala uzavřenější. Proto se Bohumil rozhodl, že své milé pomůže. Dalšího sedmého dne ji sledoval do zámecké věže. Dveře byly zamčené, nakoukl proto dírkou dovnitř a uviděl něco, co nečekal – vodní nádrž, v níž se koupala Meluzína – napůl v rybí podobě. Pochopil tak, co jeho milou trápí a že jí

nemůže nijak pomoci. Jeho láska k ní stále přetrvávala, a tak si tajemství nechal pro sebe a nedal na sobě nic znát. Avšak Meluzína dobře věděla, co se stalo, a hned druhý den zašla za Bohumilem, aby mu vše vylíčila. Jakmile jejich rozhovor skončil, Meluzína se s manželem rozloučila a spolu se synem v náručí vyskočila z okna a jejich těla se vznesla do větru. Od té doby místní slyší její nářek a lidé jí oknem hází mouku a krupici, aby se mohla o svého synka postarat (Zapletal 1968).

Stejně jak se liší příběhy a pověsti o bílé paní, tak se liší i ty o černé paní. Černá paní nemusí být jen zlá a nepřejícná, jak by naznačovala barva v jejím pojmenování, ale taktéž ochraňující, strážící poklad, toužící po vysvobození. Může se jen tak toulat, někde strašit a ukazovat všem osud, jež ji potkal. Doloženy jsou i případy, kdy se bílá a černá paní zaměňují, někdo tvrdí, že na hradě či zámku apod. straší jen bílá paní, další, že se jedná pouze o černou paní. Jsou i tací, kteří mají záznamy o obou bytostech pohybujících se po těchto místech, případně jedna z nich na sebe bere obě podoby. Již v druhé kapitole *Symboly bílé paní* je uvedeno, v čem se tyto dvě bytosti liší – jedná se především o jinou barvu jejich oděvu. Bílá paní nosí bílé oblečení, zatímco černá paní černé. V dnešní době je černá barva barvou smuteční, již toto může něco naznačovat o osudu černé paní – nešťastná událost či zlý skutek, jenž zapříčinil uvěznění postavy do této podoby. V určitých aspektech by se dalo říci, že zjevení černé nebo bílé paní je podobné smrtce. „*Je to stará pohanská bohyně smrti. U Němců se jí říkalo Hel a byla líčena jako napůl černá a napůl barvy lidské kůže. Češi ji nazývali Morana (podle Vacerada byla shodná s vládkyní mrtvých Hekaté [...]). Tím se vysvětluje, proč zjevení bílé nebo černé paní ohlašuje smrt*“ (Grohmann 2009, s. 53).

Černá barva však nutně nemusí znamenat smutek, zármutek, stesk, tato barva někdy bývá označována za temnou mající souvislost s podsvětím. Tento „barevný“ přívlastek je spjatý s mnoha bytostmi na našem území. Na rozdíl od bílé barvy se dá říci, že je i genderově vyváženější – můžeme nalézt černého rytíře, černého býka, černého knížete, černého mnicha apod., s bílou barvou zatím nejsou známé žádné postavy mužského rodu. „*Černá je barvou tmy, symbolem smutku, zániku a smrti. V biblické Apokalypse, která vypráví o zkáze světa, se praví, že slunce „zčernalo jako smuteční šat“.* Černé šaty, černé vlajky, černé lodní plachty znamenají vždy něčí smrt. Obecně je to barva neštěstí, smutku, temného tajemství, tabu a magie, ale i zla¹⁴.

¹⁴ FRÁŇKOVÁ, Veronika. Psychologie barev. In: *Onlio.com* [online]. 2009 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.onlio.com/-/psychologie-barev-dokoncení>

V mnoha příbězích však vystupuje právě krutá, nepřející, nepříjemná černá paní. Nejvíce se černé paní podle pověstí zjevují na těchto místech: zámek Častolovice, zámek Jindřichův Hradec, zámek Kuřim, zámek Nové Město nad Metují a hrad Šumperk. Každou z výše zmíněných paní potkalo za jejich života něco jiného, měly jiný osud a vzhledem k němu se z nich staly tyto přízraky „zla“. Pod pojmem „zlá paní“ si každý představí leccos – od nepříjemné, ubližující osoby po nevhodně se chovající. Abychom přesně věděli, jakou podobu černá paní zobrazuje, musíme si spojení „zlá paní“ definovat.

V tomto případě by se jednalo o černou paní z Jindřichova Hradce, Kuřimi a z Nového Městě nad Metují. Velmi nepřející a zlá černá paní straší na zámku v Jindřichově Hradci. Dle záznamů prý pánům z Hradce měla unést prvorozené dítě a prchnout s ním skrze stěny. Po tomto činu všude měly zůstat černé otisky prstů. Josef V. Grohmann (2009) popisuje zmíněnou událost tímto způsobem: „[...] *prchla s kořistí zdí, která se před ní otevřela a zase zavřela. U otvoru po straně věže, který uzavírá kamenná deska, se vzápětí zjevila bílá paní a vylekala se tak, že na místě zkameněla. Od té doby stojí jako mramorová socha v jindřichohradeckém zámku a o půlnoci se probouzí, projde se po zámku a chrastí klíči*“ (Grohmann 2009, s. 54). Velmi krutou a nelitostnou je černá paní z Kuřimi – ta jednoho dne přes noc uvěznila mladou děvečku ve sklepení a ráno, když měla být děvečka propuštěna, lidé zaslechli strašlivý křik. Spěchali se podívat, co se děje, spatřili majitelku zámku ve vězení spolu se psy, ale již neviděli mladou dívku. Další pověst o zlé a kruté černé paní je ze zámku Nové Město nad Metují. Zde se majitelka panství Magdalena Trčková ke svým poddaným chovala „jako pes“ a došlo to tak daleko, že jednoho dne roku 1628 se poddaní proti ní vzbouřili. Po své smrti roku 1633 se začala objevovat na zámku v černých šatech (Březina 2000). Zaznamenány jsou i podrobnější informace o tom, jak lid proklel Magdalenu Trčkovou do podoby černé paní. Lidé vyprávějí, že poté, co poddaní dobyli zámek, vybuchl nešťastnou náhodou sud se střelným prachem a několik z nich usmrtil, jejich těla se však dosud nepodařilo najít. Lidé paní Kateřinu zakleli do podoby černé paní, jež má bloudit po zámku do té doby, než všechna těla naleznou¹⁵.

¹⁵ MORKUSOVÁ, Andrea. Pověsti z hradů a zámků: Královéhradeckým krajem za poklady, černou a bílou paní i tajemným přízrakem v černém plášti. In: <https://www.informuji.cz> [online]. 2021 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.informuji.cz/clanky/8584-povesti-z-hradu-a-zamku-kralovehradeckym-krajem-za-poklady-cernou-a-bilou-pani-i-tajemnym-prizrakem-v-cernem-plasti/>

Další možná definice slova „zlý“ vychází z morálních hodnot dané osoby, tedy by se mělo jednat o osoby „*morálně nevyhovující*“¹⁶. Mezi touto definicí a tou předchozí není velký rozdíl, ale je kladen důraz vždy na jednu konkrétní hlavní složku. Příkladem nevyhovujícího chování by byla taktéž černá paní ze zámku v Novém Městě nad Metují a její nemorální chování vůči poddaným.

Pojem „zlý“ se dále vymezuje tak, že jsou dané osoby odpovědné za „*oznamování nepřijemných zpráv*“¹⁷. Nedobré, špatné zprávy, například o smrti nějakého člena šlechtického rodu, zvěstovala právě černá paní Kateřina Šternberská ze zámku Častolovice. Co se týká osobnosti černé paní Kateřiny ze zámku v Častolovicích lze nalézt rozporná svědectví – např. Karel Březina ve své knize *Přehled hradních a zámeckých strašidel* píše pouze o bílé paní, avšak dle různých svědectví a fyzického důkazu – obrazu samotné Kateřiny v černém šatu v interiéru zámku, se na území panství zjevuje pouze paní v černém. O černé paní Častolovické existuje mnoho verzí, podle toho, jak si je lidé navzájem převyprávěli a také, jak si je interpretovali. Nejznámější a asi nejvíce pravděpodobná verze pochází od bývalého správce zámku, JUDr. Miloslava Matese, jenž tuto historku vyprávěl i během prohlídek návštěvníkům zámku. Paní Kateřina své sestře záviděla atraktivního manžela, jehož tajně milovala. Aby jí sestra nepřekážela, raději ji otrávila. Poté hned vstoupila do řádu Klarisek v Českém Krumlově, unikla jak před soudem, tak před ostudou, která by ji čekala. V klášteře i umírá a dodnes sestupuje ze svého obrazu a toulá se po prostorách zámku¹⁸.

Velmi početnou skupinou příběhů o černé paní jsou ty, kde černá paní čeká na vysvobození. Tou jsou např. paní z tvrze Huzová, zámku Starého Jičína, dokonce jedna z verzí pověsti o černé paní z Nového hradu u Šumperka, praví, že i ona čeká na svého osvoboditele (Březina 2000). Každá z uvedených však mohla být vysvobozena za jiných podmínek. Jednou za 100 let čeká černá paní Huzovská na své vysvobození jedincem, jenž by ji bez zábran zavedl ke starému kostelu. Zatím se nikdo takový nenašel. V případě Nového hradu u Šumperka existují dvě verze příběhu. Obě vyprávějí o zlé, nepřející černé paní. V první verzi si držitelka panství vybrala za svého budoucího ženicha prostého

¹⁶ Zlý. In: *Slovník současné češtiny* [online]. [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/zl%C3%BD?>

¹⁷ Zlý. In: *Slovník spisovné češtiny* [online]. [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=zl%C3%BD&sti=EMPTY&where=hesl a&hsubstr=no>

¹⁸ Častolovice – Černá paní. In: *Seznam jmen démonů* [online]. 2014, 2014 [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://pekelné.webnode.cz/news/castolovice-cerna-pani-a-ostatni/>.

jinou, ten však měl v srdci jinou a paní odmítl. Majitelka panství těžce odmítnutí nesla, nechala proto zabít jak jeho milou, tak i jeho, nakonec sama spáchala sebevraždu. Podle této verze čeká duch paní na vysvobození. Osvobodit ji může jen statečný hoch, jenž neuteče ani při jedné ze tří proměn paní (černý pes se zelenýma očima, ohnivá bečka prskající jiskry a drak s volskými rohy a ještěřím ocasem, jemuž srší oheň z tlamy). Pokud vydrží všechny tyto transformace a drakovi vezme z huby klíč, paní bude zbavena prokletí. Druhá verze se trochu liší, i zde se hradní paní zamilovala do poddaného – svého panoše, i ten ji odmítl, za to byl uvězněn. Klíč od vězení majitelka panství zahodila do studny, panoš ve vězení zemřel, ona nakonec sama ukončila svůj život skokem z hradní věže. Pokaždé o půlnoci chodívá po hradě s rozpáleným klíčem. K vysvobození může dojít jednou za sto let, kdy jen odvážlivec dokáže otevřít hradní bránu tímto klíčem (Březina 2000). Příkladem další čekající paní na vysvobození je paní ze Starého Jičina z roku 1750. Zde se ukázala návštěvníkovi panství a pravila mu, že přišel právě v den, kdy může být osvobozena za podmínky, že se jí nebude bát políbit, i když na sebe vezme jinou podobu. Muž byl jejím vzhledem okouzlen tak, že souhlasil, a nemohl se dočkat. O půlnoci se však krásná panna proměnila v odporného draka, jenž jedince vystrašil natolik, že utekl a zdáli mohl jen slyšet nářek černé paní. Druhá verze této pověsti praví, že ji vysvobodí jen muž s dítětem, které bylo houpáno v kolébce vyrobené ze stromu vyrostlého u hradu (Březina 2000).

Některé držitelky panství, hradní paní či jejich obyvatelky potkala za jejich života smutná životní událost, ztráta blízké osoby či vražda jich samotných – svůj smutek, zármutek, osud dávají najevo právě černým oděvem. Tyto bytosti mohou, ale nemusí zvěstovat špatné zprávy – smrt někoho z rodu. Svůj žal například ukazuje černá paní ze zámku a tvrze Čachrov, jejíž syn zemřel. Proto se zjevuje ve smutečním šatu. O svého milence, kaplana, přišla paní ze zámku v Miloticích, jehož nechal zastřelit choť zmíněné paní, když zjistil, že se tajně setkali v zámecké zahradě. Hraběnka posléze začala chodit v černém a po smrti milovaného ochuravěla, bolem následně zemřela. Poté se na zámku začala objevovat postava černé paní společně s kaplanem. Rozporuplné jsou též zprávy o paní Lidušce z Kokořína – někteří pamětníci vypráví, že se jedná o bílou paní, jiní, že o černou. Paní Liduška byla dcerou hradního pána z 15. století a zamilovala se do poddaného. Její otec sňatku nechtěl požehnat, a tak vymyslel turnaj, ve kterém vítěz získá dceřinu ruku. Aby se Liduška postavila otci, oblékla si černý šat, v němž posléze přišla i na zmíněný turnaj. Otce to rozlítlo natolik, že ji nechal zazdít do věže. Od té doby tam strašívá. Velmi nešťastný konec potkal mladou dívku na hradě Sovinec, kdy podle

hypotéz místních lidí jeden z hradních pánů nechal mladou dívku a celou její rodinu zazdit do jedné z věží, protože si ho odmítla vzít – tuto hypotézu potvrzuje i fakt, že přibližně v 20. letech 20. století se v prostorách hradu našly ostatky tří těl (50letého muže, 40leté ženy a 20leté dívky). Černá paní tak od svého skonu strašívá v hradní věži (Březina 2000).

Zvláštní anomálií a snad jedinou modrou paní na našem území je paní ze zámku v Nových Hradech. Od bílé či černé paní se liší jen barevnou kombinací oblečení. Paní z Nových Hradů, dáma s kloboukem ozdobeným pavím pérem, vykukuje z hradního okna, usmívá se na ty, kteří ji zdraví, a dívá se po okolí zámku. Tato se podle písemných pramenů má zjevovat vždy v pravé poledne, avšak pokaždé v jiném zámeckém okně. První, kdo ušel modrou dámu, byla služka, která šla do „starého zámku“ předat zprávu. Najednou se podívala vzhůru k hradní věži a „*jako přelud z krásného snu tam stála pívavná štíhlá dáma, oblečená do modrých šatů zdobených podle staré módy. Hezký obličej té paní byl orámován prstenci světlých vlasů. Neznámá měla na hlavě takový zvláštní malý klobouček, zdobený vlajícím peřím*“ (Vávra 1986, s. 18). Podle Vojtěcha Fišera (2008) je modrá dáma považována za velmi zdvořilé stvoření, jež každého, kdo ji zahlédne, pozdraví a též přináší neobyčejné štěstí – každý, kdo ji uvidí „*by si měl hned koupit los, vsadit v nějaké tipovací soutěži nebo rovnou pelášit do nejbližšího kasina zahrát si ruletu. Dozajista by prý náramně zbohatnul*“ (Fišer 2008, s. 39). Z tohoto důvodu lidé navštěvují Nové Hrady, aby přízrak uviděli a okusili tak úspěch.

Podobný přízrak, ne však modré paní, ale modrého děvčete se má zjevovat každý pátek večer v Měděnci u Černého rybníka (Chomutovsko). Dívka je zahalená v modrém šatu a obličej ji zahaluje bílý závoj. V období podzimu „*drží hrníček s ovocem, který nabízí kolemjdoucím*“ (Stejskal 1991, s. 256). Kdo se skrývá pod bílým závojem, však není jisté, ale je možné, že se jedná o někoho z nedalekého zámku. Dívka se kvůli nenaplněné lásce utopila právě v Černém rybníce, kde dosud přetrvává její duch.

4.5 Bílá paní v pohádce a písni

Pohádka je jedním z nejstarších epických žánrů lidové slovesnosti, nepříliš dlouhý prozaický útvar folkloristiky spjatý s nadpřirozenými bytostmi a silami. Pohádka je zcela vymyšlená, odehrává se v bezčasové věčnosti, nepřímým určením prostředí, vždy založena na principu boje dobra a zla. Stejně jako pověst je pohádka spjata s určitým rituálem a je jeho neoddělitelnou součástí (Propp 1999).

Richter (2004) uvádí: „*Pohádka je umělecká slovesná smyšlenka, o níž vypravěč i posluchač vědí, že není hodnověrnou věcnou zprávou o skutečnosti, nýbrž zábavným*

výmyslem, jehož odtažitost od reality je zdůrazněna nejen přímo vysloveným „bylo-nebylo“, přítomností kouzel, zázraků, nadpřirozených bytostí nebo přinejmenším až neuvěřitelné nadsázky, ale i zasazením děje do neurčité (většinou daleké) minulosti a svébytnou kompozicí“ (Richter 2004, s. 5).

Využitím magických prvků je těžké ji někdy odlišit od podobných útvarů jako je pověst, mýtus¹⁹ či báje. Pohádkové postavy jsou různorodé, přesto mají společný rys, který spočívá v tom, co představují, dělají. „*Tím se vysvětluje dvojitá vlastnost pohádky: její překvapivá mnohotvárnost, její pestrost a barvitost a na druhé straně její neméně překvapivá jednotvárnost a opakovatelnost*“ (Propp 1999, s. 27). „*Všechny kouzelné pohádky co do své stavby náležejí k jednomu typu*“ (Propp 1999, s. 29).

Věra Vařejková (1998) rozlišuje trojí typ pohádek:

1. Pohádka folklorní (nebo též klasická, lidová) – tradovaná ústním podáním, s mnoha variacemi, závislá na místě a čase vypravování
2. Pohádka literární – označuje literární adaptace pohádky folklorní, vychází z individuálních představ samotného autora; cílem je vytvořit optimální model pohádkového textu
3. Pohádka autorská – jedná se o původní text, který může / nemusí vycházet z prvků předchozích typů pohádky

Pohádku lze členit na základě několika kritérií – podle děje, tématu, hlavního hrdiny apod. Nejčastěji se však uvádějí pohádky se zvířecím hrdinou, pohádky kouzelné a pohádky novelistické. Vzhledem k původu lze pohádky členit na lidové (folklorní) a umělé.

V případě bílé paní se jedná o pohádku kouzelnou, kde důležitou roli hraje fantasknost (využití nadpřirození bytosti a její kouzelné moci, magických předmětů, převrácené logiky). Dalším typickým rysem kouzelné pohádky je dle Luďka Richtera (2004) animismus²⁰, manismus²¹ a víra v kouzelnou moc slova.

¹⁹ Z řeckého mythos, znamená smyšlené vypravování, příběh vypracovaný ústní lidovou tradicí (Mocná, Peterka 2004, s. 400).

²⁰ Animismus = „z latinského anima = vánek, duch, duše, život je myšlenkový systém, podle kterého je každá věc řízena duchovní silou nebo duší“ (JUSTOŇ, Zdeněk. Animismus. In: *Encyklopedie.soc.cas.cz* [online]. 2017 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Animismus>)

²¹ Náboženství uctívající mrtvé. (Manismus. In: *Slovník-cizich-slov.abz.cz* [online]. [cit. 2023-06-01]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/manismus>)

Bratři Grimmové – Jacob (1785-1863) a Wilhelm (1786-1859) byli významnými sběrateli německé lidové slovesnosti, zejména pohádek a pověstí. Ohlas široké veřejnosti získali za sbírku lidových pohádek, písní, pověstí a legend – *Pohádky bratří Grimmů* z let 1812-1815 (Kinder-und Hausmärchen). Všechna vyprávění byla zapsána tak, jak je bratři slyšeli. Příběhy doplňoval komentář, který odkazoval na původ pohádky, případně na její další varianty a vysvětlivky. Svými literárními počiny se zapsali do dějin jako tvůrci klasických pohádek. Pohádky jako *Sněhurka*, *Popelka*, *Červená karkulka*, *Šípková Růženka*, *Jeníček a Mařenka* jsou známé po celém světě a staly se inspirací pro další autory, z českého prostředí můžeme jmenovat například Karla Jaromíra Erbena. I v jejich tvorbě můžeme nalézt postavu bílé paní, která je zde spojena hlavně s motivem získání pokladu a zakletí.

Jednou z pohádek bratří Grimmů je i *Bílá paní na Schlossbergu*. Tato bílá paní se svazkem klíčů za pasem se zjevuje každý den s úderem poledne na hoře Schlossberg v oblasti Duryňska. Schází do údolí až ke studánce, v níž se vždy vykoupe a poté se navrácí zpět na horu. Kdysi dávno zde stál mohutný hrad, v němž žil vévoda se svou mladou ženou. Ta se však zamilovala do přítele svého manžela a společně se scházeli právě na úpatí již jmenované hory. Jednoho dne se o jejich románku dozvěděl sám vévoda a na milence si počíhal právě ve chvíli, kdy se chystali utéct. Svého přítele probodl a manželku nechal zazdít do sklepení, kde i zemřela. Ve stejnou chvíli, kdy vévodkyně zemřela, podlehl svému osudu i vévoda – země se otevřela a celý hrad pohltila. Na témže místě, kde byl zabit vévodkyně mileneček, vytryskl pramen vody, z něhož se stala studánka, ke které bílá paní denně schází, aby se v ní vykoukala. Svazkem klíčů odemyká poklad tomu, kdo jí správně odpoví na její otázky a tím ji tak vysvobodí od věčného bloudění. Zájemců bylo několik, bohužel však nikdo neodpověděl správně, a tak bílá paní dosud bloudí po světě²². Grimmové v této pohádce využili znalosti četných německých pověstí, ve kterých se objevuje bílá paní s klíči od pokladů, často ale může být i v podobě hada nebo jiného netvora (Wollman 1912).

V další z Grimmových pohádek – *Bílá paní z Willbergu* se vypráví o Petrovi a Matějovi, kteří se vydali do lesa vybírat ptačí hnízda. Petr byl strašlivě líný, a tak po chvíli hledání si lehl pod strom a usnul. Znenadání ho někdo zatahal za uši, ale když otevřel oči, nikoho neviděl, a tak znovu usnul. Opět ho někdo zatahal za uši, ale stále nikoho neviděl.

²² MARTINÁKOVÁ, Jitka a Petr MACEK. Bílá paní na Schlossbergu. *Pohadky.org* [online]. [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=639>

Když se tak stalo po třetí, rozhodl se, že si na spaní vyhledá jiné místo. Najednou uviděl, jak se kolem prochází bílá paní z Willbergu (les se nacházel pod horou Willberg, kde kdysi býval hrad) a loupe vlašské ořechy. Skořápky si schovávala do kapsy, zatímco jádra pohazovala na zem. Jakmile všechny ořechy doloupala, zmizela. Petr všechny ořechy sesbíral a snědl je. Potom se vydal hledat Matěje, aby mu vše povyprávěl. Vydali se domů a rozhodli se jít spolu s dalšími lidmi z vesnice na místo, kde Petr viděl bílou paní. Domnívali se, že tam naleznou poklad. Kopali tak dlouho, dokud nenarazili na sklep a v něm na sudy se zlatem. Každý vzal tolik, kolik unesl. I druhý den si chtěli znovu dojít pro zlato, ale ať hledali, jak chtěli, zlata se nedohledali²³.

V pohádce *Divotvorný kořínek* se postava bílé paní neobjevuje, nicméně obsahuje shodné znaky s pohádkami či pověstmi o bílé paní. Před mnoha lety na Kötterbergu (hora v Porýní) pásl mladý ovčák své ovce, když tu se před ním zjevila královská dcera. Řekla mu, aby za ní přišel a přinesl i divotvorný kořínek. Pasáček však žádný neměl. Věděl, že je těžké ho získat – nejprve musí najít hnízdo určitého opeřence, toto hnízdo mu znepřístupnit. Pták po přiletu k hnízdu zjistí, že se nemůže dostat dovnitř, a proto poletí pro divotvorný kořínek, který mu cestu k hnízdu otevře. Pak už jen stačí ptáka vylekat, aby kořínek upustil. Jakmile pasáček získal kořínek, vydal se za princeznu. Společně vstoupili do hory a temnou chodbou se dostali až k bráně, kterou otevřeli pomocí divotvorného kořínku. Spatřili před sebou dvě krásné dívky, jak předou. Nebyly tam však samy. Celé dění okolo sledoval také svázaný ďábel. Všude kolem bylo zlato a drahokamy. Princezna řekla ovčákovi, aby si z pokladu vzal tolik, kolik unese. Varovala ho však, aby nezapomněl na to nejcennější. Ovčák byl všemi těmi poklady tak uchvácený, že zapomněl na divotvorný kořínek. Odešel domů, aby poklad odnesl, ale chtěl se ještě vrátit. Bohužel bez kořínku se cesta k pokladu těžko hledá. Vchod do hory již nikdy nenašel²⁴. Wollman ve své studii (1912) tento příběh zmiňuje a dává ho do kontrastu s jinými příběhy na německém území, a to především ve spojitosti s divotvornou květinou, která otevírá brány k pokladu a je považována za nejcennější věc, kterou vždy jedinec na své cestě za bohatstvím zapomene. Kromě divotvorného kořínku Wollman uvádí, že strážcem pokladu může být duch či princezna (Wollman 1912). V této pohádce Grimmové využili

²³ MARTINÁKOVÁ, Jitka a Petr MACEK. Bílá paní z Willbergu. *Pohadky.org* [online]. [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=738>

²⁴ MARTINÁKOVÁ, Jitka a Petr MACEK. Divotvorný kořínek. *Pohadky.org* [online]. [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=25>

motiv bílé paní jako strážkyně pokladu a zkoušek, které musí jedinec podstoupit, aby poklad získal.

Motiv zakletí spojeným s hledáním pokladu Grimmové využili i v pohádce *Hadí princezna*, která se zjevila roku 1520 v Basileji mládenci Leonhardovi. Ten se jednoho dne vydal podzemní chodbou tak daleko, až došel ke krásné kvetoucí zahradě. Uprostřed ní stál zámek, v němž žila krásná žena se zlatými vlasy a zlatou korunou, napůl v hadí podobě. Zavedla ho k železné truhlici, kterou hlídali dva psi. Z krku si sundala svazek klíčů a truhlu otevřela. Uvnitř byla kupa zlatáček. Dívka mládence obdarovala a řekla mu o svém prokletí – osvobodit ji může jen mladík (panic), když ji třikrát políbí a nezalekne se ničeho. Leonhard se o to pokusil. Políbil ji dvakrát, ale po třetí se již bál o svůj život, neboť se princezna přeměňovala v různé netvory. Utekl tedy se svým již nabytým pokladem domů. Následně získané zlatáčky prohýřil s nevěstkami. A protože nezůstal „čistým“, poklad ani princeznu již nenašel²⁵. Jak uvádí Wollman ve své studii *Pověst o bílé paní v literatuře a tradicích českého lidu* (1912) bílá paní může mít také podobu napůl hadí a stráží poklad jí svěřený. „*Zakletá (bílá paní) objevuje v podobě nějakého netvora, hada, ještěra, ropuchy a p. [...] V německé tradici předstihuje se fantasie lidu ve vyličení hrůz, jež musí vysvoboditel podstoupiti; musí netvora libati, držeti v objetí, [...]*“ (Wollman 1912, s. 167). Tyto motivy jsou dle Wollmana (1912) časté právě v německých příbězích o zakleté bílé paní. V této pohádce můžeme spatřovat splynutí nejen pověsti o bílé paní, ale i pověsti o Meluzíně. Meluzína stejně jako hadí princezna byla zakleta do napůl zvířecí podoby. Je tedy možné, že bratři Grimmové se o této francouzské pověsti doslechli a její motiv přenesli i do své tvorby.

Z dalších pohádkových příběhů využívajících motiv bílé paní a pokladu můžeme jmenovat *Pohádky a pověsti našeho lidu* (1882). Najdeme zde vyprávění *O pokladě a bílé paní na Tetově*. Chudé ženě se zjeví bílá paní a vede ji do sklepa, kde jsou ukryté bedny s pokladem. Dovolí jí, aby si z každé vzala jednu hrst. Žena tak učinila. Při cestě zpět bílá paní zmizela. V tom okamžiku žena poklady vysypala na zem a spěchala zpět do sklepení pro další poklad. Ve sklepě se již žádný poklad ale nevyskytoval. Když se žena vrátila na světlo, zmizel i ten původní. Tato pohádka v sobě skrývá výchovný charakter, mohli bychom zde použít české přísloví: Kdo chce víc, nemá nic. V tomto vyprávění došlo ke splynutí pověsti o zjevení bílé paní a zároveň pověsti o pokladu. Bílá paní tady vystupuje

²⁵ MARTINÁKOVÁ, Jitka a Petr MACEK. Hadí princezna. *Pohadky.org* [online]. [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=45>

jako strážkyně pokladu, která z něho i obdarovává, pokud nazná, že dotyčný jedinec si poklad zaslouží. Nesmí však být nenasytý nebo porušit podmínky vedoucí k získání pokladu.

Taktéž Matěj Mikšíček v *Moravských a slezských národních báchorkách* (1897) zakomponoval postavu bílé paní do svých vyprávění. Najdeme ji například v příběhu *Karolinka* nebo *Krvavá paní*. *Karolinka* je báchorka časově i místně neukotvená. Vypráví o kupci, který neměl žádné děti, a z toho důvodu řádně nehospodařil se svým majetkem. Když se ženou již neměli co jíst, vydal se po žebrotě. Pouze jeden z kupců ho obdaroval grošem. Za něj se kupec rozhodl koupit si provaz a oběsit se. Uvázl provaz na větev, ta se však ulomila. Takto pokus o oběšení opakoval ještě dvakrát. Při čtvrtém pokusu se před ním zjevila bílá paní. Obdarovala ho pytlím plným peněz, aby již nemusel žebrať. Měla však jednu podmínku: „*Upiš mi krvi svou, že mi dáš po šestnácti letech, o čem doma nevíš*“ (Mikšíček 1897, s. 32). Kupec souhlasil. Za získané peníze nakoupil vše potřebné na bohatou večeři. Manželce se však o setkání s bílou nesvěřil. Žena mu u večeře sdělila, že se jim zanedlouho narodí děťátko. V ten moment si kupec uvědomil, co podepsal. „*Doufej v Boha, milá ženo! Bůh je mocný!*“ (Mikšíček 1897, s. 33). Narodila se jim dcera Karolinka a všem se dobře dařilo. V šestnáctém roce života Karolinky již své tajemství kupec nemohl dále tajit. Svěřil se manželce a oba doufali v pomoc boží. O půlnoci, den před sedmnáctými narozeninami se zjevila bílá paní Karolince, probudila ji ze spaní a odvezla ji s sebou do velikého zámku. Po několika dnech bílá paní svěřila dívce klíče od celého zámku. „*Můžeš v něm choditi, kde se ti jenom líbí; ale toho rezivého klíče nepotřebuj, posledního pokoje neotvírej nikdy*“ (Mikšíček 1897, s. 34). Karolinka přislíbila, že tak učiní. Od té doby, vždy když se bílá paní Karolince ukázala, tázala se, zda svůj slib neporušila. Jednoho dne však Karolinka přemýšlela nad tím, co se skrývá v posledním pokoji, a rozhodla se to zjistit. „*I vezme klíč rezivý klíč a otevře poslední pokoj. A dvanácte starců vyjde jí naproti, kteří měli vousy šedivé až po pás. Vyjdou z pokoje a děkujou jí za to, že je vysvobodila*“ (Mikšíček 1897, s. 35). Zavázali Karolinku slibem mlčenlivosti o jejich vysvobození. Jakmile se Karolinka vrátila zpět, okamžitě se před ní zjevila bílá paní a tázala se jí, zda byla v zakázaném pokoji. Ta to popřela. Bílá paní se proměnila v nepřičetnou bytost, vzala Karolinku na vysoký kopec, postavila ji ke srázu a znovu zopakovala svou otázku. Protože děvče dodrželo slib daný starcům, bílá paní ji odňala řeč a srazila ji dolů do propasti. Život jí zachránili starci, zachytili ji a znovu ji děkovali a slibovali jí, že ji nikdy neopustí, pokud nezradí sebe sama. Zanedlouho po této události spatřil Karolinku mladý princ. Oslnila ho svou krásou a rozhodl se ji odvést

s sebou na zámek a oženit se s ní. „*Svolili tedy rodiče, a svatba byla slavena*“ (Mikšíček 1897, s. 36). Když se Karolince narodil syn, v noci se opět zjevila bílá paní a položila jí otázku týkající se návštěvy pokoje. Jen kvůli této odpovědi Karolince vrátila řeč. Odpověď ji však nepotěšila. Vzala proto dítě „*a práskla jím o stěnu, až dítko mrtvo na zemi ležeti zůstalo, a odešla*“ (Mikšíček 1897, s. 36). Všichni byli z toho činu zdrceni. Karolinka nemohla nijak vysvětlit, co se stalo. Porodila druhého syna a situace se opakovala. Manželova matka žádala po synovi potrestání Karolinky, ale ten ji neuposlechl. Karolinka porodila třetího syna, i toho bílá paní zabila. Nyní však bylo rozhodnuto, aby Karolinka byla upálena. Před hranicí se znovu objevila bílá paní a znovu se Karolinky tázala na poslední pokoj. Ta odpověděla, že do tohoto pokoje nevstoupila. Lidé najednou slyšeli, že Karolinka mluví a označili ji za čarodějnici. Když ji začali strkat na hranici, objevili se najednou starci a v náručí drželi tři chlapečky. Silným hlasem volali „*milost! milost!*“ (Mikšíček 1897, s. 37). Od té chvíle již Karolinka mohla mluvit. Starci jí znovu děkovali za vysvobození z kletby. Lidé bílou paní popadli a vhodili ji do ohně. Teprve potom všem Karolinka vyprávěla, co se přihodilo.

Ve výše uvedené pohádce můžeme spatřovat několik shodných znaků s jinými sběrateli lidové slovesnosti – jedná se například o bratry Grimmy. V jejich pohádce *Rumpelstilzchen*, u nás známou pod názvem *Rumplcimpracmpra*, se také vyváže smrtelník ze smlouvy s nadpřirozenou bytostí. Shodu bychom mohli nalézt i u Boženy Němcové a jejich dvou pohádek *Sedmero krkavců* nebo *O dvanácti měsíčkách*. V případě *Sedmero krkavců* také je dívka němá a plní slib daný bratrům – zakletým v krkavce. Dvanáct starců z *Karolinky* jsou též nadpřirozené bytosti, které také u Boženy Němcové pomáhají dojít hlavní hrdince ke štěstí.

V *Krvavé paní* Mikšíček podává obraz bílé paní jako postavy zlé, potrestané za kruté a brutální činy provedené za jejího života. Zjevuje se na bližší neurčeném panství každý rok na prvního máje. V ten den musí být na zámku všechny pokoje otevřené. „*Ona přijde v bílých, krví postříkaných šatech a s dýkou v ruce, [...] pochodí si od jedenácti hodin do půl jedné a zas odejde*“ (Mikšíček 1897, s. 45). Takto se zjeví i mladému setníkovi, který se však domnívá, že se jedná o jeho milou, která se za bílou paní převlékla. Bílá paní k němu po několik nocí takto promlouvá: „*Tys můj a já tvá na věky!*“ (Mikšíček 1897, s. 46). Jedné noci si konečně mladík dodá odvahy a zeptá se bílé paní na důvod jejího zjevování. Ta mu vypráví svůj příběh o tom, jak byla proti své vůli provdána a manžela následně zavraždila. Od té doby nenáviděla mužské pokolení a zabila ještě další tři muže. Pátý mládenec ji však stačil zabít dřív než ona jeho. Za své kruté činy byla

prokleta a pokoje nalezne pouze tehdy, když se nad ní smiluje neohrožený smrtelník a vykoná co nařídí. Neohrožený setník se rozhodl krvavou paní osvobodit. I v této pohádce je vysvobození spojeno s nalezením pokladu. Mladík udělal vše, co mu krvavá paní poručila, na oplátku mu ona otevřela pokoj, kde spala jeho nevěsta. Následně se proměnila v bílou holubičku a snoubencům děkovala za vysvobození. Od té doby nikdo krvavou paní již nespatriil. Frank Wollman ve své studii (1912) zmiňuje text pověsti o bílé paní, kterou z německého originálu přeložil Prokop Šedivý v roce 1798–i zde se mladému vojákovu zjeví krásná paní „*v bílém rouše s černou obrubou s rozpuštěnými vlasy, držící v pravé ruce krvi zbarvený šátek a v levé dýku*“ (Wollman 1912, s. 145). I zde je tedy motiv zakleté bílé paní, která bude vysvobozena, pokud jí voják daruje tři krůpěje své krve, aniž by u toho promluvil. Bohužel při třetím bodnutí voják vzkřikl. Tím bylo vysvobození bílé paní zmařeno. (Wollman 1912).

Moderní verzi pohádky daného námětu je *Bílá paní na hlídání* (Brycz 2010). Je to příklad pohádky autorské s využitím folklórních prvků. Magickým prvkem v tomto příběhu je především existence bílé paní a její nadpřirozené schopnosti – prochází zdmi, létá a čaruje. Protagonisty knihy vedle bílé paní jsou paterčata Uriáš, Matyáš, Tobiáš, Kleofáš a Barnabáš Černí, kteří tropí samé neplechty a maminka si s nimi neví rady. Identita bílé paní je prozrazena již na začátku knihy. Jedná se totiž o jednu z nejznámějších bílých paní na našem území – paní Perchtu z Rožmberka, paní z Růže. Celou dobu, přes čtyři sta let, vychází ze svého obrazu a strašívá. Jenže na zámku se dělají opravy a není koho strašit. Kastelán Růžička je na strašení bílé paní již zvyklý a její triky na něj nefungují. Proto se Perchta rozhodne, že se začne živit něčím jiným. Bude z ní paní na hlídání. Jelikož je nyní dvacáté první století a bílá paní „jde s dobou“, na internetu zveřejní inzerát na práci chůvy. Po několika dnech začínají přicházet nečekané dopisy od rodin, které by rády paní Bílou, jak se v inzerátu označila, měly za chůvu. Ze všech odpovědí si bílá paní vybrala právě dopis od Terezy Černé, která je šperkařka, chce se vrátit zpět do zaměstnání, a proto hledá vhodnou chůvu, jež by zvládla pět rozpustilých chlapců – Uriáše, Matyáše, Tobiáše, Kleofáše a Barnabáše. Kluci jsou neposední, i ze školky je vyloučili již první den a žádná z chův zatím u nich neobstála. „[...] *jenže jim kouká čertovina z očí, jsou to malí ďáblíci a šijí s nimi všichni čerti. [...] Vaše jméno je znamení, že se všechno v dobré obrátí, a já vás prosím, abyste nastoupila co možná nejdříve*“ (Brycz 2010, s. 16). Perchta si tedy zabalila svůj zlatý rám a vydala se k domu paní Černé, aby jí co nejdříve pomohla se starostí o paterčata.

S pomocí ducha kata Mydláře nezbedným klukům názorně vysvětlila, jak se mají chovat. „*Paní Bílá, my už vás nebudeme zlobit, paní Bílá, slibujeme. My už vůbec nebudeme zlobit, ani mamínku, jenom už pošlete pryč toho pána, co nás tak mydlí !!!*“ (Brycz 2010, s. 25). Od té doby bílá paní již na zámku nestrašila, ale společně s paterčaty zažívá mnoho dobrodružství. Navštíví zverimex, vydají se na výchovný koncert, do muzea, slaví Halloween, ... (Brycz 2010).

Pavel Brycz, autor této knižní série i jejího pokračování (*Bílá paní na hlídání je zpět*), zde hned využil několik motivů spjatých s bílou paní – motiv bílé paní jako ochránkyně, matky.

Bílá paní v této pohádce nabývá jiné podoby. Ze zámeckého strašidla se ze dne na den stává chůvou. Dochází tak ke změně rolí. Z fantaskní nadpřirozené bytosti se stává reálná postava zasazená do současné doby a reflektující soudobé trendy – ovládá internet, cestuje hromadnými prostředky, nakupuje, Přesto neztrácí své kouzelné schopnosti, vhodně s nimi nakládá vzhledem ke konkrétní situaci. Tím si kniha ponechává pohádkový charakter.

Bílá paní se okrajově objevuje i v písních. Píseň je jeden ze základních žánrů lyrické, někdy i lyricko-epické skladby určenému primárně ke zpěvu. Mezi základní znaky písně patří rytmus, opakování určitého motivu – refrén, zvukomalebnost. Stejně jako jiné literární žánry i píseň můžeme členit: rozlišujeme píseň lidovou, zlidovělou, umělou, duchovní, světskou aj.

V případě bílé paní by se jednalo o píseň lidovou, která je dodnes velmi často zpívána a všichni ji znají. Píseň řadíme k folklorním žánrům kvůli jejím specifickým rysům jako je anonymita, variace, spontaneita, sdělnost, paralelismy atd. (Mocná, Peterka 2004).

Nejnámější „zlidovělou“ písní zmiňující postavu Bílé paní je umělá folková píseň *Okoř*, která postupem času v domácím prostředí zlidověla a původní autor upadl v zapomnění. Zůstal pouze text a melodie (viz Příloha č. 4). V písni má Bílá paní roli strážkyně hradu. Společně s ní hrad stráží také šerif. Z písně se dozvídáme, že jejím zvykem, dalo by se říci i údělem, bylo každý den o půlnoci strašit. Ale poněvadž šerif našel v bílé paní zalíbení, došlo jednoho dne k vykradení Okoře. Zmíněná píseň obsahuje prvky žertovné písně – bílá paní a šerif nejenže spolu hráli v kostnici mariáš, ale dokonce se spolu měli líbat, bílou paní probouzí budík,

Nabízí se otázka, zda hrad Okoř měl také svou bílou paní. Záznamy o výskytu této nadpřirozené postavy na hradě neexistují. Není s ní spjata ani žádná pověst. Eva

Martínková (2007) uvádí, že by se mohlo v přeneseném smyslu slova jednat o dceru rytíře Sukoráda Juliánu, která se zamilovala do Vnislava, mlynáře, muže neurozeného původu. Otec se o jejich lásce dozvěděl a nechal svou jedinou dceru zavřít do věže. Vnislav ji však osvobodil a společně se rozhodli utéct. Nedostali se však daleko, otec Juliány je dostihl a oba milence zabil. Od těch dob bloudila Juliána po hradu a strašila pocestné.

Další umělou písní je píseň od zpěváka metalové hudby Aleše Brichty *Bílá paní*. Zpěvák v ní využil již dobře známého motivu a příběhu o bílé paní. Podobně jako v písni *Okoř* i u Brichty prochází bílá paní hradem, hledajíc pokoj (klid), jež nenachází. Vidí ji jako bledou dívku se závojem, smutnýma očima. Její zármutek zpěvák přisuzuje jejímu osudu – nekonečnému bloudění po hradu. Píseň obsahuje následující refrén:

„Kdo chce znát bílou paní přeruší noční spání,

kdo má rád bílou paní, ten vytuší...“²⁶

a končí opakováním slov: *„Lásko, nesmiš být bílou paní“*. Zármutek, lítost nad osudem, který je údělem bílé paní, je pravděpodobnou interpretací závěru písně (viz Příloha č. 5).

Zajímavým hudebně dramatickým dílem je i *La dame blanche* (Bílá paní), opera z roku 1825 od francouzského skladatele Françoise-Adriena Boieldiea (1775–1834). Skladba je inspirována díly Waltera Scotta a nese typické prvky romantismu s gotickými motivy např. tajemný hrad, duch (bílá paní), ztracený dědic, skryté bohatství apod.

²⁶ [online], Dostupné z: <https://pisnicky-akordy.cz/ales-brichta/bila-pani>

5. Bílá paní v beletrii

Příběhy a pověsti o bílé paní se staly zdrojem inspirace pro mnoho spisovatelů nejenom českých, ale i světových (zejména německých). Přitahovaly je především tajemství a záhady spjaté s touto postavou. Postava bílé paní se tak objevuje v různých literárních žánrech a slouží tak jako základ pro vytváření napínavých románů, mysteriózních povídek, romantických i dobrodružných příběhů. Spisovatelé využívají postavy bílé paní jako prostředku k vyvolání atmosféry, k vygradování děje, k zachycení lidských emocí. Spisovatelé ve své tvorbě často vycházeli ze znalosti pověsti o bílé paní, její příběh však většinou rozšířili, na jeho základě volně fabulovali. V následujících podkapitolách se budu věnovat analýze vybraných beletristických děl s daným námětem. Kromě již zmíněných žánrů a útvarů uvedených v kapitole 4. *Bílá paní ve folklóru*.

5.1 Próza

Prozaických děl věnovaných bílé paní vzniklo v průběhu sledované doby hned několik. Jedná se především o povídky a romány. Hlavní postavou je vždy bílá paní, ve většině případů se jedná o nejznámější českou bílou paní – Perchtu z Rožmberka, jiné bílé paní nejsou přímo jmenované, případně se odkazuje jen na jejich místo zjevování.

Frank Wollman ve své studii *Pověst o bílé paní v literatuře a tradicích českého lidu* (1912) za první knihu, v které je uvedena pověst o bílé paní, uvádí dílo *Krásná Olívie aneb: Strašidlo u bílé věže* (1798). Její jádro odkazuje na 13. století a jejím autorem je Prokop Šedivý. Autor tento příběh sepsal z výchovných důvodů, aby byl výstrahou všem nevěrným ženám. Hlavní hrdinka Olívie byla velmi krásná, za ženu si ji vyvolil rytíř Vilibald. Jejich manželství však netrvalo dlouho, soused Vilibalda, rytíř Mamert, se do Olívie zamiloval a manžela dal zabít. Zavraždil i opata, kterému znemožnil svatbu s Olívií, proto na něho byla uvalena klatba. Olívie ho však opustila a prozradila Mamertův úkryt vévodovi. Mamert Olívii poslal šátek zbrocený vlastní krví. Nedlouho poté vévoda nechal Olívii zavřít do bílé věže, kde se na svých dlouhých vlasech oběsila (Wollman 1912).

Za první moderní prózu, v níž se objevuje Perchta z Rožmberka, lze považovat historický a kulturní obraz Františka Dvorského (1839–1907), historika a vydavatele archivních pramenů, autor historických próz či dramatu. Tento předchůdce próz Zikmunda Wintera nazval své dílo *Perchta z Rožmberka, zvaná bílá paní* vyšla v roce 1874. Bylo opatřeno výše uvedeným žánrovým podtitulem. Dvorského dílo bychom mohli označit za historické líčení života Perchty z Rožmberka. V textu nechybí

kulturněhistorické detaily (historická data, biografické detaily osob vztahujících se k Perchtě z Rožmberka) a přímé citace dobových dokumentů (písň, dopisy, kázání, ...). Dobově přesný je i autorův jazyk, jež v textu použil (silně archaizovaný). Již podtitul *Historický kulturní obraz* nám může naznačit, o čem bude Dvorský psát – zaznamenává historický kontext a kulturní období, ve kterém Perchta z Rožmberka žila. Zaměřoval se na události, které měly vliv na její život a osudy. Věnuje se i bájím a pověstem o bílé paní a jejich vývoji na našem území a jak velký význam mají v rámci folklórního kulturního dědictví. Děj knihy začíná podrobným popisem šlechtického rodu pánů z Růže. Seznamuje nás nejen s Perchtou z Rožmberka, ale i s jejími blízkými – Oldřichem z Rožmberka, bratry Jindřichem a Janem, se sestrami Lidmilou a Anežkou, s Petrem ze Šternberka a dalšími. Následně se příběh posouvá k vyličení Perchtiných útrap a strastí během jejího soužití s Janem z Lichtenštejna. „*Všechny své sny, své naděje viděla zmařeny, ve zříceninách svého života viděla pohrobený lásky květ své mladosti*“ (Dvorský 1874, s. 26). „*Srdce Perchtino bylo plno rozkoší a bolesti. Byla kvetoucí růže v hustém trní*“ (Dvorský 1874, s. 41). Dvorský do příběhu zakomponoval také Perchtiny dopisy, na které volně navazuje další vyprávění. Dopisy Perchty z Rožmberka v treboňském archivu posloužily jako důležitý zdroj například pro díla Adolfa Brabce (*Bílá paní* 2014) anebo Jaroslavy Černé (*Perchta z Rožmberka* 2015). Kromě Perchtiných listů Dvorský zmiňuje i dopis od jejích blízkých určený Janu z Lichtenštejna. „*Zdeněk ze Šternberka, Jindřich z Lippého, Jindřich z Hradce, Linhart a Burián z Gutenštejna podepsali a odeslali list, že se nechtějí déle dívatí se nečině, aby paní Perchta v stálé trvala bídě a utrpení na posměch a k hanbě svým rodinným i jiným přátelům, a nenapraví-li všech křivd na choti své spáchaných, že jí toho chtí dopomáhati mečem po starém dobrém zvyku rytířském*“ (Dvorský 1874, s. 121). Perchta se po všech útrapách na Krumlov přece jen vrátila. „*Jan z Rožmberka vyvedl Perchtu z otroctví a rozvázal její okovy, jimiž byla po dlouhý čas k neštětí svému připoutána*“ (Dvorský 1874, s. 122). Právě v tomto okamžiku Dvorský stejně jako Pečírka (1880) odkazuje na pojmenování Perchty jako bílé paní. „*Posvětila ostatek života svého milému lidu českému. Chodila po krajích, aby radou i skutkem chudým a nuzným pomáhala. Opatrovala sirotky, podporovala chudé. Nazývali ji matkou lidu. A poněvadž ve dny sváteční i všední nosívala vždy šat barvy bílé, jmenoval ji lid také svou „bílou paní“*“ (Dvorský 1874, s. 122). V knize Dvorský také věnuje pozornost úmrtím potomků Rožmberků – zmiňuje a komentuje smrt Perchtina bratra Jana, nenáviděného muže Jana z Lichtenštejna, smrt dcery Elišky a v neposlední řadě i smrt Perchty. „*Dlouholetou bídou nezmořený její duch, jenž paprsky svými stále ozařoval*

šlechtnou duši její. Stíny života jejího zmizely, duše její vzata byla do nebe, ale láskou k lidstvu zasvěcené srdce její zůstalo ukryto v srdci národa“ (Dvorský 1874, s. 129).

V druhé části knihy se Dvorský odklonil od příběhu Perchty z Rožmberka a zaměřil se na báje a pověsti spojené s bílou paní. „*V 16. i v první polovici 17. století zjevovala se „bílá paní“ zrakům lidským beze všeho příjmení, někdy jen také nazývaná „paní Perchta“; od druhé však polovice věku 17. povýšena do stavu šlechtického s příjmením „z Rožmberka“* (Dvorský 1874, s. 145). Přibližuje čtenáři pohanskou víru v bohy, jež zde označuje za světlé, bílé bohy, „*kteříž lidem dobře činili*“, a jejich význam v životě člověka (Dvorský 1874, s. 133). V této souvislosti uvádí i paměti bílé paní. „*Jako v báji jeví se nám „zeměmáti – bílá paní“ – po celý rok v různých podobách a vždy s jinými jmény, takž i pověst mění podobu i jméno bílé paní podle toho, kdy a kde se zjevuje*“ (Dvorský 1874, s. 138). Uvádí v knize známé pověsti o bílé paní, například o bílé paní z Jindřichova Hradce a vaření sladké kaše, pověst o setkání Petra Voka s bílou paní aj. Celá pasáž je doplněna o vysvětlivky a historické detaily. Dvorského dílo tak můžeme považovat za komplexní obraz historického a kulturního odkazu Perchty z Rožmberka. Práci s archivními prameny a snahou o historickou věrnost i o vystižení každodenní historické atmosféry se svou metodou přibližuje již výše zmíněnému autorovi historické prózy Zikmundu Winterovi.

Dvorského dílu však předcházelo méně historizující a čtenářsky úspěšnější dílo. Byla to *Bílá paní* (poprvé vydaná roku 1859) od Josefa Pečírky (1818-1870). Tento autor zábavných a výchovných próz psal a adaptoval nenáročné zábavné prózy věnované především mládeži nebo lidovým vrstvám čtenářů. Jeho *Bílá paní* (1880) obsahuje celkem osm volně na sobě navazujících příběhů, jež vycházejí z autorovy znalosti Balbínovy verze o bílé paní (*Sladká kaše, Zjevení, Komisárek a voda, Bílá paní u kolébky, Ohnivá ruka, Zaklínači, Rytíř s kuželem, Poklad*).

V úvodu knihy najdeme vyprávění o nešťastném manželství Perchty a autor zde i vysvětluje i užití pojmenování „bílá paní“: „*Již dětinství svého nosívala samé bílé šaty, a tak se nosila i tohoto času za svého vladaření, z té příčiny říkali jí tam: Bílá paní*“ (Pečírka 1880, s. 6). První příběh vypráví o stavbě hradu, který zde autor pojmenovává jako Rosenberg (u Balbína je to Jindřichův Hradec). Bílé paní zde pomáhají skřítkové, aby byl hrad co nejdříve postaven. Když už trvala stavba třetí rok, Perchta promluvila k dělníkům a slíbila jim, že pokud bude hrad brzy dokončen, „*na ten den, kdy postavíte kytku na nejvyšší hradní věži, vyčastuju kaši tak sladkou, že jste takové nikdy ještě nejedli*“ (Pečírka 1880, s. 8). Tuto tradici slíbila zachovat pro všechny potomky rodu.

Stavba byla ukončena prvního listopadu. Bílá paní svůj slib slíbila a dala vystrojit slavnou hostinu. Protože však bylo špatné počasí, rozhodla se bílá paní tuto tradici přeložit na prvního máje. V dalších pověstech se vypráví o zjevování se bílé paní v souvislosti se zákazem vaření sladké kaše v době třicetileté války. Nepřátelský vůdce nehodlal hostit lid dle dohodnuté tradice. Na prvního máje o půlnoci „*zjevila se blíž nohou postele ženská postava, celá zahalená v bílé, dlouhé roucho, držíc v jedné ruce lampičku, jakéž na rakvích stávají, a v druhé popsaný pergamen s pečeti. Prostovlasá na hlavě majíc věneček z bílých růžích*“ (Pečírka 1880, s. 13). Ani po tomto úkazu nehodlal vévoda v tradici pokračovat. Vystrojil bohatou hostinu pro vznešené důstojníky, když se však chtěl napít vína, v lahvi byla pouhá voda, chleba se změnil v komisárek (chléb určený pro vojáky), pečení ptáci dostávali křídla „*a lítali divákům do úst, kteří pozdálčí na ty skvostné hody koukali. Od té doby povstalo přísloví: Budou ti lítat pečení ptáci do úst*“ (Pečírka 1880, s. 18). Toto příkoří vévoda už nemohl dále snášet a s celou posádkou zcela opustil hrad. V místnosti, kde vévoda přespával, našli pak měšec plný dukátů s cedulkou „*Na sladkou kaši od Bílé paní*“ (Pečírka 1880, s. 18). Další příběh se vztahuje k pověsti o bílé paní a její péči o Petra Voka. „*Bílá paní často ku kolébce jeho, kolébala je, anebo je nosila po jizbě, až se upokojilo, ana mezitím chuva spala a dítěte si nevšímala*“ (Pečírka 1880, s. 19). K bílé paní v tomto příběhu autor připojil další démonologické postavy – skřítky a jejich krále, k nimž bílá paní Petra Voka odnesla na vychování. Hrad posléze připadl rytíři Švamberskému, který se spolu se svou dcerou Blankou o hrad Rosenberg pečlivě staral a dodržoval památku sladké kaše do doby, než se mu jeho soused rytíř Kolohnátský vysmál, že poslouchá báchoroky a bojí se zlého ducha. Švamberský se proto rozhodl vystrojit sice pro lid hostinu, ale ve velmi omezené míře. Potrestání na sebe nedalo dlouho čekat. „*Povstaltě náramný lomoz na hradě, strašné burcování trvalo celou noc, a ráno bylo potlučeno tolik oken, majolíkoveho i jiného nádobí na hradě, že škoda zrovna tolik činila, kolik by byla stála řádná hostina o sladké kaši*“ (Pečírka 1880, s. 23). Švamberský se proto rozhodl přestěhovat na svůj hrad Železnice, marně ho Blanka prosila, aby se nevzpíral bílé paní. O půlnoci na zmíněném hradě Švamberský spatřil „*ohnivou ruku, kteráž jedním prstem na černé stěně zrovna proti jeho posteli jako perem následující ohnivá slova psala: Sedm dní lhůty dá ti Bůh, abys vyplnil založení Bílé paní; neučiníš li toho, budeš vinen sám svým neštěstím a připravíš se o hrad Rosenberg*“ (Pečírka 1880, s. 25). Rytíř Kolohnátský se stále Švamberskému vysmíval. Proto mu Švamberský nabídl ruku Blanky, když zažehná bílou paní. Rytíř ochotně souhlasil. Nyní do děje vstupuje nová postava – mladý krásný rytíř Torald, který byl „*prý vychován u krále skřítků; tam se stal*

velmi učeným, a když mu bylo osmnáct let, poslal ho pěstoun do světa a dal mu znamenitého koně Šemíka, [...] převzácný meč Brunčvíkuv, [...] pytlík, v němž bylo pořád pět a dvacet dukátů“ (Pečírka 1880, s. 27). Blanka se s tímhle rytířem již náhodně na Rosenbergu setkala. I on se rozhodl, že se setká s bílou paní. Na rozdíl od Kolohnátského byl však Torald statečný a pobožný muž. Kolohnátského přemohli skřítci, a protože to byl zbabělec „nesluší se tedy pro tebe meč a dýka, nýbrž kužel a vřeteno“ (Pečírka 1880, s. 36). Toraldovi bílá paní ukazuje poklad ukrytý za zdí. Nyní je odhalena totožnost rytíře, Švamberg zjišťuje, že Torald není nikdo jiný než Petr z Rožmberka. Blanka se zaslíbila Petrovi a od té doby již nikdy se Švamberg a další potomci rodu nezpronevěřili tradici sladké kaše.

Pečirkova *Bílá paní* (1880) je fabulačně přesná a vyznačuje se především výchovným charakterem, demonstruje zde zásady křesťanské víry – jeho postava rytíře Toralda je láskyplná, oddaná Bohu, spravedlivá a poctivá. Zdůrazňuje harmonické mezilidské vztahy.

Příběh o zpronevěření se tradici vaření sladké kaše dramaticky ztvárnila Zdenka Uhlířová-Štětková ve hře *Bílá paní – veselá historie o čtyřech obrazech* (1917) – i zde vystupuje tajemný rytíř, tentokrát však Jarboj, sobecký rytíř není Kolohnátský, ale Lakota a děj se odehrává v Jindřichově Hradci a také na hradě Železnice. Shodně s Pečírkou uvádí postavy rytíře Švamberka a jeho dcery Blanky, příběh o pokladu je zde též zachován. Motiv potrestání hradního pána za porušení tradice sladké kaše mimo jiných pověstí můžeme nalézt i v díle J. Weniga *Kytice pověstí* (1911).

Dalším, kdo se nechal inspirovat pověstmi o bílé paní a životním i posmrtném údělu Perchty z Rožmberka, byl František Ruth (1854-1926), tvůrce pohádek, povídek i her určených zejména dětem a mládeži (Forst, Opelík a Merhaut 1985). V *Bílé paní Rožmberská* (1895) autor čtenáři přináší šest povídek spjatých s postavou bílé paní (*První zjevení, Perchta z Rožmberka, Šťastné vysvobození, Sladká kaše, Bílá paní opět se zjevuje a V hladomorně*), jež je někdy nazývána jako Perchta z Rožmberka, jindy využívá jen obecné označené „bílá paní“. První příběh začíná historií o rozdělení majetku mezi příslušníky rodu Vítkovců a o založení zámku v Jindřichově Hradci, jehož komnaty jsou „místa ovanuta tajemným šerem staré pověsti o Bílé paní“ (Ruth 1895, s. 4). Při rekonstrukci zámku po požáru našli dělníci tajemnou truhlici, o níž se domnívali, že skrývá poklad. Byly tam však starobylé listiny (pergameny) svědčící o existenci bílé paní. Příběh její dál v knize rozvádí. „K svému podivení četli v knížce starobylé zprávy o Bílé paní; a co tehdy našli i co sobě lid povídal a ve staré knížce zaznamenáno posud se čte“

(Ruth 1895, s. 6). Čtenář se dovídá o vztahu bílé paní a Petra Voka, jemuž identita bílé paní byla odtajněna v jeho pěti letech při pohledu na portrét Perchty z Rožmberka v síni předků. Podrobněji Ruth čtenářům vypráví o životě Perchty za doby trvání jejího manželství s Janem z Lichtenštejna a o tom, jak „neměla ustláno na růžích“ (Ruth 1895, s. 15). Její život připodobňuje k vězení. Manžel ji dokonce uvěznil do věže, aby byla z dohledu svých komorných a i jeho. Její přátelé, Zdeněk ze Zásmuk a Jan Hvězda z Vícemilic a rytíř Dubský, se snaží být s Perchtou v kontaktu, osvobodit ji od krutého zacházení. Vysvobodit se Perchtu podaří rytíři Dubskému, který se v přestrojení za vozku vkradl do hradu a společně utíkají z panství Lichtenštejna zpět do Čech. Perchta se setkala se svou rodinou, zanedlouho přišla zpráva o smrti Jana z Lichtenštejna. „*Na honu pryč byl zastřelen neznámou rukou a nikdy nebylo vypátráno, kdo byl jeho vrahem; však že ukrutný byl na své poddané, jak i necitelně choval se k své manželce, nikdo ho nepolitoval*“ (Ruth 1895, s. 22). Perchta „[...] nepřestala býti předobrou matkou svých poddaných, kteří ji téměř zbožňovali. Neboť ač skoro všichni pánové z Rožmberka byli po knížecku štedří k lidu svému, za žádného z nich tak nebylo staráno o chudé a nikdy nevykonáno tolik dobrého jako za jejího správcovství“ (Ruth 1895, s. 22). Podobně jako Pečírka (1880) i Ruth v knize pracuje s pověstí o sladké kaši a čtenáři vypráví příběh s tím spojený. „*Pracujte, lidičky, pracujte! Jak budete hotovi, vystrojím vám sladkou kaši!*“ (Ruth 1895, s. 24). Na rozdíl od Pečírky (1880) Ruth hostinu časově zasazuje na Zelený čtvrtek. Nechybí ani zmínka o dodržování této tradice pro všechna pokolení pánů z Růže. Další povídka navazuje na výše zmíněnou pověst o setkání bílé paní s Petrem Vokem. Vypráví nám o tom, jak byl Petr Vok vychován a dobré skutky konal, ale přišel na mizinu. Z tohoto důvodu se mu jednoho dne znovu zjevila bílá paní. „*Byla to Bílá paní, již neuzřel již od mladosti. Skoro jen jako ve snách vzpomínal na její zjevení z dob prvního dětství a častokrát si myslíval, že snad byly to jen sny*“ (Ruth 1895, s. 30). Zvěstovala mu, kde může nalézt poklad. „*Zde jsou poklady, jež schoval tu lakotný jeden předek náš*“ (Ruth 1895, s. 31). Ve vysvětlivkách, jež jsou součástí knihy, Ruth přisuzuje nalezený poklad. V poslední povídce již není hlavní postavou Perchta z Rožmberka, ale bílá paní z hradu Vranovec, která se zjevila svému potomku loupeživému a krutému rytíři Dětrichovi. Tomu byl znemožněn sňatek s Anežkou z Miřetic a jako odplatu za své zostuzení jmenovanou unesl a uvěznil v hladomorně svého hradu. Téhož večera se mu poprvé zjevila bílá paní. „*Jsem pramáti tvoje, před lety nevinně umučená ve věži, kam dnes jsi dopravil ty novou oběť. [...] ochránkyní jsem, ale jen dobrých. Míra tvých zločinů jest dovršena. Dětrichu, nešťastný synu rodu mého! Slepota zastřela zrak tvůj – strašná*

pomsta již valí se na hlavu tvou“ (Ruth 1895, s. 43). Děťřich se však bílé paní nezalekl, Anežku nepropustil. Bílá paní povolala Anežce na pomoc skřítku, který jí po tři dny donášel jídlo a pití a zároveň chystal cestu z hladomorny. Bílá paní po tyto tři dny se zjevovala Děťřichovi a tázala se ho vždy, zda Anežku propustí. „*Nezasloužíš ochrany mé, a přece nemohu jen tak opustiti posledního potomka svého rodu. Děťřichu, jdi do sebe a čiň pokání, dokud čas. [...]* „*Po třetí tě varuji, Děťřichu, a naposledy*“ (Ruth 1895, s. 45). Varování bílé paní však Děťřich nedbal. Mezitím se však Anežce podařilo za pomoci skřítku dostat zpět k otci. Ten se spolu s poddanými vydal potrestat Děťřicha. Zajal ho a vynesl nad ním ortel – zavřel ho do jeho vlastní hladomorny. Tam se Děťřichovi opět zjevila bílá paní. „*Nevolej kletby na hlavu toho, jenž tě odsoudil! Sám jsi zavínil – varovala jsem tě a neposlechl jsi. Jak dlouho živ jsi byl posud, tak dlouho musíš činiti pokání na tomto místě příšerném, modli se a plač nad svými nepravostmi! Třicet let, tolik jest života tvého, usouzeno ti zde se káti a litovati hříchů tvých, a jestliže se obrátíš a srdce tvé změkne a uzná tíhu hrozných vin, bude ti odpuštěno*“ (Ruth 1895, s. 47-48). Děťřich po několika dnech se skutečně dal na pokání. Po třiceti letech se mu naposledy zjevila bílá paní a Děťřichovo tělo „*rozpadlo se v prach*“ (Ruth 1895, s. 48). Co se týká stylové koncepce, je Ruth modernější verzí Pečírky, vypráví poutavý příběh inspirovaný starou pověstí a s morálním poselstvím (dobročinnost, péče o chudé). Stejně jako Pečírka (1880) použil i postavu skřítku ve spojení s bílou paní. V protikladu pak Ruthova *Bílá paní Rožmberská* (1895) využívá i řadu romantizujících, v dané době již zcela konvenčních prvků. Je to kupříkladu motiv hradu jako tajuplného a nebezpečného vězení. Některé prvky lze označit i za příslušné žánru pohádky: autor příkladně dosahuje gradace využitím symbolu čísla tři (tři návštěvy, tři položené otázky, tři dny donášení jídla, ...).

Dalším analyzovaným dílem bude román *Bílá paní* (1937) Josefa Šimánka (1883–1959). Knihu autor věnoval své matce Lidmile Šimánkové, od které jako první slyšel vyprávět pověsti o bílé paní. Děj románu se odehrává převážně na panství v Jindřichově Hradci v době pozdního rokoka (80. letech 18. století). Některé z epizod se odehrávají též v Praze, Paříži, Benátkách, Granadě nebo Arábii. Šimánkovo dílo není vyprávěním o bílé paní, která v povědomí lidu vystupuje jako „dobrá duše rožmberských panství“. Ale je románem o mystériích, záhadách, parapsychologických jevech, tajemných a dosud nevysvětlitelných skutečnostech spjatých např. s templářským řádem. A právě k tomu autor využil postavu bílé paní, jež je spjatá s osudy „pánů z Růže“. Je zde vylíčena jako tajemná bytost, která otevírá dveře veškerých tajemství. Až v rukou nebude držet žádný z klíčů, které k ní neodmyslitelně patří, dojde člověk poznání. „*Něco, co bylo a jest*

ostatnímu světu strašidlem, stává se dnes u vás viditelnou obrazovou projekcí stavů vašeho nitra a zároveň poselstvím vysokých duchovních pravd. [...] Genius loci a strážkyně rodu se mění v strážkyni vysokých mysterií nejintimnější bytosti lidské v jejím posledním určení, do jejíž velesvatyně smí vstoupiti pouze vědomí úplně očištěné a oprostěné“ (Šimánek 1937, s. 143).

S bílou paní se čtenář setkává prostřednictvím ústřední hrdinky, markýzy Kláry d'Artois. Markýza Klára d'Artois, žena spjatá s událostmi vztahujícími se k dobytí Bastily, pobývá nyní na jindřichohradeckém panství a velmi okouzila hraběte Eugena. Je však opředena mnohými tajemstvími, nevysvětlitelnými jevy a autor ji tady stejně jako bílou paní využil k zesílení motivu osudovosti. „[...] zde, kde každým dnem pocítuji více, jako bych byla stavěna neviditelnou rukou do okruhu působnosti zvláštních, netušených událostí a osudů“ (Šimánek 1937, s. 37). Sama markýza tyto události označuje pojmem „ananké“²⁷. Jen bílá paní může „vysvětlit“ vše tajemné. „Ona, před níž se otevírají dveře veškerých tajemství. Dáma se svazkem klíčů“ (Šimánek 1937, s. 39). Bílá paní u Šimánka představuje tak jako v jiných dílech o této tajemné bytosti poselkyni změn, ochránkyni rodu. Není zde přímo pojmenována (například jako Perchta nebo bílá paní jindřichohradecká). V románu je označovaná též jako Bílá dáma a je právě symbolem „a projekcí mystických stavů lidského nitra“ (Šimánek 1937). Setkává se s ní i hrabě Eugen. „Těsně u zámecké zdi spatřil vznášeti se nad zemí, ve výši lidského pasu, svazek sedmi klíčů, svítící barvou nápadně bledého zlata. Pak si povšimnul, že onen svazek klíčů, z nichž každý zářil svým samostatným zvláštním leskem, je nesen bílou, mátožnou rukou s graciózně štíhlými prsty. Bílá ruka [...] náležela vysoké ženské postavě stejné měsíční bělosti [...]“ (Šimánek 1937, s. 90). Klára pod vlivem událostí (dobytí Bastily) a dostižena svým osudem odjíždí z hradu a zanechává Eugenovi dopis, ve kterém se snaží vysvětlit poselství zjevování bílé paní. „Dnešního večera, kdy jsem se rozhodla, že Vás již nespatřím, zahlédla jsem bílou dámu. Neměla již klíčů. Co jest jedněm strašidlem, musí se státi jiným vysokým symbolem a poselstvím Pravdy. Tento stav se může naplniti v absolutním rozsahu pouze tenkrát, když se stal poslední klíč zbytečným“ (Šimánek 1937, s. 137-138). Hraběti Eugenovi se dostane též osvícení, je zasvěcen do tajů templářského řádu a zjišťuje, že „růže vašeho rodu a templářský kříž byly a stále jsou

²⁷ Ananké = síla, nátlak, nutnost. V řeckém náboženství bohyně osudové nutnosti, která spolu s Chronem stojí na počátku vesmíru. (Ananké. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.citacepro.com/dok/AI8rlFWrUhODomv2?kontrola=1>)

v blízkém vztahu. Tento vztah je krásným a hlubokým symbolem, jenž dojde svého naplnění, až zářící růže vašich sidel se rozhoří uprostřed svatého kříže“ (Šimánek 1937, s. 147). Bílá paní se objevuje v samém závěru knihy, kdy je naplněno staré proroctví: „Až pětiletá růže rozkvetne uprostřed templářského kříže ... [...] v téže chvíli se ozvalo třikrát po sobě hlasité a zřetelné zakokrhání kohoutů a současně se objevila před templářským křížem vysoká a bílá ženská postava. Neměla již kličů. Její pravá ruka byla natažena vpřed s dlaní vzhůru obrácenou a na této otevřené dlani se vztyčoval nachový plamen“ (Šimánek 1937, s. 241).

Knihy je členěna celkem do osmnácti kapitol, z nichž každá je pojmenována buď po hlavní postavě (Klára z Atemsu, Abbe Jindřich de Clamart, ...), která je dominantní pro danou kapitolu, nebo po motivu (Dáma s klíči, Sesterská duše, ...), který je v kapitole rozvíjen. Všechny kapitoly jsou vzájemně propojeny úvahami o genu loci panství, zámčích pánů z Růže. „Jsou to výmluvné, epicky i dramaticky nasycené zdi tohoto zámku, jeho ovzduší, jeho duch, který mluví nejen sám každou svou podrobností, ale který zesiluje tuto vlastnost u každé věci“ (Šimánek 1937, s. 35). „[...] pětiletá růže a toto seskupení budov náleží k sobě tak těsně, a tak přirozeně jako náleží jitřenka rodicimu se dni“ (Šimánek 1937, s. 36). Knize dominují obsáhlé popisné pasáže v duchu romantismu, jež dodávají dílu nádech tajemnosti a též zde autor mistrně zachycuje duševní stav zmíněných hrdinů. V románu také autor pracuje s konkrétními historickými událostmi a postavami (již zmíněné dobytí Bastily, koncert W. A. Mozarta v Jindřichově Hradci, setkání s Casanovou, ...).

Rovněž jako prozaik uplatňoval Šimánek snovou stylizaci a snahu o sugestivnost, znalost okultních nauk, zájem o rozmanitá období lidských dějin, zejména o starořecký život a bájesloví. Fantastické a dobrodružně laděné povídky a romány (navazující na zeyerovské evokace) psal s důrazem na napínavý děj i na barvitý detail a na poetické líčení nálad a niterných pochodů. V exotických prostorách a v atmosféře preludů a stavů na rozhraní života a smrti opakoval kouzelnickou symboliku i motivy převtělování, materializace nadpozemských sil, fantomů, pohanské smyslnosti. Využíval syžetových konstrukcí pátrání, zasvěcování, souboje démonů dobra a zla. Konfrontoval vědecké objevy a hodnoty moderního světa s dávnou minulostí a s neovladatelnými mysteriózními silami a nadčasovými principy (též s ideálem absolutní lásky a krásy) (Forst, Opelík a Merhaut 1985, s. 614).

Odlíšný typ literatury přináší uznávaná historička doc. PhDr. Anna Skýbová, CSc. (1934–2010). Její *Listy Bílé paní Rožmberské* (1985) jsou knihou dokumentárního

charakteru. Stěžejní část díla totiž tvoří korespondence Perchty z Rožmberka, které autorka zde předkládá v původní staročeské podobě přepsané novočeským pravopisem.

Knih je rozdělena do tří částí. První a druhá část jsou studie, v nichž se autorka zaměřuje na charakteristiku rodu Rožmberků a nad postavením ženy ve společnosti, její úlohy v manželství a úvahy tehdejší společnosti o šťastném životě.

V první části autorka zasvěceně čtenářům podává obraz šlechtického rodu Rožmberků v 15. století. Seznamuje nás s nejdůležitějšími osobami Perchtina života – v první řadě s Oldřichem z Rožmberka, mocným šlechticem, odpůrcem husitství a Jiřího z Poděbrad. Dále svou pozornost zaměřuje na jeho syny – Jindřicha, Jana a Jošta. Jindřich jako nejstarší se „*stal prvním vladařem ještě za života otce*“ (Skýbová 1985, s. 18). Byl to spíše voják. Druhorozený Jan byl mnohem mírnější, vzdělaný. Snažil se především o umoření rodinných dluhů. Nejmladší Jošt se stal duchovním, působil jako biskup ve Vratislavi, byl velmi vzdělaný, nikdy však nekázal německy, pouze česky nebo v latině. Na rožmberském panství žily i Oldřichovy dcery – Anežka, Lidmila, Perchta a Kateřina. Neprovdána zůstala Anežka, ačkoli jako nejstarší se měla vdávat první. Sama později hospodařila na panství v Třeboni. „*Celý život zůstala sama, nestala se z ní však ani modlářka, z jejich dopisů není cítit zahořklost ani samota*“ (Skýbová 1985, s. 20).

Největší pozornost autorka věnuje samozřejmě třetí z dcer, Perchtě. Nebýt její korespondence, mnoho bychom toho o této šlechtičně nevěděli. Perchta se z otcovy vůle ve svých dvaceti letech roku 1449 provdala za Jana (Hanuše) z Lichtenštejna. „*Byl hlavou rodiny, která držela na Moravě rozsáhlý majetek s hradními středisky v Mikulově a Valticích. Neméně velký majetek měl v Horních a Dolních Rakousích, kde to je především hrad Steiregg*“ (Skýbová 1985, s. 24). Bohužel majetek Lichtenštejnů nepatřil v této době jenom jemu, ale dělil se se svou matkou Hedvikou z Pottendorfu, dvěma sestrami, bratrem Jindřichem a bratrancem Vilémem. Lichtenštejnové byli především šlechtickým rodem německým, s úzkými vztahy na Vídeň. Neradostná Perchtina situace v manželství byla způsobena především nevyplacením slíbeného věna Oldřichem. Ten se smluvně zavázal vyplatit Perchtě tisíc kop českých grošů, bohužel ho vyplácel po částech několik let. Neradostné bylo také soužití Perchty s Janovou matkou, hraběnkou Hedvikou, a s jejími dvěma dcerami – Alžbětou a Barborou. Jejich představa o morálce byla zcela jiná než Perchty. Byla pro ně cizinkou, vetřelkyní, jejímu vlasteneckému citění se vysmívaly. Nedovolily jí vytvořit si vlastní zázemí na hradě, Perchty byla odsouzena pouze k milodarům z jejich strany nebo ze strany služebnictva, poddaných. „*Hanuš měl k Perchtě osobní antipatie. Byl to snad opravdu ve své podstatě muž zlý a nepřítel*“

k Perchtě se jen výjimečně pokoušel překonat“ (Skýbová 1985, s. 26). Perchta ochranu a pomoc hledala u rodiny. Její listy jsou důkazem toho, jaký byl skutečně její manželský život a soužití s Lichtenštejnem. Její listy byly plné rozhořčení, a i když si Oldřich nepřál, aby se ty informace dostaly na veřejnost, přesto tomu nezabránil. Celé království si vyprávělo o „*nešťastném manželství Perchty z Rožmberka*“, které se nezměnilo ani narozením dětí (Skýbová 1985, s. 24). Jako smírčí soudce se o lepší osud Perchty zasadil dokonce i Jiří z Poděbrad. Vše marno. Nakonec Perchta přežila nejen Hanuše, ale i své děti. Zemřela ve Vídni 2. 5. 1476.

Autorka zde i vysvětluje, jaké bylo postavení ženy ve středověku, zejména její roli v manželství. „*Každá středověká česká dívka se musela stát podle rozhodnutí rodičů nebo mužů, kteří za ní rozhodovali [...] „Pak dostala i věno, které spravoval její muž, ten byl ovšem ženě povinen zajistit na svém majetku její vlastní příjem*“ (Skýbová 1985, s. 29). Bohužel právě z Perchtiných dopisů víme, že Perchta za doby manželství velmi trádala, jak po psychické, tak i po fyzické stránce. Autorka v knize věnuje také pozornost vzdělání šlechtických dívek, uvažuje zde nad faktem, zda sama Perchta mohla psát dochované listy – dosavadní názory se shodují na tom, že to nebylo možné. Perchta své dopisy diktovala písaři Jindřichovi, dva dopisy jsou v němčině, pravděpodobně zaznamenané písařem Lichtenštejnem. Formulace dopisů je však zcela Perchty, jsou její vlastní. Čistě uměla. „*Perchta z Rožmberka svými dopisy prolomila ustálená pravidla korespondence. Její listy nejsou ani učení ani politické [...]. Nejsou ani milostné [...]. Bezprostředními slovy, nehledanými výrazy popisovala svou situaci a prostředí, v němž žila*“ (Skýbová 1985, s. 37). „*Perchta svými listy způsobila i jiné, neméně pozoruhodné zvětšení. Vlastně ji ztotožnily a proměnily v bílou paní rožmberskou*“ (Skýbová 1985, s. 38). Autorka též vysvětluje a charakterizuje jazykovou stránku Perchtiny korespondence, součástí knihy je i slovníček staročeských pojmů.

V knize je uvedeno dvacet pět listů od Perchty adresované jak otci Oldřichovi, tak bratrům Jindřichovi a Janovi. Dále zde najdeme i odpovědi zmíněných osob Perchtě nebo dopisy od Perchtiných komorných panny z Šiermarku a panny Machny. Jednotlivé listy jsou očíslovány, kurzívou je zde před každým dopisem uvedena datace a stručný obsah dopisu. Součástí knihy jsou i dobové fotografie zachycující život šlechty v 15. století, fotografie zámku Český Krumlov či podobizny Perchty z Rožmberka a Oldřicha z Rožmberka. Nalezneme zde také čtyři kopie korespondence mezi Perchtou, Jindřichem, Oldřichem a také Šiermaryn, které jsou dnes uloženy v třeboňském archivu (viz Příloha č. 6).

V následujícím rozboru se budu věnovat hlavně románům, které se zaměřují na historickou postavu Perchty z Rožmberka, známou také jako bílá paní. Romány se ponořují do hloubky jejího charakteru, odhalují její poutavý příběh a zachycují jejím prostřednictvím život české šlechty v 15. století, především však postavení ženy ve středověké společnosti a její roli v manželství.

Díla zabývající se fenoménem bílé paní, v tomto případě Perchtou z Rožmberka, čtenáři zprostředkovávají chronologický záznam jejího života a následnou přeměnu v bílou paní. Autoři detailně popisují literární obraz této postavy. Na základě komparace zvolených děl jsem dospěla ke zjištění, že táž látka často existuje ve více variantách a je zpracována hned několika autory. Jedná se zejména o těchto autorů: Zdeňky Bezděkové, Edy Kriseové, Adolfa Brabce a Jaroslavy Černé.

Nejobsáhlejším dílem, které vypráví o životě Perchty z Rožmberka je román od Zdeňky Bezděkové (1907–1999) *Bílá paní: obnovený obraz* (1979). Zdeňka Bezděková je považována za významnou českou spisovatelku, filoložku a překladatelku. Působila mimo jiné jako vedoucí katedry filologie na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích. Kniha je rozdělena do tří částí, které autorka symbolicky pojmenovala – Grizelda, Izolda a Perchta. Názvy těchto kapitol nejsou nahodilé, každá z nich využívá literárně známé ženské postavy, které symbolizují úděl ženy v manželství, ve společnosti, její vztah k manželovi, dětem, případně jejich nešťastnou lásku. Autorka převzala postavu Grizeldy z Boccacciova *Dekameromu*, obě mají společné atributy. Boccaccio Grizeldu ve svém díle popsal jako ženu vytrvalou, trpělivou a poslušnou, která se nikdy nevzdávala. Perchta je tak v první kapitole zobrazena podobně jako Grizelda, snaží se býti poslušnou a věrnou ženou Janovi (Hanuše) z Lichtenštejna bez ohledu na jeho kruté chování. „*Bůh určil ti ho, dcero milá, za průvodce a přítele na cestou životem [...]. Stává se nezřídka, že manželé si zvyknou, snad ho i tvá cnost změní [...]. Měla pořád přečistě dívčí představy o lásce, odevzdávala více duši a srdce, toužila, aby ji líbal na ústa – a on znal jen vášeň drsnou, rvavou*“ (Skýbová 1979, s. 74).

V druhé kapitole autorka využila motiv nešťastné a nenaplněné lásky Tristana a Izoldy. Izolda, dcera irské královny, byla donucena k sňatku s Markem z Cornwallu. Cele se oddala udatnému rytíři Tristanovi. Izolda i Perchta neměly možnost být se svým milým a byly provdány proti své vůli. V této kapitole se autorka zabývala vztahem Perchty s Janem z Hartmanic. „*Nazpaměť zná už pohádku o Izoldě, sama se stává Izoldou, a on, Jan – obšťastněný její důvěrou je ještě mnohem výš než rytíř Tristan, ne, nikdy nepozná*

Izoldu Bělorukou! V Perchtině báji je to figura nadbytečná a škrtá se. Izolda je jen jedna, Zlatovlasá, a tou je ona, paní z Růže!“ (Skýbová 1979, s. 180).

Třetí kapitola je dovršením nelehkého, těžkého osudu ubohé šlechtičny, Perchty. Stále častěji je zde jméno Perchty zaměňováno za Bílou paní, ženu, kterou nejčastěji vídají bíle oděnou procházet se komnatami jak v Mikulově, tak na Krumlově a jeho okolí. „*Ó, bratři moji, Jošte, Jene! volá bílá paní do šira chodeb. Znovu mě týrají, muž mě tepe, bičík vzal na mne a na Elišku, když jsme v podvečer vyšly na zahradu. Učila jsem ji znát hvězdy, ale jsem prý kouzelnice a dceru kouzlím učím! A o mé smrti zas už s mateří rozmlouvali, že by všem prý lépe bylo, kdybych nežila. Vyslechla jsem hovor v předsíni*“ (Skýbová 1979, s. 260). „*Jednou, když se přízrak Bílé paní zase mihl krumlovskou knihovnou, našli ráno na púlpitu rozevřenou knihu. Je to kronika Tristan a Izolda a je otevřena na předposlední stránce. Kde jinde by měla Bílá paní číst než v kapitole XIX., nazvané Smrt?*“ (Skýbová 1979, s. 319).

Knihy není jen vyprávěním o životě Perchty, ale je zároveň historií rodu Rožmberků a historických událostí 15. století v návaznosti na husitské války. Autorka se zde zabývá i mocenskými snahami Oldřicha z Rožmberka. V knize je uvedena řada historických jmen, např. Jan Kapistrán, král Zikmund, Zdeněk ze Šternberka, Jan z Rabštejna, Jan z Lobkovic aj. Autorka pracuje i s retrospekcí, jedná se zejména o vzpomínky Perchty Perchty na její dějství a mládí, vzpomínky na osoby jí milé a které v jejím srdci zanechaly nezapomenutelné stopy. Do děje jsou také zakomponovány dopisy Perchty adresované především otci a bratrům.

Zdeňka Bezděková v podtitulu románu použila slovní spojení „obnovený obraz“. Použití tohoto výrazu může znamenat, že autorka chtěla oživit určité historické období (husitské války, 15. století) a tím čtenáři tuto minulost přiblížit a dovést je k pochopení dřívější doby. Zároveň může obnovený obraz symbolizovat obnovení paměti, neboť v knize Perchta vzpomíná na události, které se udály, kterých byla svědkem. Samozřejmě autorka touto knihou vytvořila nový, aktualizovaný obraz života české šlechtičny na pozadí událostí 15. století.

Eda Kriseová (1940), česká novinářka a spisovatelka, v roce 2001 vydala román *Perchta z Rožmberka aneb Bílá paní*. Nemůžeme toto dílo označit za dílo historické, jelikož s některými fakty spojenými s rodem Rožmberků a Perchtou zachází velice volně a využívá autorskou fikci k vytvoření poutavého příběhu o české šlechtičně známé jako bílá paní. Za základ svého románu autorce posloužily dochované Perchtiny dopisy. Jejich zkoumáním vytváří svůj obraz života historických postav. I tato spisovatelka přibližuje

čtenářům pohnutou dobu 15. století, boje příslušníků pod obojí a katolíků, snahu Oldřicha z Rožmberka získat majetek a mocenský vliv v rámci českého království.

Román začíná rokem 1444 soudem Jana Smila z Kremže, který byl velkým stoupencem husitů a kterého právě Oldřich z Rožmberka již několik let vězní v hladomorně svého panství. Vězeň se spolu se svou ženou vzdává veškerého majetku a práv pod příslibem, že bude propuštěn. Oldřich však slib nedodrží. Získal Smilův majetek. Za to Smil proklíná všechny Rožmberky. Perchta je tady čtenáři představena jako mladá šlechtična zamilovaná do Petra ze Šternberka. Bohužel kvůli mocenské politice svého otce je její láska zahubena v samém počátku a Perchta je provdána za Jana z Lichtenštejna. Věrna svým morálním zásadám odmítá Petrovu nabídku k útěku. Autorka v románu líčí Perchtino utrpení na Mikulově, vykresluje zde povahu nejenom Jana z Lichtenštejna, ale i jeho matky a sester. Vhodně do děje zakomponovává i Perchtiny dopisy psané svým blízkým na Rožmberku. „*Ptají se, jak se mám. Chtěla jsem odtrhnout tělo od duše. Svě pozemské bytí předhodit šelmám, nebeské si ponechat. Kéž bych už byla stará, ošklivá a nežádoucí*“ (Kriseová 2001, s. 48). Chtěla by být dobrou ženou, jak si to žádají společenské konvence, ale nedokáže své utrpení skrývat. Nenávidí svého muže. Její přání o lepším zacházení nejsou vyslyšena, otec stále nevyplatil slíbené věno.

Do děje také významně zasahuje postava italského mnicha, fanatického řeholníka z řádu sv. Františka, Jan Kapistrán. Je to velmi zapálený katolík a rozhodl se ochránit České království před husitstvím. Na Moravě je velmi populární. Svou pozornost upírá také proti Židům a Turkům. Započal také davovou hysterii, ze které později vzešel tzv. protizidovský pogrom. Ponouká Oldřicha proti Jiřímu z Poděbrad, ten se však nechce pouštět do žádných zbytečných válek, které by ho ještě více zadlužily. S Kapistránem se na Krumlově setkává i Perchta, jež se zde zotavuje z těžkého porodu dcery Elišky. Poddaní ji začnou říkat bílá paní, protože nosí bílé šaty jako vdova. Perchta je k poddaným velmi laskavá. „*Tichá a zamyšlená brala do košíků jídlo z kuchyně a nosila je lidem do chudinského špitálu ve městě. Oblékala se do bílých šatů jako vdova a krumlovští ji začali říkat bílá paní. Lidé dole ve městě ji milovali, čekali na její příchod jako na spásu. Perchta, zimomřivá i v létě, se ohřívala v paprscích té lásky, ale uvnitř nosila pořád kus ledu, který neutával ani po kouskách*“ (Kriseová 2001, s. 114). Perchta se znovu musí vrátit ke svému manželovi, konečně přivede na svět dědice, syna Andriase. Autorka také v knize popisuje Perchtin údajný poměr se sluhou Štěpánem. Do rodného Krumlova se Perchta vrací až po smrti bratra Jindřicha, kdy vládu nad panství předává

Oldřich nejmladšímu synovi. Často na Krumlově vzpomíná na Jana Smila a na jeho kletbu – zůstala sama, většinu svého života protrpěla. Umírají všichni její blízcí – otec, bratr Jan, syn Andreas i Eliška, která žila s manželem ve Vídni. Umírá také nenáviděný Jan z Lichtenštejna, který na smrtelném loži žádá Perchtu o odpuštění. Toho se mu však nedostane. Majetek, který po něm nyní zdědila, věnuje chudým lidem a manželovi (vdovci) dcery Elišky. Umírá roku 1476. V závěru knihy čtenář nalezne monolog Perchty z Rožmberka, ve které vypráví o svém bloudění po chodbách, hradbách, sálech rožmberských hradů, zmiňuje tady svůj úděl starat se o potomky svého rodu, pomáhat zbožným, přinášet dobré zprávy,

Příběh rožmberské bílé paní zaznamenal také český básník a prozaik Adolf Brabec (1875–1928), který se věnoval především aktuálním tématům, ale i příběhům z historie našeho národa. Jeho povídka začíná rokem 1446, kdy na Rožmberk přijíždí mladý šlechtic Petr ze Šternberka. Muž, do kterého se zamilovala mladičká Perchta z Rožmberka. Avšak *„jako zlý démon vstoupil mezi dvě sobě zaslíbená srdce. Pítí oddaný, v obličejí zrudlý, nevládný, ale bohatý Lichtenštejn“* (Brabec 2014, s. 17). Právě Jan z Lichtenštejna se Oldřichovi z Rožmberka zamlouval mnohem více než Petr ze Šternberka. Perchta se nechce zdát své lásky, prosí svého otce o smilování. *„Při Bohorodičce a sladkém Ježíši vás, pane otče a mocný vladaři, zapřísáhám, nenechte mne stát se ženou toho, jemuž mé srdce nenáleží“* (Brabec 2014, s. 22). Od té doby se již s Petrem nepotkala. *„Bylo ji vidět často za nocí, zvláště měsíčních, téměř neslyšně jako stín bloudit po chodbách s rozpuštěným, krásným černým vlasem“* (Brabec 2014, s. 23). Roku 1449 byla provdána za Jana z Lichtenštejna. *„Statečný pane, lásku ode mne nežádej, ale chci být podle rozkazu svého otce tvou věrnou manželkou“* (Brabec 2014, s. 24). Brabec se ve své povídce hlavně zaměřuje na vyličení útrap Perchty za doby trvání jejího manželství, stejně jako již dříve zmínění spisovatelé. I on zde využívá Perchtinu korespondenci, zakomponovává ji do děje. *„Perchta sama si mnohokrát postěžovala v dopisech panu Oldřichovi, že děle příkoří a hrubosti v novém domově nemůže snášet“* (Brabec 2014, s. 27). Sílu a odhodlání do dalšího života jí dodalo Petrovo stálé přátelství. *„Tak žila mladá paní svůj hrozný život bez lásky a plný ústrků dále“* (Brabec 2014, s. 31). Často ji mohly vidět komorné, jak bloudí za nocí po rozsáhlých chodbách s rozpuštěnými vlasy. Ani narození dětí neulehčilo její situaci. Mimo Mikulova pobývala Perchta také ve Valčicích v dolních Rakousích. Matka Jana z Lichtenštejna, Hedvika, se chtěla Perchty navždy zbavit – do jídla jí přimíchala jed. Naštěstí služebná Perchtu včas varovala. Od té doby dostávaly nejdříve Perchtin pokrm kočky. Bohužel se pokusy otrávit šlechtičnu

opakovaly. V dopisech otci Oldřichovi a bratrovi Jindřichovi prosí o možnost navrátit se domů, prosí o vypořádání věna, aby aspoň trochu její úděl byl zmírněn. Po vyslyšení jejich proseb na Krumlově „*paní Perchta věnovala volný čas opět chudině a její dobročinné skutky získaly jí lásku lidu*“ (Brabec 2014, s. 42). Situace Perchty byla natolik tíživá, že se dokonce ve Vídni sešel smírčí soud, aby obnovil svatební smlouvu. Zůstalo však pouze u slibů. Oldřich Perchtu již Lichtenštejnovi nevydal a nenutil ji k návratu. Zbytek života Perchta věnovala chudým a trpícím. „*Ráda se odívala i ve stáří, když již proudy jejích černých vlasů šedivěly, do bílých šatů, [...]. Odmykala a zamykala své pokoje, jako by v nich hledala drahé bytosti, které již dávno na světě nežily. Žila jako samotářský bílý květ nad hrobem ztracené lásky a ztraceného života*“ (Brabec 2014, s. 50). Perchta zemřela 2. května 1476. „*Na starých zámcích zjevuje se v obrazotvornosti mnohých záhadný zjev této neskonalé dobré, utrpením života v světici proměněné pani*“ (Brabec 2014, s. 52).

Oproti Bezděkové se Brabec nezabývá podrobným líčením historických událostí, primárně se soustřeďuje na vylíčení života Perchty z Rožmberka. Postava Jana z Hartmanic (milenec Perchty v díle Zdeňky Bezděkové) se zde neobjevuje. Panství Valčice je lidovým pojmenováním rodového panství Valtice v držení pánů z Růže. Shodně s Bezděkovou a Kriseovou označuje potomky jmény Eliška a Andreas.

Posledním dílem představující život Perchty z Rožmberka je historický román *Perchta z Rožmberka – Prokletí bílé pani* (2015) od Jaroslavy Černé (1959), české spisovatelky a pedagožky, jež se ve svých dílech zabývá mystikou, vším, co je „mezi nebem a zemí“. Autorka v úvodu knihy objasňuje, odkud čerpala materiál k sepsání svého románu. Je to především kniha již zmiňovaná – *Listy bílé pani rožmberské* od PhDr. Anny Skýbové, CSc. Některé z listů Černá učinila součástí jmenovaného románu. Jak sama autorka uvádí „*právě zásluhou těchto historicky vzácných listů, prokletím a svědectvími o Perchtině zjevování v podobě Bílé pani byl její trpký život proměněn ve věčnost*“ (Černá 2015, s. 6). Kniha obsahuje také motto – jedná se o vnitřní monolog Perchty, ve kterém si klade otázky o tom, jaký úděl jí byl určen. „*[...] Co ještě mi může život vzít? Co ještě mi připraví, jestliže už teď nedokážu odpustit*“ (Černá 2015, s. 7).

Děj knihy začíná rokem 1449 svatbou Perchty a Jana z Lichtenštejna a následným odjezdem spolu se svými komornými Šiermaryn a Machnou na Mikulov. Přijíždějí do neútulného domova a jsou konfrontovány se sobectvím a nenávistí hraběnky Hedviky z Pottendorfu, pani na mikulovském panství a jejími dvěma dcerami. „*Bud' poslušná, manžel je tvůj pán*“ (Černá 2015, s. 29). Velmi těžce se Perchta a její skromné

služebnictvo vyrovnávají se situaci na Mikulově. Trápí je hlad, nedostatek teplého oblečení, nedostatek jakéhokoliv citu. V prvním dopise, který diktuje písaři Jindřichovi pro otce Oldřicha si dává ještě velmi záležet, aby nebylo poznat, jak těžce se jí zde žije. Na hradě je také Perchta svědkem orgií, jež se účastní hraběnka Hedvika, její dvě dcery a purkrabí. Je do hloubi duše otřesena. „*Paní hraběnka společně s dcerami a hradní purkrabí líhají v jednom loži! Bože odpust! [...] Dostala jsem se do samotného pekla*“ (Černá 2015, s. 58). V září 1450 porodila Perchta dceru Alžbětu. Doufala však, že narození dítěte obměkčí krutá srdce na Mikulově. „*Mělas porodit dědice! K čemu tě mám? A z věna jsme také nezahledli ani groš*“ (Černá 2015, s. 70). Nenávist žen graduje. Pokouší se několikrát Perchtu otrávit. Proto dávají ochutnávat pokrmy kočkám. „*Chtěli mě zabít! Otrávit jako krysu!*“ (Černá 2015, s. 69). „*[...] Až splní svou povinnost a porodí ti syna, pak už nám k ničemu nebude*“ (Černá 2015, s. 72). Perchtě je přidělen panoš Štěpán, který má hraběnce na Perchtu donášet. Když však spatří ubohou Perchtu, není toho schopen a stává se jejím přítelem a důvěrníkem. V dalším dopise Perchta prosí bratra Jindřicha o pomoc, jde jí o život. „*Musím odtud pryč. Věřím, že na mě nezapomeneš, protože já na tebe ve svých modlitbách myslím neustále. A tak poroučím svou duši Bohu. Kdo jiný mi v mém očistci a bídě pomůže, když ty nemůžeš přijet, abys viděl, jak zde uboze žiji? Kdy mohu odjet domů na Krumlov*“ (Černá 2015, s. 83). Chvíli klidu nachází na panství ve Valticích, kam odjela spolu s komornými, když Jan pobýval ve Vídni. Nachází zde na chvíli klid a mír. Bohužel ne na dlouho. Jan je rozlícen tím, že si dovolila odjet v jeho nepřítomnosti. Vztáhne na ni ruku, označí ji za děvku. „*[...] rány přšely jedna za druhou. [...] Soustředila se pouze na jediné – musím ochránit své břicho, poněvadž jestli v něm nosím další dítě ...*“ (Černá 2015, s. 88-89). Jan žárlí, domnívá se, že se panoš Štěpán stal milencem jeho ženy. Proto ho Perchta posílá s dopisem k Oldřichovi a prosí otce, aby se o něj postaral. „*Provdal si mě, drahý otče, ale v ten samý den jsi mě mohl pohřbít pod zem. [...] Modlím se za vás za všechny. Tvá ubohá dcera Perchta*“ (Černá 2015, s. 95). V říjnu 1451 se Perchtě narodil syn Jan. Příkoří však není konec, dokonce jí hrozí odebráním syna. Hraběnka Hedvika uvězní Perchtu na tři dny do věže o chlebu a o vodě. Ve věži Perchta vede rozhovor s Bohem, dovolává se jeho milosti. Klade si otázky, zda vůbec má v něho věřit, „*tak krutého Boha*“ (Černá 2015, s. 114). „*Ztratila jsem víru v Boha*“ (Černá 2015, s. 116). Oldřich vypravuje na Mikulov poselstvo, mají přivést Perchtu na Krumlov. „*Moje dcera – a žije hůř než poslední služebná*“ (Černá 2015, s. 118). Perchta se zde setkává s Petrem ze Šternberka, za kterého by se z lásky byla provdala. Na Krumlov si pro Perchtu přijíždí Jan, který Oldřichovi slíbil, že ji bude

vyplácet rentu, která jí jako manželce náleží. To se však nestalo. Opět živoří, opět musí strpět rány. Jediní, kdo mají s Perchtou slitování, jsou poddaní na Mikulově. „*Paní, vím, co se na hradě děje. Všichni to vědí! Sloužící na hradě i dobří lidé v podhradí. [...] Nenecháme tě hladovět! [...] A jednou paní, až se budeš mít lépe, pak nám to svoji dobrotou vrátíš*“ (Černá 2015, s. 140-141). Roku 1455 bylo Perchtě opět dovoleno vrátit se na Krumlov, nejprve však bez syna, ale pak, díky přimluvy bratra Jošta zde může být i se svými dětmi. Dozvídá se o smrti Petra. Po návratu zpět k Janovi je Perchta opět vystavena výhrůzkám a násilí. Její manžel se zadlužil, nutně potřebuje Perchtino věno. Na Krumlov se Perchta dostane až po dalších patnácti letech, to už mnozí její blízcí jsou po smrti, dcera Alžběta žije se svým manželem ve Vídni a Jan se příliš podobá svému otci. „*Z roztomilého chlapce vyrostl nezvladatelný mladík, který se zhlédl ve svém otci*“ (Černá 2015, s. 168). I syn Jan umírá mlád, zemřel na následky souboje. „*Kdo mi pomůže nést můj úděl, když samotný Bůh se ode mě odvrátil?*“ (Černá 2015, s. 170). Útěchou je Perchtě pomoc všem potřebným; rozhodne se na Zelený čtvrtek, den odpuštění, bohoslužeb a modliteb, začít vařit sladkou kaši. Umírá i její bratr Jan. Ještě před smrtí ji prosí za odpuštění, že ji nedokázal ochránit před krutým osudem. Poprvé ji tady zmiňuje jako bílou paní. „*A přitom zde, ve tvém rodném městě, tě všichni poddaní milují. Si jejich paní a za to, jak se o ně staráš, by ti nejraději líbali ruce. [...] Viš, jak ti říkají? [...] Si jejich Bílá paní, protože ve svátečních dnech v bílém šatu zaháníš hlad a dáváš naději*“ (Černá 2015, s. 176). 17. července 1473 umírá Hanuš (Jan) z Lichtenštejna a žádá Perchtu o odpuštění. Toho se mu však nedostane. „*Pak tě proklínám! Nemělas klidu na zemi, když ses přivdala do mé rodiny, ať ho tedy nemáš ani v hrobě! [...] Pak si tedy hlídej prokletý majetek Rožmberků, všechna jejich sídla hlídej, dokud se nerozpadnou v prach ...*“ (Černá 2015, s. 189). Perchta se rozhodla, že až do konce svého života bude chránit své potomky a dohlížet na to, aby měl chudý lid co jíst.

5. května 1476 se na Krumlově poprvé zjevuje přízrak bílé paní – o třetí hodině ranní v „*hodině mezi psem a vlkem*“. Spatřují ji kuchařka Barbora a pomocnice Klára. „*Na levé straně vyšla ze zdi bílá postava ženy, a aniž by si jí všimla, přešla kuchyní a zmizela v protější zdi*“ (Černá 2015, s. 195). Krátce po tomto zjevení sděluje pan Bohuslav ze Švamberka, správce majetku Rožmberků, smrt Perchty – zemřela 2. 5. 1476 ve Vídni. Po třech dnech se tedy její duch vrátil domů.

Knihy je celkem členěna do dvaceti osmi kapitol, ve dvaceti sedmi kapitolách je líčen osud Perchty a poslední kapitola přináší informace o tom, kdy a kde se bílá paní, Perchta z Rožmberka zjevila. Bylo tomu v letech 1539 až 1540, kdy se začala zjevovat

chůvám u kolébky Petra Voka z Rožmberka. Dále zvěstovala smrt posledního člena rodu pánů z Hradce Jáchyma 4. 1. 1604 nebo také se zjevila Švédům roku 1645, když chtěli ovládnout Krumlov. V novodobé historii se zjevila za dob nacistické okupace, roku 1944, kdy na Rožmberku pobývala skupina německých dívek, členek nacistické organizace. Objevila se také v roce 1996 či v roce 2012 mladé ženě, které zvěstovala šťastnou novinku – stane se matkou. To bylo zatím naposledy, kdy se bílá paní Perchta na Rožmberku zjevila.

Jak bylo zmíněno výše, autorka čerpá nejen z historických dokumentů (korespondence Perchty z Rožmberka), ale také z lidového vyprávění, pověstí, které jsou dosud mezi lidmi živé – například pověst o vaření sladké kaše. Autorka zůstává věrná historickým faktům, oproti Bezděkové, Kriseové a Brabci se zde liší jména Perchtiných potomků – zde Alžběta a Jan.

Fenoménu bílé paní jsou věnovány též některé povídky a romány světových autorů. V dalším rozboru se budu věnovat jejich analýze. V níže uvedených dílech se bílá paní zjevuje v hlavní či zástupné roli v závislosti na její funkci v příběhu. Autoři využili bílé paní a jejich atributů k posílení dramatickosti děje a umocnění atmosféry.

Prvním analyzovaným dílem bude *Bílá paní levočská* (1938) od maďarského spisovatele a publicisty Móra Jokaie (1825–1904). Svůj román sepsal autor na základě pověsti, kterou si na východním Slovensku, ve městě Levoča, lidé vyprávějí. Tato pověst je datována do dob kuruckých válek, kdy město bylo obklíčeno císařskou armádou. „*Vypravuje se, že tato žena zradila svůj národ. První a jediná žena v celých uherských dějinách, která se stala zrádcem národa*“ (Jókai 1938, s. 8). Kuruci byli žoldáci náležející k vojsku protihabsburské povstalecké šlechty a bojovali na straně Jiřího Rákociho a Františka II. Rákociho. Předobrazem bílé paní se stala mladá šlechtična, krásná Juliana Korponayová (1680–1714). Její otec byl důstojníkem tělesné stráže hraběte Imricha Tökölyho Zsigmond Ghéczy. Juliana se provdala za jednoho z kuruků Jánoše a porodila mu syna. A právě kvůli němu zradila svoji vlast, svou rodinu, svého muže. Stala se z ní totiž špiónka císařského vojska. Císař jako odměnu Júlíaně slíbil šlechtický titul a velký majetek pro jejího syna. Dále se dozvídáme, jak vypadalo město Levoča a jakým způsobem mohlo dojít ke vstupu nepřátelského vojska. Město chránily z jedné strany vodní příkopy, na druhé straně se nacházel příkrý svah vedoucí k levočskému potoku, a právě z něho vedl pramen, který se podařilo svést do města vykopáním tajné chodby, o níž téměř nikdo neměl ani tušení. Juliana, aby získala přístup k informacím, stala se milenkou velitele kuruků Štefana Andrásyho. Jednoho dne ukradla Andrásymu klíče od

tajné chodby, která vedla z města přímo do rychtářova domu. Napomáhá jí Kristýna, rychtářova dcera. Jsou však prozrazeny. Julianin manžel je veřejně zostuzen. Odměna však Julianu nečeká, císař totiž zemřel, Juliana se k němu nedostala včas. Místo slíbené odměny ji čeká poprava za vlastizradu a špionáž. Na popravu čeká na hradě Červený Kameň, do té doby je podrobena mučení.

Autor nás na začátku románu seznamuje s dějem. Začíná popisem obrazu na jedné z tajných bran do města, na němž je vyobrazena bílá paní v postavení, jež odpovídalo jejímu morálnímu prohřešku – zradě. „*Na obraze je namalována dáma v bílém obleku s červeným šátkem přehozeným přes ramena; oči dámy hledí do dálky, jednou rukou kyne, jako by někoho volala, druhou rukou strká klíč do zámku u dveří*“ (Jókai 1938, s. 7). Kyne císařským vojákům, kteří se díky ní dostanou až do města. Postava bílé paní se v knize objevuje jen zřídka. Figuruje zde jako zástupná osoba hlavní hrdinky Juliany. Bílá paní se z ní stává v průběhu knihy, proměňuje se v ni po svém vlastizrádném činu. Stává se z ní žena beze jména, bez vlasti. „*Poslyš, co pravím, ty, jež nemáš jména „levočská bílá paní“.* [...] *Nevím, kdo jsi. Neznám tě. Zapomněl jsem, že jsi, kdy zkřížila mou cestu*“ (Jókai 1938, s. 389).

„[...] *Proto malují obraz její na dveře a na zdi v témž postavení, v jakém se dopustila zrady, proto nedají jí klidně zajít, klidně umřít, jako každému jinému, jemuž svět s poslední hroudou dává do hrobu i odpuštění; proto ji nechávají za jasného dne tady strašiti a výstražně se zjevovat, aby svůdným svým zrakem po staletí hlásala svou špatnou pověst, aby děti si ji navzájem ukazovaly: „Hle, to byla ta bílá paní, jež zradila svou vlast“*“ (Jókai 1938, s. 8-9). Bílá paní zde není poprvé zobrazena jako ochránitelka, dobrý duch svého rodu a vlasti, ale jako „duch“ odsouzený k věčnému bloudění. Pověst o levočské bílé paní má sloužit jako odstrašující příklad pro ty, kteří by se chtěli dopustit podobných činů.

Německá autorka Helga Torstenová přináší ve své milostné povídce s detektivními prvky *Bílá paní z Bergenfelsu* (1992) další ukázkou ztvárnění fenoménu bílé paní. Helga Torstenová mistrně postavila děj milostné povídky na opakování několika magických symbolů, aby umocnila tajemnou atmosféru díla – černá kočka, černý pták, netopýří, bílá paní s kápí, hodina duchů (čas mezi půlnocí a jednou hodinou ranní). Kočka je „*ambivalentní symbolické zvíře. Ve středověku byly kočky považovány za zvířata čarodějnic [...]. Pověra proto spatřuje v černé kočce nešťastný omen*“ (Becker a Patočka 2002, s. 119). Symbol netopýra zvláště v německém výtvarném umění je symbolem

„závisti, která se neukazuje zjevně“ (Becker a Patočka 2002, s. 189). Prostředí hradu s cimbuřím dodává dílu romantický nádech.

Již na začátku povídky nás autorka vtahuje do tajemné krajiny hradu Bergenfelsu. Kdysi „strašidelný“ hrad nyní slouží jako hotel, avšak zničením se na něm v „hodině duchů“ začínají především hostům dít podivné věci – major Brown spadne z postele a zlomí si nohu, hraběnce někdo ukradne velmi cenné šperky (diamantový náhrdelník, diadém a brilantové náušnice), baronka spadne z prvního patra, při čemž si zlomí obě ruce a vymkne si kotník. Kvůli tomu kníže Nikolas z Friedbergenu (vnuk poslední majitelky panství kněžny z Friedbergenu) povolává do služby hradního detektiva – v našem příběhu jím je mladá nezkušená Tanja Jassenová. Za těmito incidenty stojí dle názoru hostů právě nezvěstná kněžna z hradu Bergenfels, která dle pověsti na panství od svého zmizení straší jako bílá paní s kápí. Ta se skutečně několikrát objevuje na hradě jako tajemný přízrak, který nevěstí nic dobrého. „*Tanja [...] zděšeně sebou trhla, když spatřila ženskou postavu ve vlajících šatech a se staženou kápí. Žena stála úplně nahoře na ohromné věži a dívala se na ně. V té chvíli udeřil zvon. Jedna hodina. A současně zmizela i ženská postava. Mlha se roztrhala, odplouvala jako cáry šedobílého závoje, které se o něco později rozplynuly jako by jich nikdy nebylo*“ (Torstenová 1992, s. 8). Její příchod vždy zvěstuje přítomnost černého ptáka. Tanje v pátrání pomáhá pan Seefeld, ze kterého se taktéž vyklubal detektiv. Společně se snaží přijít na kloub podivným událostem. Po dalších nehodách oba věří, že situace je jiná, než se zdá, je v tom něco víc. Atmosféra na hradě houstne, Tanja ani Seefeld neví, komu věřit a koho podezírat. Zápletka se přiostrňuje, Tanje se zdá podivné chování knížete Nikolase – jednou je milý, podruhé odtažitý, dokonce hrubý. Tanja společně s panem Seefeldem po prohlídce síně předků zjišťují, že kníže má bratrance Michaela, který je mu neskutečně podobný. A právě Michael se snaží na hradě v přestrojení za Nikolase pátrat po závěti zmizelé kněžny – hodlá pro sebe získat její majetek a stát se dědicem panství. S Michaelem je v knize spjatý jeden z tajemných symbolů – přítomnost černé kočky. Zjevuje se vždy, když je „na scéně“ právě „falešný Nikolas“. „*Tanja [...] neměla tušení, proč ho kočka napadla. Udělala to v tom samém okamžiku, kdy ji bral za ruku. Jako by ji chtěla chránit*“ (Torstenová 1992, s. 32). Jeho plán tak detektivové překazí. Kočka se znovu objeví na závěr příběhu v okamžiku, kdy je Michael usvědčen ze svých činů. Nenechá se zahnat, je neodbytná, jako by něco svou přítomností naznačovala. „*Kočka se Tanje opět zapletla pod nohy. Když Tanja chtěla pokračovat, kočka ji začala chytat za nohavice. [...] Kočka na ni čekala. Když spatřila Tanju, přešla k malému otvoru ve zdi a před ní zastavila.*“

[...] *Scházeli za kočkou dolů*“ (Torstenová 1992, s. 48). Kočka je dovedla do podzemní kobky, kde spatřili kostru ženy, jež držela v rukou svitek. Když si ho přečetli, zjistili, že se jedná o závěť zmizelé paní kněžny. „*Já, Louisa Augustina Maximiliana, kněžna z Friedbergenu, tímto prohlašuji, že je mou nezvratitelnou vůlí, aby můj synovec Nikolas, kníže z Friedbergenu, po smrti svého otce zdědil hrad Bergenfels i se všemi polnostmi a lesy. Tímto vyděduji svého vnuka knížete Michaela, protože se mě snažil okrást*“ (Torstenová 1992, s. 49). Následně černá kočka uléhá po boku nalezené kněžny a umírá. „*Možná zemřela už před třiceti lety a možná to ani nebyla kočka, ale duše staré kněžny, která nenacházela klidu a teprve teď je vysvobozená, protože si může být jistá, že spočine v hradní kapli*“ (Torstenová 1992, s. 49). V tomto případě autorka nevyužila symbolu kočky jako nešťastný omen, ale jako ochranný prvek, který náleží k symbolu bílé paní. V samotném závěru se dovídáme, kdo zavinil nehody hostů. Byla to skutečně bílá paní, pravděpodobně duch zemřelé kněžny, která si nepřála přítomnost cizích lidí na hradě. „*Babička byla vždycky proti tomu, aby se z hradu stal hotel. [...] Nechce tady cizí lidi a snaží se je zastrašit*“ (Torstenová 1992, s. 44). Příběh končí happy endem – Tanja se zasnoubí s Nikolasem.

Německá autorka Marianne Schwarzová se podobně jako jiní spisovatelé nechala inspirovat pověstí o bílé paní a využila fenoménu této postavy k sepsání milostné, téměř fantastické povídky *Bílá paní na zámku Morath* (1993). Děj povídky je zasazen do 20. století, střetávají se zde dvě dějové linie – životní příběh dívky Irmgardy z Rothenbuchu, která pobývala na panství Morath v 16. století, a současný příběh lásky a hledání místa v životě hrdinů Rüdigeru, syna majitele panství, který se vrací zpět domů, aby převzal správu zámku, a jeho přítele Lothara Helmerse.

Irmgarda byla krásná mladá dívka a dědička panství Rothenbuch, panství sousedícího s morathským. Tyto rody se proto rozhodli sňatkem spojit své majetky, avšak Irmgarda se již zaslíbila mladému panošovi. Bohužel však jejich láska nedostala šanci, panoš byl vyhnán a dívka poslána na zámek Morath. „[...] *žila na Morathu jako zajatkyně*“ (Schwarzová 1993, s. 17). Celé dny trávila v zámecké kapli a hrála na varhany, v každé tónině zaznívala její rozbolavěná duše. I poslední den před svatbou takto trávila volné chvíle, dokud náhle varhany neztichly a po Irmgardě se slehla zem. Všichni se domnívali, že se utopila v močálech kolem Morathu. Její mrtvola se však nikdy neobjevila.

Záhadnou ženu hrající na varhany v zámecké kapli panství Morath jednoho večera spatří i Lothar, který je na návštěvě u svého přítele, a protože je i historikem, zajímá se o

historii zámku. „*U varhan neseděl žádný důstojný mistr, ale žena. vlastně spíš dívka. A ta dívka tak neobyčejně krásná, že Lothar dosud v životě neviděl krásnější, jak mu blesklo hlavou. Ve sporém měsíčním světle působila její krása přízračně a nadpozemsky. Měla na sobě dlouhou bílou řízu, jejíž vlečka se jako nadýchaný oblak rozložila na stupně u jejích nohou. Říza byla velmi přiléhavá a dávala tušit půvabné tvary dívčiny postavy. Tenoučkový závoj jako by bezděčně spočíval v hlubokém výstřihu a působivě podtrhával jeho krásu. Z bohatě nabíraných rukávů zářila část sněhobílých paží a ruce. [...] Plavé vlasy vypadaly v měsíčním světle jako stříbro, jejich prstýnky spadaly dívce do čela a na jemné tváře a vyčesaný do uzlu obnažovaly její útlou šíji. To všechno vytvářelo obraz, jaký by ani velcí malíři uplynulých staletí nedokázali namalovat lépe“ (Schwarzová 1993, s. 8). Nikdo však takovou ženu na zámku nespátřil a nezná ji. Matka Rüdigerera, hraběnka Adelheid, se domnívá, a zároveň Lotharovi vysvětluje, že se pravděpodobně setkal se zámeckým strašidlem. „*Opravdu jste se musel setkat s Irmgardou z Rothenbuchu, s nešťastnou dívkou, která se kdysi odmítla stát zámeckou paní na Morathu, ale kterou to sem bůhvíproč neustále táhne“* (Schwarzová 1993, s. 16). Lothar byl dívkou jako uhranutý, snaží se pochopit, čeho byl svědkem a co mu „nedá spát“. Kvůli této dívce – přeludu zruší i své zasnoubení a zapomnění hledá v badatelské činnosti. Cestuje po světě, navštíví Indii, Turecko, severní Afriku, Mexiko. A právě zde spatří další dívku. Dívku, která mu připomene události prožité na zámku Morath. Jedná se o slavnou pianistku Nathalii Winterovou. Skladba, kterou hraje, je tataž, kterou slyšel u svého přítele Rüdigerera v podání krásné varhanistky. Oba mladé lidi k sobě něco tajemného, nepopsatelného přitahuje. Naleznou v sobě zalíbení. „*[...] byla jsem jako posedlá a cítila jsem neodolatelné nutkání hrát, jenom bez ustání hrát, jenom bez ustání hrát pro stále početnější a stále nové obecenstvo. Moje hra byla něco jako hledání, jako honba za něčím. Sama jsem nevěděla, co hledám. Snad sama sebe – nebo tebe? Ale teď vím, že už nemám, co hledat. Už jsem tě našla, našla jsem tě pomocí své hudby a najednou v sobě cítím klid a smíření“* (Schwarzová 1993, s. 44). Jak Lothar, tak Nathalie zjišťují, že jsou navzájem propojeni s osudem nešťastné Irmgardy. Osudné je pro oba datum 28.5., den, kdy Lothar naposledy spatřil Irmgardu – bílou paní, a Nathalie v ten samý čas, den před plánovanou svatbou, prodělala duševní otřes, na jehož základě zrušila sňatek. „*[...] vypadala jako by z ní vyprchal život, působila, jako by její duše odešla z těla“* (Schwarzová 1993, s. 52). A právě teď, po třech letech, Nathalie opět prožívá duševní kolaps. Čtenář se v napínavém líčení dozvídá, že pravděpodobně Nathalie a Irmgarda jsou jedna a tataž postava; lépe řečeno, duše Irmgardy žije v postavě Nathalie. Tajemnější je to o to více, že milý*

Irmgardy se jmenoval Hans Helmer, nastávající manžel Nathalie je Helmers, Lothar Helmers. „*Kruh se uzavřel*“ (Schwarzová 1993, s. 60).

Autorka ve svém díle mistrně popisuje romantickou atmosféru panství Morath a okolní krajiny. Romantickým prvkem je zde i vlastenectví, které se projevuje v charakteru postavy Rüdigerera. „*Ta léta v cizině byla pěkná a pro můj vývoj užitečná. Ale můj vlastní život začíná až tady, doma. Tady mám své poslání do budoucna i svoje kořeny. Ano, všude dobře, ale doma nejlíp. [...] mně se zdá, že teprve tady můžu skutečně volně dýchat*“ (Schwarzová 1993, s. 11). Autorka používá k dokreslení tajemné atmosféry barvitého líčení, „*[...] byla zase jasná noc a měsíční světlo zalévalo stříbrnou září vnitřek kaple. Chvillemi měsíc zašel za mraky a uvnitř se setmělo. Jenom malý plamínek věčného světla svítil do tmy*“ (Schwarzová 1993, s. 20). Detailně se zaměřuje na zachycení okamžiku zjevení bílé paní, kterou následně popisuje a charakterizuje. Bílou paní zde autorka nezachycuje jako poselkyni nešťastných zpráv, smrti, ale jako nešťastnou bytost hledající klid a mír.

Postava bílé paní se objevila i v knižním titulu Maji Merlingové *Annakronská bílá paní* (1996). Již z názvu by se dalo usuzovat, že hlavní roli bude hrát bílá paní z Annakronu. To je však špatná domněnka. Autorka této milostné povídky pouze postavy bílé paní využila jako zástupného motivu k vygradování zápletky a vyvolání tajemné atmosféry. Bílá paní se v povídce sice zjevuje, nicméně to není žádný duch bývalé šlechtičny z Annakronu, ale přestrojený hrabě Florian von Rottenfels hledající spolu s bratrem Cornellem poklad ukrytý právě na pozemcích annakronského panství. Převleku za bílou paní a pradávné pověsti o annakronské bílé paní jen využil k odlákání pozornosti od svého činu. *Už se na roli bílé paní těším. Budu strašidlo k pohledání*“ (Merling 1996, s. 25). „*[...] ze stínu prastaré vrby vystoupila strnulá postava – bílá paní*“ Princezna Anna „*ihned poznala, že bytost, která ji nahnala tolik strachu, se bílé paní podobá jako vlk Karkulčině babičce. Vždyť to nemá ani jeden atribut opravdového strašidla.*“ (Merling 1996, s. 37).

Prozaická umělecká tvorba zpracovávající téma bílé paní je zde začleněna do kontextu především dvou literárních diskurzů: romantismu a realismu. Z typických romantických motivů zde můžeme spatřit symbol obrazu hradu, které je pro bílou paní buď vězením, zejména v případě Perchty z Rožmberka a jejího pobytu na Mikulově a panstvích Lichtenštejnů, nebo sídlem, ve kterém nalézají ochranu, oporu, rodinnou vzpomínku. „*Trávila tam život smutný a byla téměř jako ve vězení*“ (Ruth 1895, s. 15). Za vězení bychom také mohli považovat v přeneseném slova smyslu manželství Perchty

s Janem z Lichtenštejna. „*Perchta z Rožmberka vyrostla ze stromů páni z Růže jako ratolest a ku kmenu Lichtenštejnův byla svazkem manželství připoutána*“ (Dvorský 1874, s. 99). Romantismus v hradech a zříceninách nalézal „*paměť a stopy času*“ (Hodrová 1997, s. 28). Je to místo, kde se spojuje historická minulost s přítomností, místo, které vyvolává nostalgii, místo, v němž se odehrávají individuální dramata a v neposlední řadě místo spojené s přítomností hlavní postavy, v tomto případě bílé paní. „*[...] pětiletá růže a toto seskupení budov náleží k sobě tak těsně, a tak přirozeně, jako náleží jitřenka rodicím se dni, [...] tato těsná, přímo osudově zřetelná souvislost mi byla od prvního spatření těchto míst tak nápadná, působivší mi přímo jistý druh překvapeného úžasu*“ (Šimánek 1937, s. 36). Je to prostor „*skrývající tajemství a klíč k němu*“ (Hrbata 1999, s. 31). Se symbolem hradu se pojí i motiv vlastenectví a osudu národa. Díky literárnímu odkazu probouzejí ve čtenáři národní vědomí. (Hodrová 1997). Opět v případě Perchty z Rožmberka jsou hrady Rožmberk, Telč, Třeboň, Jindřichův Hradec kulisou, na jejímž pozadí se rozvíjí příběh rodu pětileté růže. Všichni jeho členové jsou s hradem „*spjati, s jeho minulostí i přítomností, neboť starobylé sídlo je dědictvím i pamětníkem*“ (Hodrová 1997, s. 36), ale i místem „*zániku a utrpení*“ (Hrbata 1999, s. 32). Bílou paní můžeme do jisté míry považovat i za typ romantického hrdiny – hrdiny vydědence, osamělého jedince, jenž je osudově determinován a situace, ve kterých se ocitá vycházejí z jeho postojů a citění (Hrbata 1999). Bílá paní je ve většině případů nešťastnou postavou, jejíž láska nebyla naplněna a touží po vysvození. Je ale také charakterizována jako milující, starostlivá, pečující, ochránkyně.

Za realistický prvek zde můžeme spatřovat oživený obraz minulosti, současně s příběhem bílé paní se čtenář dozvídá i o historii zejména české šlechty (viz dílo Dvorského, Bezděkové, Skýbové, Černé). Autor stojí nad příběhem, často využívá jazykových prostředků typických pro dané období (archaismy, historismy, germanismy, ...). Spisovatelé vycházejí nejen z lidové slovesnosti, ale i ověřených, pravdivých pramenů (viz Listy Perchty z Rožmberka).

5.2 Poezie

Bílá paní Perchta z Rožmberka a její životní i posmrtný úděl se objevuje i v několika básních 19. a 20. století. Jeden z jejích prvních moderních popisů dokonce zaznamenáme právě v básnické sbírce, ve Výkladu ke Kollárově Slávy dceři (1832). Zde je bílá paní označena za dobrého ducha v podobě bílé ženské postavy, se svazkem klíčů u pasu a s bílou voskovou svíčí v ruce. Je zde označena za Perchtu, dceru Oldřicha II. z Rožmberka a Kateřiny z Vartemberka. Často se zjevuje v knížecích pokojích u kolébek

příslušníků rodů spřízněných s rožmberskou šlechtou. Proto se zjevuje například v Berlíně, Londýně, ale nejvíce v Jindřichově Hradci, Krumlově a Telči (Kollár 1862).

V Kollárově *Slávy dceři* (1832) v prvním zpěvu *Sála* najdeme znělku č. 19, ve které autor představuje bílou paní. Znělka je napsaná pětistopým trochejským metrem, autor používá humanistickou češtinu Bible kralické. Bílou paní tady popisuje jako hezoučkou, ale divnou tak a lehoučkou „že ji zovu českou Bílou paní“ (Kollár 1832, s. 48). V jeho podání má pleť bělostnější než alabastr, nejmilejší jí je bílá barva.

„Všecko při Ni, vůkol Ni i na Ni
jest, jak u Vestálky, běloučké,
ode hlavy k patě samoučké,
že kdo nezná, s úctou se Ji klaní;“ (Kollár 1832, s. 48).

Kollár použil velké písmeno v zájmenech vztahujících se k bílé paní pravděpodobně pro zdůraznění významu dané postavy. Je zde také zmíněna postava Vestálky, starořímské panenské kněžky, která byla služebnicí bohyně Vesty a jejím úkolem bylo hlídat a udržovat posvátný oheň v chrámu bohyně²⁸. Kollár tuto zmíněnou antickou postavu využil k zesílení motivu bílé paní jako ochránčyně rodu (bohyně Vesta je bohyní rodinného krbu).

Další z básní, které zde detailněji představím, napsali parnasistní básníci Jaroslav Vrchlický a Ján Kárník a autor dekadentní poezie Josef Šimánek, jehož báseň o bílé paní však vznikla až ve 30. letech 20. století. Cílovou skupinou poslední vybrané básně je primárně mládež a vznikem patří již do druhé poloviny 20. století. Seznamuje s neznámou bílou paní na zámku Frýdlant a jejím autorem je Jiří Žáček.

Vrchlický je považován za jednoho z nejvýznamnějších českých básníků 19. století, obvykle je řazen do okruhu parnasistních, resp. ručovsko-lumírovských básníků (o jeho poetice viz Haman, Tureček 2015). Jeho básně jsou převážně lyrické, plné emocí a silných obrazů, věnoval se však i epice. V ní se často inspiroval historickými událostmi, mytologií a exotickými i historickými krajinami.

Jeho báseň *Bílá paní* vyšla ve sbírce básní a textů *Kytice Komenského* roku 1892 u příležitosti třístého výročí narozenin „učitele národu“ Jana Ámose Komenského. V uvedené sbírce jsou zastoupeny i další básně od spisovatelů první a druhé poloviny 19. století – například *Belsazar* od A. Heyduka, *Štěstí* od J. Nečasa nebo *U pomníku J. A.*

²⁸ Vestálka [online]. [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Vest%C3%A1lky>

Komenského od E. Musila-Daňkovského. Společným jmenovatelem uvedených básní je zdůraznění vlasteneckého motivu.

Bílou paní Vrchlický vidí jako sténající, nešťastnou „*v svém žití*“ Perchtu, která nemá klidu ani v hrobě, objevuje se „*v opuštěných prázdných síních*“, bloudí s pláčem, lká nad osudem české šlechty (Vrchlický 1892, s. 91).

Vrchlického báseň má silné vlastenecké vyznění. Bílá paní se totiž nezjevuje jen v okamžiku, kdy má její rod stihnout nějaká krutá rána, ale také v okamžicích, kdy se naše vlast ocitá v nebezpečí. Vrchlický tak odkazuje k starobylé báji o sténající bílé paní. Právě z důvodu využití tohoto motivu (sténající paní) můžeme usuzovat o znalosti autora látky spjatou s Meluzínou. Vrchlický měl silný vztah k francouzské literatuře, inspiroval se románským středověkem atd. Z francouzské literatury především překládal a tím čtenářům zprostředkovával „*povědomí o francouzské (románské) provenienci*“ a dokazoval tím světovost české kultury (Haman, Tureček 2015, s. 156). Vrchlický v básni zdůrazňuje nutnost přítomnosti této démonologické postavy – nenaříká jen nad osudem svého rodu, ale nad osudem celého národa. Tím tato báseň dostává širší rozměr. Básník čtenáře oslovuje, vnímá ho jako potomka českého národa, který je těžce zkoušený. „*Vypravěče tak neprojektuje do nitra jednající postavy a zachovává si odstup referující vnější perspektivy*“ (Haman, Tureček 2015, s. 141). Předkládá čtenářům – vlastencům myšlenku o tom, že by se měli zamyslet nad tím, jaký je vztah mezi realitou a světem nadpřirozena – proč se bílá paní zjevuje? Dokud nebude zpět na svých hradech česká šlechta, bude Bílá paní – Perchta – bloudit a naříkat po chodbách krumlovského zámku. Možná z toho důvodu můžeme tady bílou paní vnímat jako symbol špatného svědomí národa v zacházení s národním kulturním dědictvím.

*„Musí bloudit, musí lkáti,
včera lkáti jako dneska,
pokud nám tě nenavráti
ztracená ty šlechtě česká!
Lepším duchem tvého rodu,
velkým pro vlast' v horování,
stínem bývalé tvé slávy
jesti ona bílá paní“* (Vrchlický 1892, s. 92).

Dalším autorem, který poeticky zpracoval motiv bílé paní, byl moravský básník, publicista a prozaik Jan Kárník (1870–1958). Mimo jiné se také věnoval překladu polské literatury. Stejně jako Vrchlický byl považován za parnasistu. Jeho tvorbu následně

ovlivnil i Josef Václav Sládek. Jeho básně mají písňovou formu. Inspiroval se rodinným prostředím, národním cítěním, a především láskou k rodnému kraji. (Forst, Opelík, Merhaut 1985). Jeho básnická tvorba byla publikována v několika periodikách jako *Nový život*, *Vlast*, *Osvěta*, *Lidové noviny* a další. K jeho sbírkám patří *Moravská symfonie a jiné básně* (1919), *Soumrak rodu Jamborova* (1921), *Závětrí* (1928), *Vosí hnízdo* (1932) aj.

Kárníkova báseň *Bílá paní* ze sbírky *Vlast'* (1905-1906) odkazuje stejně jako u Vrchlického na Bílou paní – Perchtu z Rožmberka. Lze to vyčíst již z první sloky:

„*na skále baštou obdány,*

kde vládl rytíř v těžké zbroji“ (Kárník 1905-1906, s. 299).

Kárník tak vhodně do básně zakomponoval dobové reálie spjaté s Perchtou z Rožmberka – zámek Český Krumlov, který skutečně stojí na skále a má i svou baštu. A právě zde v jednom ze sálů visí obraz krásné paní s velmi smutným výrazem. Jak víme z dopisů Perchty z Rožmberka adresovaných otci Oldřichovi z Rožmberka a bratru Jindřichovi, její manželství nebylo šťastné. Manžel ji nemiloval, ponižoval ji i týral.

Kárníkova *Bílá paní* je krátkou básní napsanou formou sonetu – první dvě sloky jsou čtyřveršové se střídavým rýmem, další dvě sloky jsou tříveršové. Veršová forma byla pro parnasistní básníky důležitým básnickým prostředkem, právě sonetu se věnovali velmi často, smysl měli i pro jiné historické žánry, např. Vrchlický například užíval ritornel, blankvers, villonskou baladu, rondel apod. Preferovali přísné formy, jako je právě sonet. V Kárníkově podání forma sonetu slouží k vylíčení utrpení z lásky.

„*Kdys žila jenom v odřikání,*

šla z cesty choutkám manžela,

jenž pod hradem své lovil laňky“ (Kárník 1905-1906, s. 299).

Dalším příkladem parnasistní lyriky v uvedené básni je i důraz na vizuální kvalitu básnického obrazu, autor zde používá epiteta vyvolávající smyslové vjemy: tichý sál, krásná paní, smutné rysy, vyčítavý výraz,

Báseň *Bílá paní* můžeme nalézt v knize *Bílá paní* (1937) českého básníka, prozaika a dramatika Josefa Šimánka (1883–1959). Stejně jako Vrchlický a Kárník byl i Šimánek považován za parnasistu, resp. pokračovatele Vrchlického poetiky (Forst, Opelík, Merhaut 1985). Šimánek začínal jako dekadentní básník, kterého bychom mohli zařadit mezi představitele České moderny. Jeho literární dílo se často zabývalo okultními a mystickými tématy, vykresloval exotické krajiny Egypta, Španělska a tajemná zákoutí Starého Města v Praze. Významně přispěl k vývoji české sci-fi literatury a skautingu.

Mezi jeho další díla patří například *Kapky jedu* (1908), *Putování malého elfa* (1911), *Oživlé mramory* (1920), *Fainaretina triéra* (1928) aj. (Forst, Opelík, Merhaut 1985).

Báseň *Bílá paní* je součástí Šimánkova prozaického díla *Bílá paní* (1937). Je to prolog románu, který obrazně představuje bílou paní spjatou s rodem „pětিলisté růže“. Čtenáři ji představuje jako „*duch v prachu věků, přísvit záhudný, proradně lhoucí úsměv života, paní Perchta*“ (Šimánek 1937, s. 10-11). Ve shodě s předchozími básněmi (Vrchlický, Kárník) je i zde bílá paní stylizovaná do podoby strádající, trpící a milující bytosti.

Báseň sestává z 21 čtyřveršových slok se střídavým rýmem. Autor zde odkazuje k bílé paní jako vzpomínce na minulé doby:

„*Jak vzpomínkami věku zemřelých
jde paní Perchta pokoji v ten čas*“ (Šimánek 1937, s. 11).

Ve vztahu k ní nepoužívá jen přímé pojmenování, ale i metaforická spojení:

„*[...] Bílá Paní, mrtvé půdy květ
[...] přísvit záhudný,
proradně lhoucí úsměv života*“ (Šimánek 1937, s. 10).

Spojujícím motivem básně je zde rodový znak pětिलistá růže²⁹ a místní realie spjaté s Jindřichovým Hradcem – rybník Vajgar³⁰ či sídlo pánů z Chudenic³¹.

„*Rodové růže zlatých listů pět
studenou pečeť stínů obráží*“ (Šimánek 1937, s. 10).
„*Když sluncem nad Vajgarem vychází,
zdá se, že Fatu Morganu jsi shléd,*

²⁹ Znak pětिलisté růže je spjatý s rodovou větví Vítkovců. Dle staré erbovní pověsti Vítek z Prčic rozdělil rodný majetek mezi pět synů. Nejstarší Jindřich získal hradecké panství a v erbu zlatou růží na modrém štítě. Druhorozený Vilém obdržel Landštejn a Třeboň, jeho znakem erb zdobila stříbrná růže na červeném poli. Třetí Smil dostal panství strážské a bystřické, jeho byla modrá růže ve zlatém štítě. Čtvrtý syn, Vok, si ponechal otcův erb – červenou růží na stříbrném poli. Náleželo mu panství na Krumlově a Rožmberku. Poslední, nemanželský syn, Sezima si ponechal panství ústecké a jeho rodová růže byla černá na zlatém poli. (Vítkovci: Dělení růží. In: *Trebonskanocturna.cz* [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.trebonskanocturna.cz/vitkovci-deleni-ruzi/>)

³⁰ Rybník Vajgar je jedním ze základních symbolů Jindřichova Hradce. Původně nesl název Zámecký. První zmínky o něm můžeme nalézt již ve 14. století. (CZINEGOVÁ, Anna. Vajgar. In: *Kct-tabor.cz* [online]. 2015 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.kct-tabor.cz/gymta/JihoceskeRybniky/Vajgar/index.htm>)

³¹ Páni z Chudenic jsou spjatí s jindřichohradeckou šlechtickou větví, panství získali díky sňatkové politice po vymřelém rodu Slavatů. (Černínové z Chudenic. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cern%C3%ADnov%C3%A9_z_Chudenic)

[...]

*Je doba hbitá, nikdy neleníc –
však ironicky zní zpěv marnosti,
když v římsách sídla pánů z Chudenic,
se chladný úsměv věků rozhostí“* (Šimánek 1937, s. 9).

Šimánkova *Bílá paní* bloudí po zámku, prohlíží si obrazy předků, z nichž nejvíce ji upoutá obraz komtesy připomínající bohyni lovu Artemis. Za pasem má opět svazek klíčů, díky kterým:

„tajemství otvírá se v nocích těch“ (Šimánek 1937, s. 10).

Kroky „*bílého zjevu*“ směřují do kaple Ducha svatého, kde se ona chce:

*„před velkým oltářem se pomodlit
za lásku těch, jichž oheň nevzešel“* (Šimánek 1937, s. 11).

[...]

*Zde před oltářem dlouho prodlívá,
až jitra první plaché svítání
růžový úsměv hází na zdiva
a z věže zazní ranní klekání“* (Šimánek 1937, s. 12).

Přichází nový den a kamenný hrad lhostejně hledí k zítřku:

*„Jen z malé kaple cítíš voněti
stín pěti listů růže znavené“* (Šimánek 1937, s. 12).

Báseň nepostrádá bohaté metafory, které odkazují na krásu okolní přírody, evokuje tajemnou atmosféru hradu spjatou s tajemným přízrakem („*hbitá doba, chladný úsměv, sežehnuté naděje, studená pečeť, hra stínů, ...*“) (Šimánek 1937, s. 37).

*„Zajásá skřivan v stínech zájezku,
ještěrka v trávě hbitě poskočí“* (Šimánek 1937, s. 9).

[...]

měsíc bdící nad hřebeny střech“ (Šimánek 1937, s. 10).

Stejně jako Vrchlický usiloval Šimánek o vybroušený tvar básnického díla. Dekorativizoval slavnou minulost v duchu parnasistní literatury a v jeho tvorbě se objevovaly i prvky čerpající z romantismu – „*Tajemství otvírá se v nocích těch, sinavé fresky vrhá na stěny*“ (Šimánek 1937, s. 10), ale i realismu – „*v římsách sídla pánů z Chudenic*“ (Šimánek 1937, s. 9), symbolismu – „*rodové růže zlatých listů pět*“ (Šimánek 1937, s. 10) a dalších. Z dalších zásad parnasismu zde můžeme uvést i smysl pro historickou evokaci a působení na city, snovost díla, jež nabývá magické podoby,

vyvolávání neurčitých představ a zaměření na smyslové vnímání čtenáře (Haman, Tureček 2015). U Šimánka se stejně jako u Jaroslava Vrchlického propojují národní atributy specifické pro diskurz romantismu – je to především idea vlastenectví, která je spojena s rodovým sídlem a s rodovou linií (pětilistá růže) (Hodrová 1997).

V básnické sbírce Jiřího Žáčka *Dobry den, dobrou noc: říkadla, povídky, hádanky a pohádky* (1998) můžeme nalézt báseň *Bílá paní*, která má zcela specifické určení. Je totiž napsána pro děti – jejím autorem je Jiří Žáček (1945), český spisovatel, autor učebnic a časopisů pro děti, překladatel a básník. Charakteristickým prvkem jeho tvorby je smysl pro humor, hravost, lehkost a satira. Básně nejsou nijak komplikované, s pravidelným rýmem a rytmem. „*Má schopnost syntetizovat protiklady, navzájem se u něho doplňuje pojetí domova a světa, přírody a města, víra v sílu poezie i skepse z nedostatečnosti slov. Libuje si v improvizaci a hravosti, baví ho práce s rozmanitými žánry a napodobováním cizích literárních stylů*“ (Dolejší 2005, s. 278). Jeho básnické sbírky jsou věnovány dětem, mládeži, ale i dospělým. Při psaní poezie pro děti se inspiroval Josefem Václavem Sládkem a Františkem Hrubínem. Jeho básně vycházejí i z prvků lidové slovesnosti.

V básni *Bílá paní* využil právě pověst spjatou s hradem ve Frýdlantu – příběh o nešťastné dívce, kterou unesl majitel panství a zahubil všechny její blízké, vypálil dívčin rodný dům jen proto, aby na něm byla zcela závislá. Dívka však dávala pánovi jasně najevo, co si o něm myslí. Aby zlomil její vůli, nechal ji zavřít do věže, kterou směla opouštět jen na kratičkou chvíli. Osud tomu chtěl, že ji náhodně spatřil statný mladík, služebník pána z Frýdlantu. Oba v sobě našli zalíbení a vymysleli společně plán útěku. Bohužel se o něm dozvěděl i pán hradu a pomstil se mladým milencům. Mládenci nechal vypíchnout oči přímo před zraky dívky, ji samotnou nechal na doživotí zavřít ve vězení. Po smrti dívky jejím „*údělem bylo bloudit po hradu a hospodářských budovách, kde dlel její miláček, a to vždy v den jeho narozenin*“ (Martínková 2007, s. 44).

Žáčkova *Bílá paní* je jakási básnická pozvánka na hrad ve Frýdlantu, kde jen za šera je možné vidět bílou paní, která se již přes tři sta let trápí pro „rytíře z obrázku“, kterého jí vzala vojna. Za nevládných nocí se proto prochází v bílém šatu po cimbuří.

„*Nocí vlaje bílý šat,*

běžte se tam podívat!“ (Žáček 1998, s. 70)

Jedná se o krátkou báseň – osmnáct veršů s jednoduchou metaforikou. Autor zde využil sdružený rým a daktylotrochejské metrum. Bílou paní zde označuje za „chuděru“. Dalo by se říci, že touto básní autor popularizuje české dějiny, odkazuje k lidové slovesnosti,

k lidovým pověstem. Užité prostředky tedy odpovídají modelovému recipientu básně, tedy dětskému čtenáři. Tento příklad ukazuje jistý posun ve zpracování námětu: bílá paní se s koncem 20. století stává spíše pohádkovou bytostí, která patří do žánrů dětské literatury, z níž můžeme uvést dílo Pavla Brycze *Bílá paní na hlídání* (2010) a její animovanou verzi v podobě večerníčku (viz kapitola 6).

5.3 Drama

Téma bílé paní se stalo inspirací pro dramatická ztvárnění. Zmíním zde vybraná dramatická díla. Jsou jimi: *Bílá paní aneb Sladká kaše* (1845), *Bílá paní* (1908), *Bílá paní veselá historie o 4 obrazech* (1917). Všichni tři autoři pracují ve svých hrách s jedním ze symbolů spjatých s postavou bílé paní – zvyk vaření sladké kaše.

Bílá paní aneb Sladká kaše je loutková hra, národní původní fraška v jednom dějství od Jana Vlčka (1805–1879), národního buditele a kněze, poprvé uvedená v roce 1845. Děj frašky se odehrává v Jindřichově Hradci roku 1619. K hlavním postavám náležejí Kateřina z Ludanic, Švamberk (bratr Kateřiny), hlásný Kašpárek, kominík, kuchařka Markytka, bába kořenářka, Petr Vok z Rožmberka (manžel Kateřiny). Postava bílé paní jako démonologické bytosti se v této hře nevyskytuje, ale autor zde pracuje s pověstmi o bílé paní, které jsou lidu známy, a propojením informací vycházejících z lidové slovesnosti a skutečných postav dochází ke komickým situacím. V povědomí lidu i šlechty ze zámku v Jindřichově Hradci bílá paní existuje – je považována za strašidlo, dobrého ducha, který chodí po odbití půlnoci nejčastěji po hradbách zámku, bíle oděná, za pasem má svazek klíčů. Nesmí mít však na sobě žádnou černou skvrnu, to by věstilo zlé znamení. A toho se právě bojí pán z Rožmberka – Petr Vok. Nemůže se svého strachu zbavit. „*On, který se nebál ani čerta, bojí se teď bílé paní Berty*“ (Vlček 1914? s. 3). Proto jeho žena Kateřina spolu se svým bratrem Švamberkem vymyslí plán, jak ho strachu zbavit. Kateřina se před Zeleným čtvrtek převleče za bílou paní a setká se s manželem. Protože bude celá v bílém, bez jediné skvrny, dokáže tak manželovi, že mu žádné nebezpečí nehrozí. „*Straš jako pravá Perchta. Chod po celém domě a naváděj chasu k pilnosti, za pas zavěs si svazek klíčů. Ale dej pozor, abys se nikde neumazala. Pamatuj, že chodí-li Berta oděna bíle, bez černé skvrny, není to zlé, nýbrž dobré znamení. Abys tedy svého chotě vyvedla z domněnky blízké smrti, hled, abys nikde nezavadila o začazený kotel*“ (Vlček 1914? s. 4). Shoda náhod tomu však chtěla, že za bílou paní se v ten samý čas nepřevlékla jen Kateřina, ale i kuchařka Markytka – touží totiž po milém, a tak ji bába kořenářka poradila, aby o půlnoci na Zelený čtvrtek se bíle oblékla a přinesla

s sebou několik vajec od kroupaté slepice. Ty má zahrabat do krtčích hromádek. Bílá paní si z nich udělá svítek a přivolá Markytku mládence. A právě onou bílou paní bude bába, která se oblékne do bílé košile. Za tuto radu si od Markytky vyžádá sladkou kaši, kterou po zvyku Perchty z Rožmberka vařili pro poddané. „*Když stavěli Jindřichův Hradec, svěřili jí řízení celé stavby. Zedníky vlídným slovem nabádala k dílu, nadlepšovala jim a ve svátek připravovala jim kratochvíli. Když pak se dílo dodělávalo, slíbila jim k dokončení stavby hody sladké kaše*“ (Vlček 1914? s. 16). Dějem ještě zamíchají hlásný Kašpárek s kominíkem, který se chlubí, že s bílou paní už přišel do styku, nebojí se jí a chytne ji. Tím svému pánovi udělá radost. Místo skutečné bílé paní je však chycena Markytkou v převleku za bílou paní. Tu také spatří Petr Vok z Rožmberka a domnívá se, že se jedná o skutečné strašidlo. A protože je neposkrvněná, bez černých skvrn, uklidní se a už se o svůj život nebojí. Kominíkovi přísluší odměna. „*Tys mi, člověče, zase vrátil veselost, muž pojď a žádej, jak se ti odměním!*“ (Vlček 1914? s. 20). Hra končí slovy Kateřiny z Ludanic: „*A já vám, když ta Berta už nestraší, dám zejtra všem, děťátka, sladkou kaši*“ (Vlček 1914? s. 20).

Děj frašky je ještě zpestřen o různé národní písně ze sbírky Karla Jaromíra Erbena nebo J. Rittersbergera. Uvedená divadelní hra splňuje znaky lokální frašky³² - obsahuje lidové písně, je místně určená, v našem případě se jedná o zámek v Jindřichově Hradci roku 1619. Autor zde využívá „*fraškovité situační komiky*“ – záměna osob za bílou paní (Vlašín 1984, s. 211). Autor při tvorbě loutkové hry vycházel z dochovaných pověstí o jindřichohradecké bílé paní, podobně jako jiní autoři ji zobrazuje jako nejznámější bílou paní Perchtu/Bertu z Rožmberka. Historikové však uvádějí, že předobrazem jindřichohradecké bílé paní je Markéta z Hradce (Wollman 1912).

Dalším dramatickým dílem je *Bílá paní, dětská zpěvohra o čtyřech obrazech* od autora Josefa Košťálka, učitele na Smíchově. Klavírní doprovod ztvárnil Josef Kříčka. Děj se stejně jako v předchozí hře odehrává na zámku v Jindřichově Hradci a v lese poblíž zámku. Jedná se o typ báchorkovité hry³³ - vystupují zde nadpřirozené bytosti (lesní

³² „*Lokální fraška (z lat. locus = místo) = též vídeňská fraška – jeden z konkrétních žánrových typů tzv. vídeňské lidové hry se zpěvy z druhé pol. 18. století a z první poloviny 19. století, směřující ke karikaturní nadsázce a burlesknímu často drasticky obkrouhlému humoru, avšak realizující tyto obecné znaky žánru v barvitěm a charakteristickém obraze místně určitého prostředí, a to konkrétně v obrate lidového a maloburžoazního světa vznikajících velkoměst (Viedeň, Praha)*“ (Vlašín 1984, s. 211 – 212).

³³ „*Dramatická báchorka – žánr s pohádkovými motivy, který vykrytalizoval na přelomu 18. a 19. století. V D. b. je konfrontován zpravidla dvojí svět – svět lidí a svět pohádkových, nadpřirozených bytostí, [...]. Těžištěm tématu je zpravidla realistický obraz z lidového městského života*“ (Vlašín 1984, s. 39).

panny, skřítkové), kouzelný předmět (pírko z čepičky skřítky). Reálné postavy zastupují tři uhlířovi synové (sirotci) Tomeš, Petr a Ivan, Perchta z Rožmberka (lidmi zvaná „bílá paní“ pro své oblečení, ve kterém ji nejčastěji spatřují), kastelán a dělníci a čeleď na zámku v Jindřichově Hradci. Děj zpěvohry vychází z vyprávění, která byla mezi lidem živá, a sice o Perchtině ušlechtilém srdci a ochotě pomáhat potřebným. Zde konkrétně zmíněna pomoc dělníkům při stavbě zámku v Jindřichově Hradci – pokud budou včas hotovy a práce jejich bude dobrá, slibuje jim Perchta „dobrý koláč“ = sladkou kaši.

Příběh začíná jedné měsíční májové noci v hlubokém lese, kde žijí tři uhlířští sirotci. Těžce pracují a sní o lepším životě. Tomeš by chtěl být stavitelem, Petr lovcem a Ivan kuchařem. Jejich přání vyslechne jedna z lesních víl Liběna a svěří se své družce Zorce a společně se radí, jak by hochům ke štěstí pomohly. Uhlíře také překvapí skřeti. Jeden z nich, Jašek, vyskočí na hromadu polen, ale ta se s ním zhroutlí a Jašek je pod nimi uvězněn. Protože mají uhlíři dobré srdce, skřítky vysvobodí, za to jim daruje kouzelné pírko ze své čapky. Mezitím se víla Liběna za pomoci své družky promění v kořenářku a vyhledá Perchtu, která právě zabloudila spolu se svou družinou v tom samém lese.

*„[...] pod starým bukem
s družinou loveckou zbloudilá dli
paní tam vznešená. K ní říd' své kroky
než v den se rozjasní svit noci mdlí“* (Košťálek 1908, s. 16).

Zavede ji k obydlí sirotků za podmínky, že jim splní jejich sny. Perchta po rozhovoru s mladíky se rozhodne je vzít je s sebou na hrad a postará se o jejich budoucnost. Nyní se ocitáme na zámku. Z Tomeše je stavitel a řídí stavbu zámku. Dělníci mu však odporují, nechtějí samozvaného stavitele mezi sebou. Perchta je nabádá, aby pracovali a slibuje jim odměnu za dobře vykonanou práci.

*„Pracujte lidičky, ať píle vaše
v zdar zkvete. V práci pak konečný sled
sladké vám navařím jahelné kaše
každý rok k památce do věčných let“* (Košťálek 1908, s. 27).

Tomeš si vzpomíná na skřítky Jaška a jeho kouzelné pírko. Ten přivolává další skřítky a za pomoci kouzla je stavba nečekaně brzy hotova. Za to vše vystrojí Perchta, zvaná „bílá paní“ slíbenou hostinu – zvěř na ni ulovil nový lovcí, Petr a vše navařil nový kuchař, Ivan. Všichni se radují a vzdávají hold své paní.

*„Nám štědrost dobré paní
schystala hojný kvas,*

*jí lid se v díku klaní
a k zpěvu zvedá hlas:
Zdar buďti, paní Perchto,
a rodu tvého květ
v zdech hradu toho pevných
rozkvítej na sta let“ (Košťálek 1908, s. 36).*

Uvedená dětská zpěvohra nepostrádá ani vlastenecké motivy.

*„Svou milujem' přec domovinu,
tu chyšku, skrovný pole lán
v zapadlém skrytý horském klínu;
jeť drahý otcův odkaz synu
klopotnou prací požehnán“ (Košťálek 1908, s. 7-8).*

Obsahuje také řadu romantických popisů krajiny.

*„K půlnoci již hvězdy vzplály,
ztemněl lesa tichý klín,
ptačí ševel usnul v dáli, -
uložil se noci stín
[...]
„V lesním šeru, hvězdném plání,
v zrudlém květu lesních řas“ (Košťálek 1908, s. 8).*

*[...]
„V hloubi hvozdu skryté taje
mysl dumná spřádá v snách,
něžné zkazky, sladké báje
o květech a o hvězdách“ (Košťálek 1908, s. 9).*

F. Wollman (1912) se domnívá, že Josef Košťálek znal patrně pověst v úpravě A. Sedláčka uveřejněnou ve *Sbírce pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku* (1898), ale rozhodl se využít i verzi pověsti známou z Balbinova díla *Miscellanae historica regni Bohemiae* (1679). Postavy skřítků Košťálek převzal pravděpodobně z Pečírkovy *Bílé paní* (1880) (Wollman 1912).

I Zdeňka Uhlířová-Štětková vychází při sepsání *Bílé paní – veselé historie o čtyřech obrazech* (1917) – ze známé lidové pověsti o bílé paní a zvyku vaření sladké kaše. Hra byla poprvé uvedena v divadle Urania 24. 1. 1914. Děj se odehrává na hradě

Rožmberk, ale i také na hradě Železnice³⁴ za bílého dne, ale i v noci, po odbití půlnoci, kdy se hlavním hrdinům zjevuje bílá paní a skřítkové v čele s králem skřítků. Díky využití nadpřirozených postav a jejich včlenění do reálného života můžeme opět tuto divadelní hru označit za báchorkovitou. Nepostrádá ani motivy vlastenecké, tajemnou atmosféru a romantický motiv lásky.

Mezi hlavní hrdiny patří rytíř Švamberg (vladař na rožmberském panství), jeho dcera Blanka, rytíř Lakota (soused Švamberka), rytíř Jarboj, hradní Kuneš, chůva Voršila, král skřítků a bílá paní. Hlavní myšlenkou díla je hamižnost člověka, která může vést k rozpadu dosud harmonických mezilidských vztahů. I z toho důvodu autorka využila pojmenování hlavního hrdiny – rytíře Lakoty jako leitmotiv k posílení myšlenky díla. „*Jméno bývá s postavou různě těsně spjato – od případů, kdy je zjevně motivováno jejím charakterem*“ (Hodrová 2001, s. 600). „*Ke jménům-znakům můžeme přiřadit i jméno mluvící, které se opírá o zdůrazněný rys postavy, o vyhraněný postoj k životu a světu. Termín „mluvící“ tu volíme pro jméno, které odkazuje ke konkrétní vlastnosti, postoji, typu*“ (Hodrová 2001, s. 608-609). Právě on přesvědčí rytíře Švamberka, aby se zpronevěřil rodové tradici vaření sladké kaše pro všechny poddané. „*[...] ty sprosté chámy tam dole pošleš hezky domů, ať zalezou do svých budek a naperou se brambor a ovesného chleba. Tot' pro jejich žaludek ta pravá pochoutka*“ (Uhlířová-Štětková 1917, s. 9). Blanka spolu s chůvou a hradním Kunešem se obávají odplaty Bílé paní, kterou právě hradní často vidá na rožmberském panství. „*Ale dosti často ji vidám; tak za měsíčních nocích vznáší se nad cimbuřím jako světlý obláček. Ba, před nedávnem spatřil jsem ji i tamto za věží*“ (Uhlířová-Štětková 1917, s. 16). Blanka je velmi útlocitná dívka, proto se rozhodne mezi lid rozdělít své úspory, aby nestrádal. Odplata Bílé paní nedá na sebe dlouho čekat – po odbití půlnoci se zjevuje na panství, pronáší vroucí slova ke své vlasti, své domovině a rodu, hrozí Švambergovi.

*„Ač půda tvá
mé tělo dávno kryje,
mé srdce žije dál
a vroucně pro tě bije
a duch můj – bloudí*

³⁴ Hrad Železnice (též označovaný jako Železný či Isenberg), dnes pouze jeho pozůstatky se nachází v okrese Jičín. (Hrad Železný (Železnice / Isenberg). In: *Interregion.cz* [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: https://www.interregion.cz/turistika/hrady_zamky/zelezny/zelezny_hrad.htm)

*dávným sídlem svým
by práva hájil dobrým dětem твоjím.
Slyš, pane Švamberku!*

já ku pomstě sestrojím!“ (Uhlířová-Štětková 1917, s. 20).

Za pomoci krále skřítků znesnadňuje život hradního pána, který se stále ještě brání uvěřit na historky spjaté se zjevem bílé paní. „*Sem statečný rytíř a nepokořím se před slabou ženou. Proč posílá tebe? Proč nepřijde sama svou sílu se mnou změřit? [...] Láry, fáry, mužičku, nebojím se ničeho*“ (Uhlířová-Štětková 1917, s. 26). Příchod Bílé paní doprovází temná atmosféra, skučí Meluzína, zvedne se vítr, řinčí sklo, všude je boží dopuštění (nejvíce v kuchyni). Proto se rytíř Švamberk rozhodne odjet spolu se svými přáteli, včetně Lakoty, na zámek Železnice. Ale i zde neunikne hněvu Bílé paní.

V tomto okamžiku vstupuje do děje další postava – tajemný rytíř Jarboj. Švamberkovi přátelé mu již o něm vyprávěli a Blanka nyní zjišťuje, že Jarboj je neznámý mladík, se kterým se nedávno setkala na rožmberském panství a nemohla vzpomínku na něj zaplašit. Švamberk již má dost útrap skřítků, a proto vyzve Lakotu, aby ho zbavil prokletí Bílé paní. Jako odměnu nabízí ruku Blanky. O to samé se přihlásí i Jarboj. Oba se vrací na Rožmberk v doprovodu ostatních. Lakota se na panství utká s králem skřítků, je poražen, žebra o milost. Král skřítků ho proměňuje v přadlenu. „*Nu, když to musí být, tedy se přiznám, že jsem byl dnes v boji skřítkem přemožen a za trest takhle proměněn*“ (Uhlířová-Štětková 1917, s. 58-59).

Jarboj se setkává v komnatách zámku s Bílou paní, a právě v tomto okamžiku je odtajněna jeho identita. Jarboj je vlastně Petr Vok z Rožmberka, všemi považovaný za mrtvého. Jako nemluvně ho Bílá paní kvůli jeho ochraně odnesla ke králi skřítků, kde až doposud žil. „*Jsem tedy na Rožmberku, dávném sídle svých předků. Zde žil můj dobrý otec i máť, zde jsem se narodil a dle obecného soudu i zemřel*“ (Uhlířová-Štětková 1917, s. 47). Bílá paní Petrovi ukáže místo, kde je ukrytý poklad. Cestu k němu mu napoví jeho srdce, ve kterém plane láska k Blance. Informaci o pokladu zjevila Bílá paní i Švamberkovi ve snu. Také mu odtajnila identitu Jarboje.

Rytíř Švamberk velmi lituje svého činu a činí pokání. „*[...] zde před vámi, ctí rytířové, přísahu skládám, že nikomu jinému, mimo drahou vlast a ji – nesmí má láska a všechny mé činy náležeti*“ (Uhlířová-Štětková 1917, s. 61). Tradice vaření kaše již nikdy nesmí být porušena.

6. Zobrazení bílé paní ve výtvarném a filmovém zpracování

Bílá paní se stala inspirací nejen pro spisovatele, ale i pro jiné umělce – zejména pro výtvarníky a filmové scénáristy. Z oblasti výtvarného umění je bílá paní nejvíce zachycena na obrazech, které zdobí historické místnosti hradů a zámků. Ne vždy je bílá paní na nich zobrazena jako „strašidlo“. Často je podoba portréту reálným zachycením skutečné osoby, nebo osoby, jakou si autor obrazu vysnil.

Pravděpodobně nejznámějším obrazem bílé paní je obraz paní Perchty z Rožmberka pocházející z 16. století. Je součástí expozice na zámku v Českém Krumlově. Jedná se o obraz mladé Perchty, dcery Oldřicha II. z Rožmberka, jenž je zde právě zachycena ve své skutečné, reálné podobě a jedná se zřejmě o nejvěrnější kopii této postavy. Přesto průvodci na zámku návštěvníkům říkají, že se jedná o obraz bílé paní. Perchta je zde vyobrazena do půli těla v bílých nabíraných šatech s průsvitnou lněnou rouškou a hranatým výstřihem, živůtek je do špičky, celé šaty jsou prošity zlatými nitěmi. Vlasy má sčesané dozadu ozdobené šperky. Šíjí ji zdobí perlový náhrdelník. Perchta se pravou rukou opírá o knihu ležící na stolku, v druhé ruce drží hnědé rukavičky. V pravém rohu obrazu si můžeme všimnout erbu rodu Rožmberků (pětিলistá růže) a nápisu, jenž zní: *Perchta z Rožmberka, manželka Jana z Lichtenštejna* (viz Příloha č. 7).

Další obraz mladé Perchty se nachází na zámku Rožmberk a je datován do 19. století. Byl zhotoven Friedrichem Ströbelem na přání tehdejších majitelů Buquoyových, již se snažili oživit pověst o bílé paní na tamějším panství. Perchta je zde tentokrát vyobrazena ve stoje s bílou hůlkou v pravé ruce, jíž ukazuje na neúplný nápis u svých nohou. Je oblečena do šatů s našasenou širokou sukni, jež je zvednutá a odhaluje tak užší spodničku. Živůtek je opět do špičky, rukávy jsou z průsvitné látky. Šíjí ji stejně jako na předchozím obraze zdobí perlový náhrdelník. Oděv je doplněn o světle modrý šál, který zdůrazňuje dekolt a volně splývá po šatech. Vlasy má na temeni sčesané na plocho, ofina je natupírovaná do malých kudrlin, dva prameny kadeří ji volně splývají na ramena. Několik znalců se snažilo rozluštit tajemný nápis na obraze, na který Perchta poukazuje (viz Příloha č. 8). Domnívají se, že uvedený nápis skrývá nápovědu k jejímu osvobození a nalezení ukrytého pokladu.

Jiný obraz zachycující Perchtu můžeme nalézt ve Státním oblastním archivu ve Třeboni (jedná se však o kopii), a na zámku v Telči (originál). Že se jedná o Perchtu, víme díky štítku s jejím jménem na rámu obrazu – Perchta z Lichtenštejna. Obraz zachycuje celou postavu ženy, jež je oděná do přepychového smetanového kabátce zdobeného zlatým lemem s dlouhými nabíranými dole zašpičatělými rukávy. Spodní šat je kabátcem

celý zakryt až na barevně vyšíváné rukávy. Součástí oděvu Perchty je i vysoký límec s malým okružím a měkký čepec s peřím. Její urozenost podtrhuje robustní zlatý náhrdelník, zlaté šperky nalezneme i ve vlasech. V sepjatých rukách drží hnědé rukavičky (viz Příloha č. 9).

Téměř totožný obraz bílé paní z Telče je spojený se zříceninou hradu Tolštejn. Zde ho však nenajdeme, kopii můžeme spatřit v hradní restauraci v Jiřetíně pod Jedlovou, originál obrazu je ve správě Muzea Rumburk. Bílá paní na obraze má být podle pověsti Hilda (Svanhilda), manželka majitele hradu, která ho chtěla kvůli svému milenci otrávit. Ten však její úmysl prohlédl a ženu donutil vypít otrávený pohár vína. Než žena zemřela, vyřkl nad ní ještě kletbu: „*Otrávila jsi mne, a proto nenalezneš v hrobě klid. Budeš bloudit po hradbách*“³⁵. Na tomto obraze je Hilda oblečena do bílého kabátce bez zlatého lemování. Šat je doplněn též o vysoký límec s malým okružím a vlasy jsou zakryty měkkým čepcem s peřím. Zlatý náhrdelník na její šiji není tak robustní. Žena zde vyobrazená na nás působí křehčím dojmem. V sepjatých rukou nedrží rukavičky, ale svazek klíčů, hnědé rukavičky má nasazené. Na obraze si dále můžeme všimnout v levém horním rohu erbu a v pravém dolním rohu, u nohou bílé paní, předmět, který bychom mohli považovat za knihu opatřenou pravděpodobně rodinnou pečetí (viz Příloha č. 10).

Mezi další obrazy s motivem bílé paní můžeme zařadit i ten od Gabriela Maxe, který je spojován s hradem Bouzov. Bohužel originál obrazu se na hradě nenachází, v současné době není známo, kde se nachází. My jako návštěvníci můžeme spatřit na Bouzově pouze černobílou fotografii daného obrazu umístěnou v jihovýchodním křídle. Předlohou pro ženu zde zachycenou byla pravděpodobně malířova druhá manželka, která mu často stála modelem. „*Ženská postava na obraze stojí v prostoru otevřených dřevěných dveří a pravou rukou drží kovanou kliku. [...] Žena je oblečena v bílém oděvu s vysokým límcem a celá je zahalená do jemného bílého závoje. V pase má oděv přepásaný širokým krouceným pásem látky a na pravém boku jí zpod tohoto pásu visí ozdobný kruh s kovanými klíči. Oční důlky jsou zvýrazněné tmavou barvou a barva očí je také tmavá. Lehounce se usmívá*“ (Bucherová 2022, s. 8). Její pohled není ani tak strašidelný, jako spíš prosebný, smutný. (viz Příloha č. 11).

³⁵ KSANDROVÁ, Jana. Pověst druhá z Tolštejna: Pokud jste muž, který nezhrěšil, můžete osvobodit bílou paní. In: <https://www.informuji.cz> [online]. 2020 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://sever.rozhlas.cz/povest-druha-z-tolstejna-pokud-jste-muz-ktery-nezhresil-muzete-osvobodit-bilou-8159763>

Z přelomu 19. a 20. století pocházejí dvě černobílé ilustrace. První z nich nalezneme na úvodní stránce národní pověsti *Bílá paní* od Josefa Pečírky (1880). Tato ilustrace se liší od všech ostatních zpodobnění hned několika drobnostmi. Bílá paní zde nepózuje jako model, ale autor ji zachytil jako postavu vykonávající činnost – v tomto případě bílá paní míchá sladkou kaši v květinovém loubí pro své poddané, již právě pracují na přestavbě zámku (viz kapitola 2.1 Symboly bílé paní). Oděv bílé paní je typický pro dobu vzniku díla. Šaty volně splývají, úzký střih v pase tvoří hladkou, plochou siluetu. Široký lodičkový výstřih odhaluje krk a ramena, rukávy vycházejí z krátkých cípů. Na šatech si můžeme všimnout zdobné výšivky, která připomíná pravděpodobně vodního živočicha – rybu. Jak víme z kapitoly věnované Meluzině, právě ryba či had nebo drak byla druhá podoba této postavy. Vlasy má sčesané dozadu a zdobí je diadém. O květinové loubí je opřen erb. Zvláštností této ilustrace je umístění pravděpodobných poddaných v těsné blízkosti hrnce. Jejich proporce oproti hrnci je třetinová. Působí tedy na nás jako „skřítkci“ (viz Příloha 12). Zachycení bílé paní jako ženy míchající kaši odkazuje k pověsti o druhé nejznámější bílé paní, a to k paní Markétě z Hradce, jež měla každý rok na Zelený čtvrtek připravovat sladkou kaši pro své poddané.

Druhou ilustraci bílé paní najdeme v Jiráskových *Starých pověstech českých* (1894). Zde se sklání nad kolébkou s novorozencem, jímž pravděpodobně je Petr Vok z Rožmberka, poslední potomek tohoto rodu. Další zobrazenou postavou je i klímbající chůva nemluvněte. Bílá paní je tady však zachycena jako přízrak, průzračná bytost. Autor ilustrace Věnceslav Černý tak zde zachytil jednu ze zmiňovaných funkcí bílé paní, ženu opatrovnici, ochránkyni rodu. K dítěti se přiblížila v okamžiku, kdy chůva usnula. Naklání se nad kolébkou a pravděpodobně se snaží kolébáním dítě ukonejšit ke spánku. Její průzračné šaty jsou jednoduché s nabíranými rukávy, vlasy má vzadu stažené do uzlu (viz Příloha č. 13).

I na Slovensku můžeme vidět vyobrazení bílé paní, a to v Muzeu městské radnice v Levoči. Na zmíněném obraze je zobrazena žena v bílém šatu s červeným šálem přehozeným přes pravé rameno. Svě oči upírá do dále, jednou rukou (pravou) kyne, aby ji následovali, druhou pomalu odemyká dveře. Obraz symbolizuje ženu Julianu, jež se stala vlastizrádcem (viz Příloha č. 14). Příběh o tomto obraze a ženě na něm inspiroval maďarského spisovatele Móra Jókaiho k sepsání románu *Bílá paní levočská* (1938).

Dalším druhem umění, v němž byla bílá paní zachycena, je filmové umění. Nestala se však zde takovým fenoménem jako například vodník, čert, čarodějnice,

V roce 1965 vznikl na námět povídky *Jak Pupenec ke štěstí přišel* (ze sbírky *Bubáci na všední den*) od Karla Michala černobílý film režiséra Zdeňka Podskalského *Bílá paní*. Děj filmu se odehrává ve vesnici Komonice, nad níž stojí stejnojmenný hrad (předobrazem hradu se stal zámek Blatná). Součástí expozice hradu je i obraz s bílou paní komonickou, Perchtou Eusebíí Ludmilou z Borštejna a na Komonici. Kastelán Pupenec vždy návštěvníkům obraz představuje a nezapomene zmínit, že postava na obraze pocházející z patnáctého století, ve skutečnosti neexistuje, neboť duchové nejsou.

Lidé ve vsi však v existenci bílé paní věří a uchylují se k ní o pomoc, protože Perchta z Bořkova nikdy nikomu pomoc neodepřela. Tak to učinila i výměnkářka Blažková, která přijde k obrazu Perchty s prosbou o výstavbu vodovodu, protože národní výbor se stále zdráhá ho zavést. Je úplněk, proto by magická moc mohla Perchtu přivést k životu. Nevědomky však bílou paní zhmotní sám kastelán, který spolu s přáteli hloubá nad existencí bytostí nadpřirozených. Rozluští latinský nápis na obrazu Perchty a převede jej do češtiny: „*Věř, ale komu věříš, měř*“³⁶. Tím se spustí bláznivý kolotoč ohledně výstavby vodovodu (ten Perchta samozřejmě v noci v domě Blažkové postaví), přístupové cesty ke škole a dalšího a též si vedoucí činitelé obce a kraje musí položit otázku, zda skutečně existuje bílá paní, a pokud ano, zda by nebylo dobré toho využít. Bílá paní komonická v podání Ireny Kačírkové se obcí i po hradu prochází v dlouhých bílých šatech s hlubokým okrouhlým výstřihem, hlavu ji zdobí hennin, za pasem ji na šále visí svazek klíčů.

Dalším filmovým zpracováním, v němž se objevuje postava bílé paní, je pohádková komedie *At' žijí duchové* (1977). V tomto příběhu se objevuje jako jedna z protagonistek Leontýnka, duch, kterou bychom právě pro její magickou podobu a typické oblečení mohli považovat za bílou paní. Obývá spolu se svým otcem, rytířem Brtníkem z Brtníku, hrad Brtník. Leontýnka zemřela ve věku jedenácti let, na hradě však straší spolu s otcem již čtyři sta let. V průběhu filmu dochází k jejich zhmotnění díky přátelství s mládeží, která si chce hrad opravit a vytvořit z něj svou klubovnu. Leontýnka je zachycena filmaři jako mladá dívka oblečená v dlouhých bílých šatech, s henninem s bílým závojem a vládnoucí kouzly. I jako duch se zamiluje. „*Stěžuji si svému stínu, kdo mi podá kopretinu, kdo mi srdce zahřeje? Když mám na něm závěje. Déšť omývá listy,*

³⁶ Bílá paní [film] Režie Zdeněk PODSKALSKÝ. Československo, 1965

aby byly čisté, vlaštovka si zpívá, protože je živá. Dumky žalky a co já? Dumky žalky a co já?“³⁷ Touží stát se člověkem, což se jí podaří.

Bílá paní na hlídání (2012) je příkladem večerníčku vytvořeného na základě knižní předlohy Pavla Brycze (2010). I zde je hlavní hrdinkou bílá paní, na rozdíl od knihy však tady není označena jako Perchta z Rožmberka. Animovaná verze se dále liší v počtu dětí, u kterých bude bílá paní v roli au-pair. Ve večerníčku jsou chlapci pouze čtyři – Uriáš, Matyáš, Barnabáš a Tobiáš Černí. Také paní Černá vykonává jiné povolání – je restaurátorkou (v knize šperkařkou). Všichni se setkávají na nejmenovaném hradě, kam přijíždí paní Černa spolu se čtyřčaty restaurovat obrazy. Žádná chuťva to totiž s dětmi doma nevydržela.

Čtyřčata se ihned po příjezdu na hrad rozhodla vydávat za strašidla. To však ještě netušili, že se jedno skutečné strašidlo již na zámku nachází. Bílá paní. Místo toho, aby strašili kluci, postrašila ona je. Nejdříve se vylekali, ale pak zjistili, že bílá paní je „správné“ strašidlo a začali si společně hrát. Kastelán, protože bílou paní dobře znal, dostal výborný nápad. Bílá paní bude paní na hlídání. Všichni tím nápadem byli unešeni, a tak o té doby bílá paní již nestráší na hradě, ale společně se čtyřčaty zažívá mnoho dobrodružství. Navštíví zverimex, vydají se na výchovný koncert, do muzea, Stejně jako ve stejnojmenné knize.

Tento večerníček slouží nejen k pobavení dětí předškolního a mladšího školního věku, splňuje i estetickou funkci. Kromě toho se tvůrci vzdělávacího programu ČT edu³⁸ rozhodli využít pohádkového motivu, příběhu o bílé paní k výchovně-vzdělávacím aktivitám. Vytvořili několik podob vzdělávací série Bílá paní na hlídání, např. Angličtina s bílou paní, francouzština s bílou paní, Český jazyk s bílou paní atd. Celá série je ještě doplněna o interaktivní hry.

³⁷ Ať žijí duchové [film], Režie Zdeněk SVĚRÁK. Československo, 1977

³⁸ Jedná se o webový portál České televize, jenž nabízí několik výchovně vzdělávacích pořadů, pracovních listů či interaktivní hry. (Bílá paní: In: *Edu.ceskatelevize.cz* [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://edu.ceskatelevize.cz/hledani?q=b%C3%ADl%C3%A1+pan%C3%AD+&tab=namety>)

Závěr

Cílem diplomové práce bylo shromáždit a analyzovat veškerou dostupnou literaturu spojenou s postavou bílé paní. Tematika bílé paní, její obraz byly do počátku 19. století téměř neznámé. Doklady o této démonologické postavě jsou z tohoto období velmi řídké. Existovaly především v ústní podobě. Umělecká literatura přebírá z folkloru některé zásadní motivy – typický bílý oděv, pokrývku hlavy, rukavičky, klíče. Vždy se bílá paní střetává s živou bytostí, nikdy ne s další mytologickou. V příbězích, pověstech a jiných literárních žánrech, ve kterých nacházíme postavu bílé paní, se nám promítá hned několik literárních diskurzů – romantismus, realismus a postmodernismus.

Romantickým prvkem je zde zachycení vztahu muže a ženy, bílá paní je ve většině případů mužem nedoceněna, dokonce zneužita, týrána, případně i zabita. Romantickým prvkem je i místo, kde se bílá paní zjevuje – hrad, zámek, hradní věž, cimbuří, komnaty apod. Na těchto místech je bílá paní jako ve vězení. Postavu bílé paní můžeme do jisté míry považovat i za romantickou hrdinku – je osamělá, její život byl osudově determinován a ocitá se v různých situacích, které vycházejí z jejich postojů a cítění. V jiných dílech je zobrazena v roli ochránitelky rodového sídla, jejich potomků či ochránkyně celé vlasti (Vrchlického báseň *Bílá paní*). Postava bílé paní v romantismu často ovlivňuje osudy hlavních postav a způsobuje jejich psychické i fyzické zmatení. Její přítomnost v dalších postavách vyvolává nejistotu a silné emoce. Je symbolem tajemství, nadpřirozena a touhy. Důležitý je i čas, kdy se bílá paní zjevuje – většinou je to půlnoc nebo blíže neurčená noční hodina, ojediněle poledne.

V průběhu realismu bílá paní byla vyobrazena jako ztracená duše či tragická postava. Právě realismus zdůrazňoval její osamělost, zoufalství a nešťastné či kruté okolnosti, které vedly k její smrti. Je tedy představitelkou utrpení a zklamání (například bílá paní u Vrchlického a Šimánka). Prostřednictvím příběhu spjatého s bílou paní, Perchtou z Rožmberka, se taktéž dozvídáme o historii středověké šlechty.

V moderní literatuře 20. a 21. století se často autoři nechávají inspirovat staršími literárními díly zobrazující bílou paní. Jejich inspiračním zdrojem jsou především pověsti nebo literatura faktu, případně literatura s prvky dokumentaristiky (Perchtina korespondence uložena v archivu v Třeboni). Díky těmto pramenům dále příběh bílé paní rozvíjejí. Nejčastěji zobrazovanou bílou paní je Perchta z Rožmberka.

Postava bílé paní překračuje hranice jednotlivých kultur i epoch a spojuje je společnými motivy a tematikou – zjevování v nočních hodinách, ochrana rodiny,

předávání zpráv, bílý oděv. Všechna díla, česká i světová, mají zvláštní a tajemnou atmosféru a vyvolávají u čtenářů emocionální napětí.

Ve své práci jsem se především zaměřila na bílou paní jako na fenomén, na její historii a historické postavy s ní spojené. Zjišťovala jsem, v jakých žánrech, stylech a formách byla bílá paní zachycována, jak se její obraz případně měnil v průběhu času. Součástí práce je i komparace pověstí o bílé paní v českém literárním a kulturním kontextu, pozornost byla věnována i postavám typologicky blízkým (Meluzína, černá paní, modrá paní, ...).

První dvě kapitoly byly věnovány bílé paní jako nadpřirozené bytosti, kde jsem se především zabývala její symbolikou, atributy, proměnami, jsou zde uvedeny nejstarší prameny informující o této démonologické bytosti.

V třetí kapitole jsem se zaměřila na využití motivu bílé paní v lidové slovesnosti. Zabývala jsem se typickými znaky lidové slovesnosti a vybranými sběrateli lidové slovesnosti. V podkapitolách jsem následně charakterizovala literární žánry typické pro lidovou slovesnost (pověst, legenda, pohádka a píseň), jež zmiňují postavu bílé paní. Následně byla vybraná díla analyzována. Velké oblibě se těšila především pověst, její význam zesílila doba národního obrození – odpovídala vlasteneckým požadavkům, plnila výchovnou funkci a sloužila nacionálnímu diskurzu. Byla časově i místně určena, z toho důvodu můžeme látku vztahující se k bílé paní zařadit k lokálním pověstem. Jen v České republice můžeme nalézt přes 320 zmínek o zjevení bílé paní či o setkání s ní. Tyto pověsti mají široký záběr a zasahují mimo jiné i do jiných evropských zemí. Ve folklórní tradici se vždy setkávají dva světy – svět reálný (lidský) a svět nadpřirozena. Setkání s bílou paní je zde vždy náhodné, bílá paní zná důvod, proč přichází. Člověk ne. Jelikož postava bílé paní není ryze česká záležitost (převzata z Německa), zmínila jsem tři možné identity a místa spjatá s první pramáti „bílou paní“.

Další kapitola se zabývala vyobrazením bílé paní v beletrii, a to ve všech literárních druzích (poezii, próze, dramatu). V jednotlivých podkapitolách jsou analyzována vybraná díla, jež určitým způsobem vykreslují obraz bílé paní či jen zmiňují atributy této postavy. Zmiňovaní autoři beletristických děl vycházejí při tvorbě svých děl ze znalostí pověstí o bílé paní, z kulturně historického kontextu dané doby. Využívají především výchovný motiv pověstí o bílé paní a nacionální diskurz. V moderní literatuře nabývá funkce bílé paní i vzdělávacího charakteru, v našem případě se jedná především o rozvinutí příběhu Pavla Brycze *Bílá paní na hlídání* (2010).

I když se může zobrazení bílé paní lišit v jednotlivých literárních dílech, její podoba zůstává víceméně stejná. Ve všech případech je znázorněna jako žena – někdy známá (uvedeno jméno), někdy neznámá, oděna do bílých šatů, často s pokrývkou hlavy (heninu, čepce) a je spojena s určitým místem svého zjevování. Bílá paní v těchto dílech zastává hned několik rolí – je nositelkou zpráv (dobrých či špatných), emocí a osudu. Její přítomnost vygraduje děj, ale otevírá také prostor pro reflexi nad lidskými osudy a vnáší prvky nadpřirozena a tajemna do našeho světa. Její přeměny (pokud byly zaznamenány) odpovídají společenským a kulturním změnám, jež ovlivňovaly umělecká díla a jejich vnímání.

V poslední, závěrečné kapitole je pozornost věnována zachycení obrazu bílé paní ve výtvarném a filmovém umění. Zobrazení bílé paní v těchto druzích umění se odvíjí od konkrétního díla, žánru, tvůrčího rozhodnutí a doby vzniku. Nejčastěji se autoři opět nechali inspirovat pověstmi o této démonologické postavě, vycházeli i ze znalosti historických pramenů vztahujících se především k osobě české šlechtičny Perchty z Rožmberka. V případě filmového zpracování se bílá paní dokonce stala prostředkem pro edukační činnost dětí a mládeže.

Využití postavy bílé paní v literatuře svědčí o síle jejího symbolického významu a přitažlivosti s ohledem na její tajemství. Můžeme také říci, že bílá paní je univerzální postavou, která přetrvává v čase a prostoru, a i nyní se jí inspirojí mnozí autoři a činí ji hrdinkou svých děl.

Bibliografie

PRIMÁRNÍ LITERATURA

BEZDĚKOVÁ, Zdeňka. *Bílá paní: obnovený obraz*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1979. 318 s. Žatva.

BRABEC, Adolf. *Bílá paní a jiné historické povídky z českého jihu*. Praha: J. Svátek, 1923. 158 s. Svátkova lidová knihovna; Sv. 39.

BRYCZ, Pavel. *Bílá paní na hlídání*. 1. vyd. V Praze: Albatros, 2010. 110 s. ISBN 978-80-00-02564-3.

BŘEZINA, Karel. *Přehled hradních a zámeckých strašidel: Čechy, Morava a Slezsko*. Brno: K. Březina, 2000. ISBN 80-238-5175-6.

BŘEZINA, Karel. *Slavné bílé paní: [příběhy 7 bílých paní]: Bílá paní Markéta z Hradce, Bílá paní Perchta z Rožmberka, Bílá paní pernštejská, Bílá paní velhartická, Bílá paní dřínovská, Bílá paní žerotínská, Bílá paní starojičínská*. [Česko]: Karel Březina, 2004. 48 s. ISBN 80-239-2633-0.

DANĚK, Adolf, ed. *Pověsti o hradech a tvrzích v jižních Čechách*. V Praze: Státní nakladatelství, 1933. 166 - [1] s.

DVORSKÝ, František Ivan. *Perchta z Rožmberka, zvaná bílá paní: historický obraz*. V Praze: Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých, 1874. Matice lidu (Spolek pro vydávání laciných knih českých).

FÍŠER, Vojtěch. *Od Šumavy k Novohradským horám*. 1. vyd. Praha: Regia, 2008. 206 s. Tajemné stezky. ISBN 978-80-86367-73-6.

GROHMANN, Joseph Virgil. *Pověsti z Čech*. Praha: Plot, 2009. Fabula (Plot). ISBN 978-80-7428-011-5.

HULPACH, Vladimír. *Báje a pověsti z Čech a Moravy. Jižní Čechy*. 1. vyd. Praha: Libri, 2007. 135 s. ISBN 978-80-7277-317-6.

JIRÁSEK, Alois. *Staré pověsti české*. 6. vyd. Praha: Vilímek, 1919.

JIRÁSEK, Alois. *Staré pověsti české*. Vydání 1. Praha: Jos. R. Vilímek, 1894

JÓKAI, Mór. *Bílá paní: román*. Překlad Narcise Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový, 1910. 543 s.

KOLLÁR, Ján. *Slávy dcera: lyrickoepická báseň v pěti zpěvích*. V Praze: František Borový, 1885. sv. 1. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:a7435830-8c34-11ed-b7c5-5ef3fc9bb22f>

KOLLÁR, Ján. *Výklad, čili, Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře*. V Praze: I.L. Kober, 1862, s. [a]. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:72fa5bc0-a40d-4593-b744-b1123b2343d0>

KRISEOVÁ, Eda. *Perchta z Rožmberka, aneb, Bílá paní*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2001. 197 s. ISBN 80-7185-343-7.

KROLMUS, Václav. *Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské*. W Praze: Karel Vetterl, 1847. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:cd3bd700-c3ff-11dc-8976-000d606f5dc6>

KUBÁTOVÁ, Marie. *Legenda o Bílé paní*. Praha: Československý spisovatel, 1978. Malá žatva.

LEV, František. *Jihočeské pověsti*. Ilustroval Jaroslav ČERNÝ. Český Těšín: Agave, 2001. ISBN 80-86160-52-1.

MARTÍNKOVÁ, Eva. *Pověsti z hradů a zámků: po stopách Bílé paní*. V Praze: XYZ, 2007. 227 s. Popron. ISBN 978-80-87021-87-3.

MERLING, Maja. *Annakronská bílá paní*. Překlad Jan Horák. Vyd. 1. Praha: Ivo Železný, 1996. 59 s. KVPL. S knížecí korunkou; sv. 173. ISBN 80-237-2795-8.

MIKŠÍČEK, Matěj. *Moravské a slezské národní báchorky*. V Praze: I.L. Kober, [1897], s. [1a]. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:afca5e80-a7d7-11e4-b69d-5ef3fc9ae867>

MUSIL-DAŇKOVSKÝ, Emil. *Kytice Komenského: k oslavě 300leté ročnice narozenin Jana Amosa Komenského*. Turnov: J. Sluka, 1892.

NEJEDLÝ, Martin. *Středověký mýtus o Meluzině a rodová pověst Lucemburků*. Praha: Scriptorium, 2007. ISBN 978-80-86197-81-4.

PEČÍRKA, Josef. *Bílá paní: národní pověst*. V Praze: Jaroslav Pospíšil, 1880, s. [2]. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:0dee4f60-ecbb-11e6-bc0e-005056827e51>

Pohádky a pověsti našeho lidu. Jos. R. Vilímek, 1882. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:c7a86a50-fe8d-11dd-9bab-000d606f5dc6>

RUTH, František. *Bílá paní Rožmberská*. V Praze: Rudolf Storch, [1895], s. [a]. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:852f1b60-d2fb-11e6-b3b6-005056825209>

SEDLÁČEK, August. *Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku*. V Praze: Tiskem a nákladem J. Otty, [1895]. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:a5c680c0-00a0-11dd-8e82-000d606f5dc6>

SCHWARZ, Marianne. *Bílá paní ze zámku Morath*. Překlad Jiří Pokorný. 1. vyd. Praha: Ivo Železný, 1993. 59 s. Knižnička Večerů pod lampou. Žena v ohrožení; Sv. 54. ISBN 80-7116-855-6.

SKÝBOVÁ, Anna, ed. a PORÁK, Jaroslav, ed. *Listy bílé paní rožmberské*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1985. 126 s., [8] s. il., [16] s. barev. il.

STEJSKAL, Martin a Albert MARENČIN. *Labyrintem tajemna, aneb, Průvodce po magických místech Československa*. Praha: Paseka, 1991. ISBN 80-85192-08-X.

ŠIDÁK, Pavel. *Literární žánry*. Praha. Literární akademie: Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého, 2013. ISBN 978-80-86877-64-7.

ŠIDÁK, Pavel. *Mokře chodí v suše: vodník v české literatuře*. Praha: Academia, 2018. Literární řada. ISBN 978-80-200-2827-3.

ŠIMÁNEK, Josef. *Bílá paní: román*. V Praze: Československý čtenář, 1937. 241 s. Československý čtenář; sv. 11.

ŠŤASTNÝ, Alfons Bohumil. *Bílá paní sicilská: stará pověst*. V Praze: Rudolf Storch, [1895]. 47 s. Storchova knihovna povídek z blízkých i dalekých krajů; sv. 98.

TOMEK, Vratislav Václav. *Ze záseří českých hradů: sbírka historických a hradních pověstí*. Praha: Volvox Globator, 2007. ISBN 978-80-7207-659-8.

TORSTEN, Helga. *Bílá paní z Bergenfelsu*. Překlad Erika Rumplová. 1. vyd. Praha: Ivo Železný, 1992. 50 s. Knižnička Večerů pod lampou; 19. ISBN 80-7116-117-9.

UHLÍŘOVÁ- ŠTĚTKOVÁ, Z. *Bílá paní: veselá historie o čtyřech obrazech*. Praha: Nákladem ústředního nakladatelství, knihkupectví a papírnictví učitelstva českoslovan. J. Rašín, 1917. 63 s. Dětské divadlo; sv. 3.

VÁVRA, Antonín. *Vrkoče pro regenta: [historie a pověsti z Novohradská]*. 1. vyd. Nové Hrady: Městský národní výbor Nové Hrady, 1986. 119 s.

VLČEK, Jan B. Josef. *Bílá paní, aneb, Sladká kaše: národní původní fraška v jednom dějství*. Na Smíchově: Vaněk a Votava, [1914?]. 20 stran. Knihovna vybraných loutkových her; svazek 50.

VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Bílá paní*. In: *Kytice Komenského: k oslavě 300leté ročnice narozenin Jana Amosa Komenského*. Turnov: J. Sluka, 1892.

ZAPLETAL, Miroslav: *Pověsti Šumperka*. I. část. Šumperk, Kulturní zařízení města Šumperka 1968, s. 12-18

ZÍBRT, Čeněk. *Listy z českých dějin kulturních*. V Praze: Jos. R. Vilímek, 1891.

ŽÁČEK, Jiří. *Dobry den, dobrou noc: říkadla, povídky, hádanky a pohádky*. 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Albatros, 1998. 87 s. ISBN 80-00-00650-2.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BENEŠ, Bohuslav. Česká lidová slovesnost: Výbor pro současného čtenáře. 1. vyd. Praha: Odeon, 1990. 363 s. Lidové umění slovesné. ISBN 80-207-0181-8.

ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.

HAMAN, Aleš a Dalibor TUREČEK. *Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-255-9.

HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8.

HRBATA, Zdeněk. *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. Praha: H & H, 1999. ISBN 80-86022-58-7.

JIRÁSEK, Alois a Miloslav HÝSEK. *Alois Jirásek: sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*. Praha: Otto, 1921.

LUFFER, Jan. *Katalog českých démonologických pověstí*. Praha: Academia, 2014. ISBN 8020023836.

PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H & H, 1999. ISBN 80-86022-16-1.

RICHTER, Luděk. *Pohádka-- --a divadlo*. Vyd. 1. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004. 94 s. ISBN 80-902975-2-8.

SIROVÁTKA, Oldřich. Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře. V Brně: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998. 183 s. ISBN 80-85010-06-2.

VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v četbě mládeže a dětí*. Brno: CERM, 2000. ITEM. ISBN 80-7204-138-X.

VAŘEJKOVÁ, Věra. *Literárněvýchovná interpretace uměleckého textu na 1. stupni základní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. Malá teoretická řada literatury pro mládež. ISBN 80-210-1726-0.

WOLLMAN, Frank. *Pověst o bílé paní v literatuře a v tradicích českého lidu*. In: *Národopisný věstník československý*. Praha: Společnost Národopisného musea československého, 1912, 7. ISSN 1801-9269. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:b0ca997d-435d-11dd-b505-00145e5790ea>

Časopisy, deníky

99 fascinujících tajemství českých hradů a zámků: 3 Setkání s bílou paní: Proti přízraku je bezmocné i gestapo. *History revue. Speciál*. Praha: RF HOBBY, s.r.o, 2017, (1), 88–89.

BUCHEROVÁ, Sylva. Gabriel Cornelius Max: Fenomén „Bílá paní na bouzovském hradě“. *Bouzovské noviny*. Bouzov, 2022, (3).

HUNTINGTON NASON, Emma. The White Lady of German Legend. *Munsey's magazine for ...*. New York: Frank A. Munsey & Co., 1893, 9, 178–186. Dostupné také z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.c024478143&view=1up&seq=320>

JEDLIČKA, Alois. Lidová slovesnost v českém vývoji literárním. *Slovo a slovesnost*. Praha: Melantrich, 1940, 6, 236. ISSN 0037-7031. Dostupné také z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.c024478143&view=1up&seq=320>

KARNÍK, Jan. Z nových básní Jana Karníka: Bílá paní. *Vlast': časopis pro poučení a zábavu*. Praha: Družstvo Vlast', 1905–1906, 22(4), 299. Dostupné také z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.c024478143&view=1up&seq=320>

THACKERAY, William Makepeace. The White Lady of the Hohenzollerns. *The Cornhill Magazine*. London: Smith, Elder and Co., 1887, 302–312. Dostupné také z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.c024478143&view=1up&seq=320>

Slovníky

BECKER, Udo a Petr PATOČKA. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-612-8. Dostupné také z: <https://digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:3eec2b30-1446-11e6-8bb0-005056827e52>

BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Vyd. 2. Přeložil Petr PATOČKA. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-284-3.

BROUČEK, Stanislav a Richard JEŘÁBEK, ed. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1450-2.

DOLEJŠÍ, Pavel. *Školní slovník českých spisovatelů: 331 českých spisovatelů od počátků písemnictví do současnosti*. 6., aktualiz. vyd. Humpolec: Pavel Dolejší, 2005. ISBN 80-86480-58-5.

FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985-^^^-. ISBN 80-200-0468-8.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Praha: Československý Kompas, 1926.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Praha: Československý Kompas, 1929.

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů.* Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1890. sv. 3, s. [1a]. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:12306070-0a06-11e5-b309-005056825209>

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1891. sv. 4, s. 49. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:2fa719f0-0a06-11e5-b562-005056827e51>

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1894. sv. 8, s. 128. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:ca782b80-0b15-11e5-b0b8-5ef3fc9ae867>

RIEGER, František Ladislav a Jakub MALÝ. *Slovník naučný.* V Praze: I.L. Kober, 1870, s. 1051. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:ff496184-c234-40ac-b2b2-bb5d52c12548>

VLAŠÍN, Štěpán a Ústav pro českou a světovou literaturu (Československá akademie věd). *Slovník literární teorie.* Praha: Československý spisovatel, 1984.

Internetové zdroje

Ananké. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.citacepro.com/dok/AI8rIFWrUhODomv2?kontrola=1>

Bílá paní. In: *Edu.ceskatelevize.cz* [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://edu.ceskatelevize.cz/hledani?q=b%C3%ADl%C3%A1+pan%C3%AD+&tab=namety>

CZINEGOVÁ, Anna. Vajgar. In: *Kct-tabor.cz* [online]. 2015 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.kct-tabor.cz/gymta/JihoceskeRybniky/Vajgar/index.htm>

Častolovice – Černá paní. In: *Seznam jmen démonů* [online]. 2014, 2014 [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://pekelné.webnode.cz/news/castolovice-cerna-pani-a-ostatni/>.

Černínové z Chudenic. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cern%C3%ADnov%C3%A9_z_Chudenic

FORMÁNKOVÁ, Hana. Pověst o Bílé paní z Kumburka. In: *Babinet.cz* [online]. 2018 [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://babinet.cz/clanek-17314-povest-o-bile-pani-z-kumburka.html>

FRÁŇKOVÁ, Veronika. Psychologie barev. In: *Onlio.com* [online]. 2009 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.onlio.com/-/psychologie-barev-dokonceni>

Hrad Železný (Železnice / Isenberg). In: *Interregion.cz* [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: https://www.interregion.cz/turistika/hrady_zamky/zelezny/zelezny_hrad.htm

Josef Virgil Grohmann: Pověsti z Čech. In: *Vltava.rozhlas.cz* [online]. 2013 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/josef-virgil-grohmann-povesti-z-cech-5048355>

JUSTOŇ, Zdeněk. Animismus. In: *Encyklopedie.soc.cas.cz* [online]. 2017 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Animismus>

KSANDROVÁ, Jana. Pověst druhá z Tolštejna: Pokud jste muž, který nezhřešil, můžete osvobodit bílou paní. In: <https://www.informuji.cz> [online]. 2020 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://sever.rozhlas.cz/povest-druha-z-tolstejna-pokud-jste-muz-ktery-nezhresil-muzete-osvobodit-bilou-8159763>

ŁANUSZKA, Magdalena. BIAŁA DAMA, CZYLI DUCH Z OBRAZU: PORTRET TEOFILI Z DZIAŁYŃSKICH W ZAMKU W KÓRNIKU. In: <https://www.historiaposzukaj.pl/> [online]. [cit. 2023-06-01]. Dostupné z: https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza,obrazy,413,obraz_biala_dama_z_kornika.html

Manismus. In: *Slovník-cizích-slov.abz.cz* [online]. [cit. 2023-06-01]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/manismus>

MARTINÁKOVÁ, Jitka a Petr MACEK. Bílá paní na Schlossbergu. *Pohadky.org* [online]. [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=639>

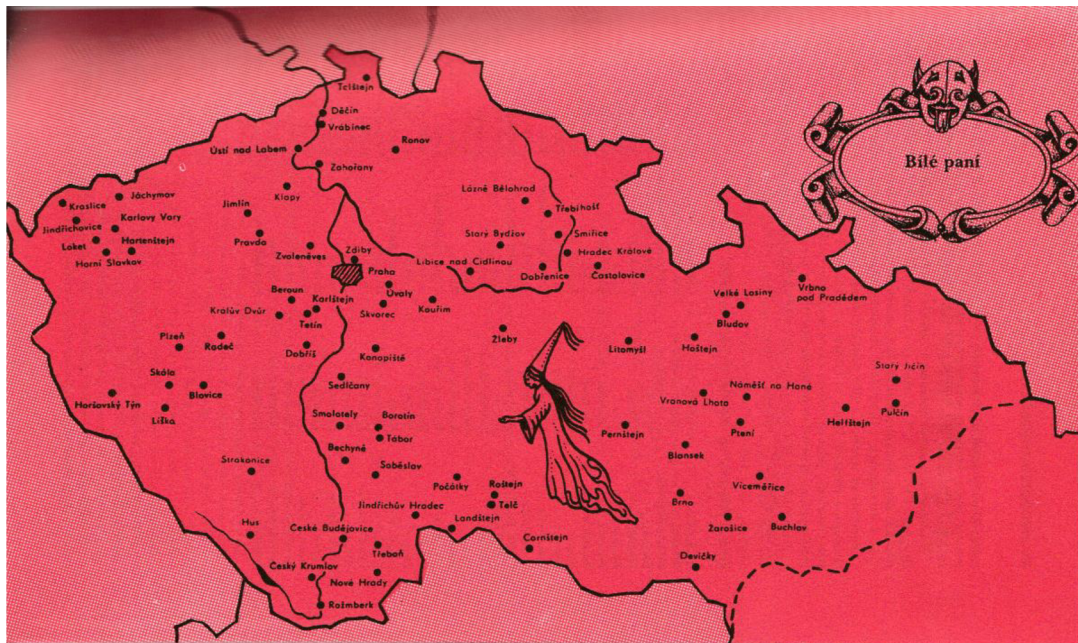
MARTINÁKOVÁ, Jitka a Petr MACEK. Bílá paní z Willbergu. *Pohadky.org* [online]. [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=738>

- MARTINÁKOVÁ, Jitka a Petr MACEK. Divotvorný kořínek. *Pohadky.org* [online]. [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=25>
- MARTINÁKOVÁ, Jitka a Petr MACEK. Hadí princezna. *Pohadky.org* [online]. [cit. 2023-07-12]. Dostupné z: <https://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=45>
- MORKUSOVÁ, Andrea. Pověsti z hradů a zámků: Královéhradeckým krajem za poklady, černou a bílou paní i tajemným přízrakem v černém plášti. In: *Https://www.informuji.cz* [online]. 2021 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.informuji.cz/clanky/8584-povesti-z-hradu-a-zamku-kralovehradeckym-krajem-za-poklady-cernou-a-bilou-pani-i-tajemnym-prizrakem-v-cernem-plasti/>
- NAKONEČNÝ, Milan. Hermetismus. In: *Encyklopedie.soc.cas.cz* [online]. 2017 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hermetismus>
- Přelud. In: *Slovník spisovné češtiny* [online]. [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=p%C5%99elud&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>
- Přízrak. In: *Slovník současné češtiny* [online]. [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/p%C5%99%C3%ADzrak>
- Přízrak. In: *Slovník spisovné češtiny* [online]. [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=p%C5%99%C3%ADzrak&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>
- Sága o Nibelunzích: Nibelungové. In: *Iereus.wz.cz* [online]. 2008 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <http://www.iereus.wz.cz/clanky/nibelungove.html>
- Teofila z Działyńskich Szoldrska-Potulicka. In: *Csw2020.com.pl* [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.csw2020.com.pl/biogram/teofila-z-dzialynskich-szoldrska-potulicka/>
- Vítkovci: Dělení růží. In: *Trebonskanocurna.cz* [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.trebonskanocurna.cz/vitkovci-deleni-ruzi/>
- Zlý. In: *Slovník současné češtiny* [online]. [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/zl%C3%BD?>

Zlý. In: *Slovník spisovné češtiny* [online]. [cit. 2023-04-01]. Dostupné z:
<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=zl%C3%BD&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

Obrazová příloha

1 – Výskyt bílé paní na území České republiky

Obrázek č. 1 – Výskyt bílé paní na území České republiky

STEJSKAL, Martin a Albert MARENČIN. *Labyrinthem tajemna, aneb, Průvodce po magických místech Československa*. Praha: Paseka, 1991., s. 29. ISBN 80-85192-08-X.

2 – Proměna Meluzíny

Obrázek č. 2 – Proměna Meluzíny

Zeldenrust, Lydia. *The Mélusine Romance in Medieval Europe: Translation, Circulation, and Material Contexts*. Boydell & Brewer, s. 47, 2020.

3 – Obraz Teofily Działyński (Polsko)

Obrázek č. 3 – Obraz Teofily Działyński (Polsko)

BIAŁA DAMA, CZYLI DUCH Z OBRAZU PORTRET TEOFILI Z DZIAŁYŃSKICH W ZAMKU W KÓRNIKU. In: *Historia poszukaj portal edukacyjny* [online]. [cit. 2023-03-08]. Dostępne z:

https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza,obrazy,413,obraz_biala_dama_z_kornika.html

Okoř

Pochodově Arranged by: Gusta

1. Na O - koř je ce - sta ja - ko žád - ná ze - sta,
Když jdu po ni vlé - tě, sa - mo - ten na svě - tě,
vrou - be - ná je sro - ma - ma stro - ma - ma.
sot - va ple - tu no - ha - ma no - ha - ma.
Na kon - ci té ces - ty tr - ni - té, sto - jí krč - ma ja - ko hrad ja - ko hrad.
Tam za - pad - li tram - pi, hla - do - vi a seš - li, zač - li so - bě no - to - vat.
R: Na hra - dě O - ko - ři svět - la už ne - ho - ři, bí - lá pa - ní šla už dáv - no spát.
Ta mě - la ve zvy - ku, po - dle své - ho bu - dí - ku, o půl - no - ci cho - dit stra - ši - vat
Od těch dob co jsou tam tram - po - vé, nes - mí z hra - du pryč z hra - du pryč.
A tak do - le v pod - hra - dí se še - ri - fem do - vá - dí, on ji se - bral od kom - na - ty klíč.

2. Jednoho dne z rána roznesla se zpráva,
že byl Okoř vykraden vykraden.
Nikdo neví dodnes, kdo to tenkrát odnes,
nikdo nebyl dopaden dopaden.
Šerif hrál celou noc mariáš s bílou paní v kostnici
v kostnici.
Místo aby hlídal, zuřivě ji líbal, dostal z toho zimmnici.

Obrázek č. 4 - Notový záznam písně Okoř

Okoř. In: *Hudba.hradiste* [online]. [cit. 2023-03-08]. Dostupné z: <https://www.midisoubory.cz/U-NOTY.php?ID=3336b7300200>

5 – Aleš Brichta – Bílá paní

Bílá paní

Aleš Brichta

Hmi Emi G D F#mi Hmi Emi F#mi

Hmi Emi G D F#mi Hmi Emi F#mi

1. Dívka bledá ze starého hradu co vychází nocí na cimbuří.
Pokoj hledá a nenachází, bílý závoj zavlaje na věži.
Záhadnou svou mocí čelo chmuří, její závoj nezamrazí.

Hmi F#mi A E

- R: Kdo chce znát bílou paní přeruší noční spaní,
Hmi F#mi E
kdo má rád bílou paní, ten vytuší...

F#mi E

- X: Smutek z jejích nočních procházek po rozpadlých zdích,
F#mi G
smutek vynucených vycházek po zaprášených síních.

2. Měsíc bledý velikou má vadu, svitem nezahřeje, jenom chladí.
Smutně hledí, bez úsměvu, ozvěna kroků utichne v protěži.
A vítr nezavěje, nepohladí, drsnost roků bez prodlevy.

- R: Kdo chce znát...

- X: Smutek z jejích nočních procházek...

F#mi F#mi/E F#mi E

- *: Když pak stojíš v mém zákoutí s pohledem do kraje z gotického
o okna,
tak málem tě to zarmoutí, že vítr vlasy rozevlaje u gotického
o okna.

F#mi E

Tvůj smích ji probudí z denního spánku neviditelná pro nás.
Její dech nás zastudí zachvěním vánku, neviditelná pro nás.

F#mi E F#mi

Už neche být duchem, už nechce být sama,
nechce být smutná, tak moc jí to schází.

Hmi F#mi A E

- R1: Z krve a citů, má lásko, nesmíš být bílou paní,
lásko, nesmíš být bílou paní.
Má lásko, nesmíš být bílou paní,
lásko, nesmíš být bílou paní,
A E A E
bílou paní, bílou paní...

Obrázek č. 5 – Aleš Brichta – Bílá paní

BRICHTA, Aleš. Bílá paní. In: *Pisnický-akordy* [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://pisnický-akordy.cz/ales-brichta/bila-pani>

6 – List Perchty z Rožmberka

Obraz č. 6 – List Perchty z Rožmberka

Originály dopisů Perchty z Rožmberka. In: *Národní památkový ústav* [online]. 2018 [cit. 2023-06-29]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/novinky/31677-originaly-dopisu-perchty-z-rozemberka-jsou-az-do-konce-unora-k-videni-ve-sternberskem-palaci>

7 – Portrét Perchty z Rožmberka z 16. století

Obraz č. 7 – Portrét Perchty z Rožmberka z 16. století

Portrét Perchty z Rožmberka - tzv. Bílé paní. In: *Castle.ckrumlov.cz* [online]. Český Krumlov [cit. 2023-04-07].

Dostupné z: <https://castle.ckrumlov.cz/img.php?img=1141&LANG=cz>

8 – Portrét Perchty z Rožmberka z 19. století

Obraz č. 8 – Portrét Perchty z Rožmberka z 19. století

Perchta z Rožmberka, portrét. In: *Castle.ckrumlov.cz* [online]. Český Krumlov [cit. 2023-04-07]. Dostupné z: <https://castle.ckrumlov.cz/img.php?img=3743&LANG=cz>

9 – Portrét Perchty z Lichtenštejna

Obraz č. 9 – Portrét Perchty z Lichtenštejna

Perchta z Lichtenštejna. In: *Npu.cz* [online]. 2018 [cit. 2023-04-07]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/novinky/31677-originaly-dopisu-perchty-z-rozmberka-jsou-az-do-konce-unora-k-videni-ve-sternberskem-palaci>

10 – Bílá paní – zřícenina hradu Tolštejn

Obraz č. 10 - Bílá paní – zřícenina hradu Tolštejn

BUCHAROVÁ, Eva. *Obraz Bílé paní v restauraci u zříceniny hradu Tolštejn.* [fotografie] 2020. [online] [cit. 2023-04-07]. Dostupné z: <https://sever.rozhlas.cz/povest-druha-z-tolstejna-pokud-jste-muz-ktery-nezhresil-muzete-osvobodit-bilou-8159763>

11 – Bílá paní z hradu Bouzov

Obraz č. 11 – Bílá paní z hradu Bouzov

BJALEK, Michal. *Bílá paní na Bouzově* [fotografie]. [online] [cit. 2023-04-07].

Dostupné z: <https://www.atlasceska.cz/fotogalerie/id/34951#thumb-4533/>

<https://www.hradbouzov.cz/fotogalerie/>

12 – Bílá paní a vaření sladké kaše

Obraz č. 12 – Bílá paní a vaření sladké kaše

PEČÍRKA, Josef. *Bílá paní: národní pověst*. V Praze: Jaroslav Pospíšil, 1880, s. 2.

Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:0dee4f60-ecbb-11e6-bc0e-005056827e51>

13 – Ilustrace bílé paní ve Starých pověstech českých

Obraz č. 13 – Ilustrace bílé paní ve Starých pověstech českých

JIRÁSEK, Alois a Věnceslav ČERNÝ. *Staré pověsti české*. V Praze: Jos. R. Vilímek, [1894], s. 279. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:6beecc00-0e07-11e5-b309-005056825209>

14 – Obraz Juliany (bílá paní levočská)

Obraz č. 14 – Obraz Juliany (bílá paní levočská)

MARCINOVÁ, Daniela. Levočská bílá paní. In: *Korzář Spiš* [online]. 2019 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://spis.korzar.sme.sk/c/22092188/spionka-a-zradkyna-ci-vernaz-do-posledneho-dychu-aka-bola-levocska-biela-pani.html>